

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO „VARPU“!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'46

2022

Vyriausiasis redaktorius

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė

SILVIJA PELECKIENĖ

Redakcijos kolegija:

DONALDAS KAJOKAS

VYTAUTAS MARTINKUS

KĘSTUTIS NASTOPKA

© VARPAI, 2022 (46)

Almanachas sumanytas 1942 metais

Leidžiamas nuo 1943 metų

„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)

Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)

Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.

Leidimas atnaujintas 1989 metais

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS	4	Po sniegu; Pūga kryžkelėj; Bobų vasara; Lėlių baladė. <i>Senujų „Varpų“ skambesys</i>
ALGIMANTAS LYVA	8	Rašytoją teis skaitytojas. <i>Esė</i>
VYTAUTAS ALANTAS	15	Atgarsiai pasaulinėje spaudoje. <i>2022-ieji – Romo Kalantos metai</i>
ALGIMANTAS BALTAKIS	29	Trys eilėraščiai ir klasiko žodis „Varpams“. <i>Kūryba ir gyvenimas</i>
	33	PETRAS BRAŽĖNAS: „Save priskirčiau prie netrukdomųjų augti“. „Varpų“ <i>svetainė</i>
VYTAUTAS MARTINKUS	43	Moračos tarpekliis, arba Antrasis gimimas. <i>Fragmentas iš rašomos autobiografinės esė</i>
MINDAUGAS PELECKIS	64	Šviesą reikia nešti tyliai. <i>Mūzos</i>
VALENTINAS SVENTICKAS	74	Trys beveik novelės. <i>Proza</i>
RAIMONDAS KAŠAUSKAS	80	Du apsakymai
VYTAUTAS ALMANIS	95	Iš čiabuvių gyvenimo
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	117	„Anykščių šilelis“ angliškai. <i>Archyvų paslaptys</i>
ANTANAS KLIMAS	125	Prof. dr. Antanas Salys – kalbininkas. <i>Asmenybės</i>
JONAS NEKRAŠIUS	135	Dailininkai ir dailės gyvenimas Šiaulių krašte XVI a. II p.-XX a. I p. <i>Kūrėjai ir likimai</i>
	158	KRONIKA

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

PO SNIEGU

(Iš „Žiemos“ cikliaus)

*Dejuoja žemė po sniegu:
Sunku, sunku, sunku, sunku.
Sunku po šaldančia našta,
Kuria krūtinė prislėgta;
Sunku be saulės ir be oro,
Kai atsikvėpt širdis panoro;
Sunku tamsoj lėtai alpėti
Ir saulės spindulius minėti.*

*Ir liūdi žemė po sniegu:
Nyku, nyku, nyku, nyku...
Nyku be rytmečio aušrų,
Nyku be vakaro žarų,
Be to gegužės drungno vėjo,
Kur vasarai žiedų prisėjo,
Ir be vaisingojo rudens,
Kur derliaus puotomis skardens.*

*Svajoja žemė po sniegu:
Ilgu, ilgu, ilgu, ilgu...
Ilgu be meilės kuždesių
Tyloj vidurnakčių šviesių;
Ilgu be liūdesio tylaus,
Kuris kaip brolis prisiglaus...
Ilgu be skausmo sielvartingo,
Ilgu be laimės, kuri dingo.*

*Ir verkia žemė po sniegu...
Ir aš jos sielvartą renku;
Pakeleivingas jos sūnus
Renku jos lūkesčio sapnus.
Ir per vėpūtinius – pusnynus,
Per speigą, gruodą ir ledynus
Žengiu pūgoj krušos ir vėjo
Sutikt pavasario – kūrėjo.*

1942.II.3.

PŪGA KRYŽKELĖJ

*Toj kryžkelėj siautėjo pūgos
Ir viesulai šėlo iš seno;
Šilainėmis švilpė ir dūko,
Vėpūtinyus rausė, kedeno, -
Kedeno ir barstė, ir šlavė,
Ir sniego rūke skendo kelias...
Ir šniokštė prie kryžkelės dravė,
Ir blanko sušalęs smūtkelis.*

*Šią naktį taip pat staugia vėjas
Su ledo ir sniego kruša,
Tais pat balzganai apledėjus
Pušy statulėlė maža.
Kai pūgos pakriaušy suūbuos,
Sustojęs, keleivi, žegnokis.
Jau šėlsta trimitai ir triūbos
Ir kryžkelės ragany šokis.*

*Ragų ir būbnų sutartinė
Klaikius klumpakojus jau trenkia.
Ir maudžia keleivio krūtinė,
Ir siaubas jo galvą nulenkia.
Pakrantėj kipsai kreivakojai
Suktiniais lumzdeliais tūtuoja –
Ir kelią, kurio tu ieškojai,
Aklai pusnimis užsijoja.*

*Ilgai, oi, dar siautėjo vėjai,
Sniegu sukūriavo laukai.
Ilgai tu, keleivi, stovėjai
Ir kryžkelėj kryptį rinkai.
Bet ima rytai jau dažytis,
Aušra spinduliuoti rausvai.
Esi tu kaip krislas mažytis,
Bet būsi kuo vakar buvai.*

1942.II.14.

BOBŲ VASARA

*Laukuose voratinkliai
Šilko siūlais draikos,
O krūtinėj nerimą
Kelias mintys paikos.*

*Mėlynakės vasaros
Paskutinės viltys
Ar nė šitą rudenėlį
Man neišsipildys?*

*Kad sužvengtų juodbėris
Po seklyčios langu,
Tai pasveikinčiau, kaip brolių
Rudenėlį brangų.*

*O kad aukso žiedą
Ant piršto užmautų,
Ar ne šaunią mergužėlę
Tas bernelis gautų?*

*Draikosi voratinkliai –
Plonos laimės gijos.
Taip svajoja mergužėlė –
Tikisi ir bijos:*

*Baigias bobų vasara,
Neramu krūtinei,
Nušalnojo diemedžiai,
Rūtos ir jurginiai.*

*Liūdi vienos paliktos
Klėties sienos plikos –
Čia ir godos vasarinės
Nušalnoję likos.*

1939.IX.27.

LĖLIŲ BALADĖ

*Žalsvi atspindžiai, melsvi šešėliai,
Rodyklė – pusėj dešimtos.
Jauku svajoti porceliano lėlei
Ant priegalvės minkštos.*

*Pablyškę lūpos ir skruostai nualinti,
Blakstienose – naktis
Ir, ak, mylėti nebegalinti
Mažutė jos širdis.*

*Prie kojų klūpauja valetai,
Ausyse – pažų trioletai.
Amūrai dvilinkom eilėm
Iš viršaus plazda su gėlėm.*

*Prie žaliojo stalelio
Tūzai prisnūdo ramūs,
Ir keturi karaliai,
Ir keturios jų damos.*

*Putoja taurės kupinos,
Dūzgena klavesinas,
Į eilę stoti skubinas
Ir šilkas, ir satinas.*

*Čia keliasi čirvinis
Nuo aksominio sosto,
Juo paseka kryžinis
Ir purią barzdą glosto.*

*Tada kiti nubunda,
Ir keturios jų damos.
Tavernoj vagabundai
Užtraukė Gaudeamus.*

*Ir čėža menuetas
Kaip nykiame sapne:
Karalius ir valetas
Ir tūzas, ir ponias.*

*Bet sienoje makabriški šešėliai
Svajot neduoda porceliano lėlei.
Kažkur anapus iš juodos bedugnės
Į dangų trenkė kraujaspalvės ugnys.*

*Atošvaistoj sublykčiojo raudonai
Karalių auksu nuberti žiponai,
Ir suraitytos jų frizūros,
Ir aukštos damų švelniūros.*

*Anapus dūžis... Šėlsta vagabundai?
Anapus riksmas: kraujo ir mirties!
Anapus pūgos suokia klaikų skundą,
Pagiežos skundą – kerštą ir pagundą:
Rodyklė – dvyliktoį nakties.*

Varpai-1943

ALGIMANTAS LYVA

RAŠYTOJĄ TEIS SKAITYTOJAS

apie kūrybą ir dabartį,
rašytoją ir jo situaciją XXI a.

Autorius nepretenduoja į galutinį ir išbaigtą temos atskleidimą. Ši nedidelė studija tik mintys ir pastebėjimai apie šiuolaikinės lietuvių grožinės literatūros realijas. Autorius sąmoningai necituos jokių filosofų ar meno ekspertų, nesirems jokiais kultūros prognozėmis ar literatūros tyrinėjimais, todėl galima ir kita nuomonė bei gilesnė analizė.

Gyvenimas nėra stabilus ar apibrėžtas aiškių dėsnių. Per šimtą metų radikaliai pasikeitė pasaulis, žmonės ir, be abejo, pats rašytojas. Žemė jau ne planeta, tik informacinė erdvė, matrica, kaleidoskopas, kuriame viešpatauja socialiniai tinklai ir gudriai užslaptinti žmonės valdo situaciją. Visuomenė jau ne vieninga monolitinė bendrija, bet chaotiška individų sankaupa.

Pragaištingai šlovinamas dirbtinis intelektas, kuris dar nesukurtas ir dar nepakeitė rašytojo, neišstūmė jo į literatūros paribius. Vis dar nepavyksta paversti robotą kūrėju ir visiems laikams eliminuoti rašytoją, o dirbtinį intelektą pritaikyti prie politinių procesų ir galutinai pakirsti norą skaityti knygas.

Galima nepailestamai kalbėti apie krizes, emigrantus, epidemijas, karus... Bet ar bus lengviau? Žiniasklaidoje lyg įkyrios musės sklando niūrios paskalos, ir kiekviena žinia kaskart nuspalvinama nauja siaubo spalva. Neramu atidaryti bet kurį naujienų portalą. Viskas brangsta, pinga tik žmogus, jis nuvertėja iki nulio. Kvailų troškimų dykumoje

banguoja audringa banknotų jūra, bet tai tik mirażas, iliuzija, virstanti smėlio sauja. Ne, ne pinigai kuria, bet žmogus, jo darbas ir talentas. Ar esame laimingi, pasijutę apmulkinti ir apgauti mistinės pinigų galios? Nesinori net klausti.

Švelniai tariant, situacija nelogiška ir keista. Verta priminti, kad ši studija nėra dar viena sąmokslų teorijų iliustracija. Taigi, grįžkime prie literatūros. Nežinia kodėl rašytojas vengia aštrių socialinių temų, nenori kalbėti apie korupciją, skurdą, skriaudas ir netektis. Ar galima pateisinti tokį literatūrinį aklumą? Gal rašytojas jau nemoka paguosti, suprasti paprastą žmogų? Ar privalo rašytojas atjausti? Ar gali dovanoti šviesos spindulėlį? Gali, bet nedrįsta. Ir ko gi bijo kūrėjas? O gal jis kietaširdis cinikas? Nemanau... Tai rudimentinė baimė ir vidinė cenzūra. Baisu, kai rašytojas dresuoja pats save.

Verta priminti, kad rašytojas ne žurnalistas, jis neturi pateikti faktų, pavardžių, aprašyti konkrečius įvykius. Rašytojas kuria tipažus, aprašo konkrečiam laikotarpiui būdingas situacijas. Ir skirtingai nei žurnalistui jam nereikės stoti prieš teisumą ir atsakyti už savo žodžius. Rašytoją teis skaitytojas – arba numes knygą, arba, perskaitęs iki paskutinio puslapio, pasakys – puiku.

Manding, niekas neverčia skaitytojo vertinti rašytojo darbo, žavėtis knyga. Tai įvyksta spontaniškai, laisvai. Rašytojas (be jokių rinkimų, falsifikuotų ar teisingų) tampa dvasiniu lyderiu, ir pasaulis pradeda keistis, ir tik į gerąją pusę.

Nugrimzti į niūrią kasdienybę, nusikaltimų ir kriminalo pasaulį, tyrinėti odiozines asmenybes ne išeitis, nes yra pavojus nusiristi į bulvaro žemumas. O gal rašytojo paskirtis gyventi aukštame grynojo meno bokšte ir nepastebėti niūrios kasdienybės? Ir šis, tariamai kilnus kelias, ne išeitis, tai – aklavietė. Menas vardan meno, apart siauro snobų rato, skaitytojui yra svetimas ir neįdomus. Tai kur išeitis, kur paslėptas sprendimas?

Rašytojo misija – atrasti auksinį pjūvį, suderinti tarsi nesuderinamus dalykus kasdienybę ir pakylėjimą, banalumą ir dvasingumą. Atrodo, kad tai nepasiekiamą, neįgyvendinamą. Vienintelis sprendimas – rašytojo talento jėga. Jeigu autoriui pasiseka tai realizuoti, jo darbas tampa meno kūrinium.

XXI a. rašytojas – kas jis toks? Visoks, neapibūdinamas jokia konkrečia sąvoka. Ir nesvarbu ką jis rašo, nes jo ranka jaučia planetos pulsą,

jo knygoose atgyja vos įžiūrimi, nereklamuojami, paslėpti dabarties kontūrai. Rašytojas kantriai stato saugią užuovėją spartaus gyvenimo iškan-kintam žmogui. Su knyga lengviau ne tik užmigti, bet ir pabusti. Taip, pabusti – svarbiau.

Naivu galvoti, kad kūryba pelningas verslas. Nėra net simbolinės pagarbos rašytojo darbui, tik kaltinimai, atseit, kūrėjas siekia šlovės, nori įžūliai pakilti aukščiau verslininkų ar politikų minios. Kodėl? Gal todėl, kad jis keistuolis, autsaideris, nepritapęs prie racionalaus pasaulio. Ar tai svarbu? Manau, kad ne. Rašytojas gyvena savo pasaulyje ir nesikėsina į išrinktųjų privilegijas.

Elitinės kultūros pasaulėlis jau seniai padalintas į įtakos zonas. O ką daryti jaunam bundančiam talentui? Žiniasklaidos liūtams naujas rašytojas – ne formatas, jis – niekas, naivus kvailelis... Aišku, galima savo lėšomis išleisti knygą, galima įkelti savo kūrybą į interneto svetainę. Štai ir viskas.

Gal todėl rašytojas realizuoja savo talentą kaip jam patinka, nekreip-damas dėmesio į estetikos ar nusistovėjusius literatūros kanonus. Rašy-tojas gyvena kitokį gyvenimą, nes egzistuoja jau ne konkrečiame laike, ne kartografų pažymėtoje teritorijoje. Neverta stebėtis, kad nelauktai įvyko istorinio mąstymo pabaiga. Oficialiai patvirtinta praeitis neteko aktualumo. Viešpatauja nauja tendencija – vadovėlinę istoriją rašytojas trina ir fantazuoja iš naujo.

Tarsi neliko taurių idealų, kilnių siekių. Rašytojas gyvena baisokame pasaulyje, kuriame išduodamas ir parduodamas talentas, aukštos idėjos. Kūrybos horizonte nematyti nei herojaus, nei antiherojaus. Tik, it balti debesys, plaukia poetiški prisiminimai apie teisingo gyvenimo svajones, tarsi nebūtus dalykus.

Kūrėjas užėmė niekam nereikalingą vietą ir tapo nepastebimas įvai-riausių renginių, šou ir viktorinų dizaine. Istebliškumo apologetai reikš-mingai nutyli rašytojo kūrybos aktualumą, bet ir nekalba apie grožinės literatūros pabaigą. Apokalipsė jau tapo nemadinga, Rašytojas nesiliaus rašęs, net jei sudrebėtų žemė ir į kitą pusę pasvirtų planeta. Kur bepa-pūstų mados ar konjunktūros vėjai, kūryba – veidrodis, kuriame rašyto-jas mato pasaulį, save ir kitus.

Rašytojas visada nori aplenkti savo kolegas, priblokšti originalumu ir talentu. Kartais panašių ar labai skirtingų pažiūrų rašytojai suvienija jėgas. Taip gimsta bendraautorystė, parašomos įdomios knygos – vie-

nas autorius tokių nesukurtų. Bet, kaip taisyklė, bendraautorystė būna netvari, nes kiekvienas kūrėjas – individualybė, – parašę kelias knygas, autoriai patraukia savais keliais.

Konjunktūra niveliuoja rašytoją. Supakuota kūryba tampa preke, turinčia ribotą, bet komerciškai naudingą paklausą. Paradoksalu, bet rašytojo talentas turi būti išpakuotas, ir kūrėjas turi likti tuščias ir laisvas, neieškoti pigios naudos, o grįžti į naivią vaikystę.

Neregėtai išaugo pramogų pasiūla. Gal tai nauja „laimė“ ir didžiausias civilizacijos laimėjimas? Gal reikia pamiršti literatūrą ir sutelkti dėmesį į politiką, žaidimus, pasilinksminimus, mitingais ir demonstracijomis kompensuoti kultūros alkį? Gal nauja rašytojo paskirtis įsilieti į protestuotojų minią, dalyvauti riaušėse ar mitinguose, skanduoti pozityvius šūkius, kovoti gatvėse su neteisybe? Manding, rašytojo vieta kabineto tyloje prabilti teisingais žodžiais, kurie paliestų demonstranto širdį ir jis pasakytų: perskaitysiu šitą knygą, ji tikra, ji nemeluoja.

Ir štai nelauktas ir nekvieštas atėjo visagalis internetas. Atsirado naujas kultūros fenomenas – tinklų literatūra. Virtualioje erdvėje lengva rasti norimą knygą, parašyti komentarą, diskutuoti su autoriumi. Ar e-knyga išstums popierinę? Tikrai ne! E-knyga stokoja daiktiškumo, yra tarsi iliuzija, mirażas. Popierinė knyga – tai laiko kapsulė, ji gyva ir sukuria atmosferą, aktyvuoja pojūčius. Monitoriaus ekrane tekstas be auros, tarsi mirusi knyga, o skaitymas – paviršutiniškas, negilus. Todėl skaitytojai ne tik atsisiunčia norimą knygą, bet ir atsispausdina ją ant popieriaus.

Dabar rašytojas retai rašo rašikliu. Klavišai keičia, įtakoja kūrybą, todėl supratingesni iš pradžių parašo ranka ant popieriaus ir tik tada perkelia į kompiuterį. XXI a. kūryboje vyrauja gudriai užslėptas materializmas. Transcendencija vertinama neigiamai, atseit, reikia tikėtis ne aukštesnių jėgų pagalbos, bet dirbtinio intelekto malonės. Vaiduokliškai artėja nauji viduramžiai. Pandemija tarsi nekaltas maras keičia ekonomiką, politiką ir tuo pačiu kūrybą. Nežinia kas nutiks, pasibaigus viruso invazijai. Gal įvyks kvantinis šuolis, o gal žmonija nusiris į naujuosius viduramžius?

Rašytoją ne itin džiugina internetas, jį vis dar „kamuoja“ popierinės knygos ilgesys. Tik paėmęs savo knygą į rankas, jis nurimsta – darbas užbaigtas, misija atlikta. Bet kokia gi rašytojo misija? Prabilti ir priminti primirštus idealus, aukštą žmogaus paskirtį, kalbėti apie šviesų rytojų,

darbo romantiką, didelę meilę? Deja, ne... Rašytojas bėga nuo juodo kvadrato link balto. Ar tai jam pavyksta? Ar tai įmanoma? Ar būtina, pagaliau? Atsakymo nėra ir nebus.

Rašytojas ne pranašas, ne naujos ideologijos skleidėjas, jis kuria mažą stebuklą iš nieko, nes jo arsenale ne marmuras, ne spalvos, ne garsai, o tik žodžiai. Rašymas tampa geru darbu, nuoširdžiu ketinimu, tiksliau, labdara tautai, tolimai giminei, draugams, bendražygiams. Rašytojas estetiškai įprasmina savo aplinką, todėl nebus pamiršta nepakartojama ir unikali dabartis.

Mažai kas susimąsto, kad rašytojas aktyvuoja kultūrinės visuomenės vystymosi programas ir pastebi naujas meno matricas. Rašymas – tai mąstymo evoliucija. O žodis – minčių plastika, subtilios tikrovės detalės, tikri jausmai, lemties sudvasinimas. Bet koks rašytojo kūrinys yra kitoje, dirbtiniam intelektui nepasiekiamoje erdvėje. Ir tik rašytojas formuoja ateities algoritmą, niekas kitas. Ką bekalbėtų kritikai, kūryba neturi tikslo, nes tikslas – ji pati. Kūryba – amžinas tapsmas, naujo atsinaujinimas, seno įprasminimas, grįžimas į vaikystę, į pradžią, kurios nėra ir nebus.

Pasaulis žiaurokas ir ne itin humaniškas. Kas stiprus, tas ir teisus. Kūrybos, tiksliau jos publikavimo ir pristatymo situacija tampa keista ir įtartina. Ar neoficialios cenzūros sąlygomis gali gimti didingi kūriniai? Biurokratų noras formatuoti, cenzūruoti, drausminti literatą – kultūrinė šizofrenija. Minties laisvė – pagrindas, kūrybos esmė, atgaiva.

Ar rašytojas atsakingas už savo knygas? Ir taip, ir ne. Apgailėtina, kai rašytojas cenzūruoja pats save, nes bijo patekti į biurokratų nemalonę ir prarasti finansavimą. Tai akivaizdžiai ligota būseną. Kad būtų aiškiau, trumpam sugrįžkime į neramius ir viltingus 90-tuosius. Rašytojui atsivėrė neregėtos galimybės. Literatūroje įsivyravo atvirumas ir teisybės sakymas. Tekstai buvo suprantami, o mintys dėstomos paprastai. Tai buvo laiminga andegraundo pabaiga, iš aksominio požemio į dienos šviesą išėjo nepripažinti menininkai. Turinys tapo svarbesnis nei forma, nebuvo ieškoma naujų estetinių sprendimų. Svarbiu ir lemiamu faktoriumi tapo tiesos smūgis. Laisvė! Suklestėjo knygų leidyba, atsirado nauji gerbėjai. Skaitė visi – ir elitas, ir paprastas žmogus.

Jau pirmajame XXI a. dešimtmetyje situacija iš esmės pasikeitė. Dingo Atgimimo euforija. Menas pakilo aukščiau socialinės situacijos ir įsikūrė paralelinėje erdvėje. Svarbi tapo forma, suprata kaip naujos refleksijos kodas. Aklai, stichiškai ieškoma naujovių, revizuojami XX a.

modernizmo metodai. Anuliuojama objektyvi kritika, dėmesys koncentruojamas ne į kūrinį, bet į rašytojo asmenybę. Ironiškai stebima pozityvi rašytojo laikysena. Kultūros pasaulyje įsiviešpatauja aksominis chuliganizmas, satyros skraiste pridengtas cinizmas. Net ir kultūringas inteligentas privalėjo elgtis iššaukiančiai ir arogantiškai.

Kvailystėms neliko ribų. Tobulinant ar žalojant kūrinio formą, stojojant aiškaus siužeto, vis dažniau pasitelkiama liguistų, beprotiškų išgyvenimų (kurių išpuikęs menininkas niekada nepatyrė) refleksija, slengo naudojimas, kvaziintelektualumas. Ironija ir sarkazmas tampa nauja „atvirumo“ išraiška. Galima juoktis, žaisti, pavirsti ciniku, gudriu bepročiu. Literatūroje įsiviešpatauja keisčiausių konceptų kūrimas, nemokšiška jungiami įvairūs žanrai. Apsvaigęs nuo destruktivaus meno, tūlas rašytojas panyra į nutrūktgalvišką bohemos pasaulį. Ir ko nerimauti? Rašyti gali bet kas, o ryškus talentas privalo būti suprastas tik kaip nepageidautina anomalija. Knygų pasaulis tapo absurdiškas, nenusipėjamas, neprognozuojamas. Visa laimė, kad dauguma rašytojų pasirinko kabineto rimtį, o ne skandalingus performansus.

Kur mes esame, įveikę jau dvidešimt XXI a. metų, ką pasiekėme? Dykumoje pastatėme knygų piramidę, ir nė kiek nesutrikome. Kažkada, kai buvo knygų badas, knyga buvo skaitoma, vertinama, o dabar – knygų perteklius ir iš jų galima statyti arkas, šventyklas, kolonas. Kažkada literatūra turėjo aiškų humanistinį tikslą. Dabar tarsi nėra ko siekti. Geriausiu atveju galime išreikšti tik nuslėptą ir netikrą save. Rašytojas bodisi atvirumo ir neretai samprotauja sausu formalisto tonu.

Bet neverta žvelgti į knygų pasaulį pro juodus, vos perregimus akinius. Pokyčiai jau vyksta. Ryškėja naujos tendencijos. Progresyvesnė literatūra dar nesusiformavo. Rašytojas dar nesurinko įvairiaspalvio, daugiaplanio vitražo. Aiškaus vaizdo dar nematome, bet su kiekviena nauja knyga jis aiškėja. Nauja strategija – tai būdas, siekis suformuoti kitokią, teisingesnę raišką. Literatūroje juntama aiški silpstančio postmodernizmo refleksija. Dar nėra aiškių terminų, todėl naują literatūros kryptį pavadinčiau *viršmodernizmu*. Viršmodernizmas tradiciškai yra modernus ir jokių būdu neignoruoja drąsių eksperimentų, naujovių, tik siekia išsilaisvinti iš postmodernizmo nesąmonių. Blėsta antikonceptuali abstrakcija, neapibrėžtumas, kvaziintelektualus kliesdesys, ryškėja žymiai aiškiau išjausta tikrovė. Taip pat pastebima ir kita rašymo strategija – tai posūkis nuo magiško realizmo į enigmatinį arba mįslingąjį

realizmą, į dar paslaptingesnes kūrybinės raiškos erdves. Nepakanka pasitelkti teurgiją ir magiškai aiškinti pasaulį ir žmogų – tikrovė žymiai sudėtingesnė ir netelpa į jokių koncepcijų rėmus.

Naujas literatūros žingsnis – tai ne kvazireligija, ne nauja ideologija, o tik sugrįžimas į blaivesnį mąstymą, aiškesnį žodį. Kūrėjas vėl tampa pastebimas, nors niekas neverčia žavėtis įdomia knyga, tai įvyksta tarsi savaime, nes grožis visada patraukia dėmesį, kaip ir nuostaba. Rašytojas paradoksaliai iš naujo įprasmina save, tarsi visiškai nenaudingoje veikloje atranda gilią prasmę. Tikrovė yra nepaprastai paprasta. Pavargus nuo nerealaus, neįgyvendinamo kvaziidealo, rašytojui reikia atverti naujas duris, kurių nėra nei sienoje, nei tvoroje, nes tos durys – skaitytojo širdyje.

Tik kurdamas žmogus gali pasijusti laisvas, jei ne pašalinti, tai bent atitolinti senatvę. Todėl rašytojas – didelis vaikas, jis išlieka amžinai jaunas ir naivus. Literatūra tobulina asmenybę. Gal todėl atsirado daug meninio rašymo kursų, paskaitų apie talento paieškas.

Rašytojas kuria savo visatą ir vidinio kosmoso platybėse nepailstamai ieško savo žodžio, savo sakinio, savo knygos. Knygos dėka žmogus įgyja taurumą, ypatingą mąstymą, nes skaitymas – tai meditacija. Perskaityti vertingą knygą – galimybė išplėsti, performatuoti savo mąstymą.

Algimantas LYVA

Vytauto Alanto knyga „ROMAS KALANTA“, 1976 m. JAV išleista „Vilties“ draugijos leidyklos, - bibliografinė retenybė. Rašant monografiją apie išeivijoje nuo pokario metų gyvenusį rašytoją, jos autorių pasiekė ir leidinys, skirtas R. Kalantos žygdarbiui. Pasaulio spaudos atsiliepimai apie Kauno įvykius, kuriuos kruopščiai surinko V. Alantas ir kuriems paskirtas vienas knygos skyrius, - ir šiandien svarbūs mūsų tautai, mūsų istorijai.

Leonas Peleckis-Kaktavičius

VYTAUTAS ALANTAS

ATGARSIAI PASAULINĖJE SPAUDOJE

Romo Kalantos susideginimas ir ryšium su tuo kilęs maištas Kauno gatvėse taip plačiai nuskambėjo per visą laisvąją ir dalinai nelaisvąją pasaulį, kaip joks kitas Lietuvą liečiąs įvykis anksčiau, gal tik išskyrus Simo Kudirkos bylą. Kauno įvykiai buvo plačiai aprašinėjami ir komentuojami ne tik spaudoje, apie juos buvo kalbama ir per radiją, pabrėžiant Lietuvos pavergimo faktą, iškeliant aikštėn jos troškimą laisvės ir nurodant, jog tai buvęs pirmasis toks drąsus balsas, prasi-veržęs viešumon visoje rusų imperijoje. Kitaip sakant, Lietuva buvo pastatyta kovojančių už savo laisvę pavergtų tautų avangarde. Romo Kalantos įvykis dažnai buvo siejamas su Simo Kudirkos tragedija. Pažymėtina ir tai, kad komunistų propagandos tvirtinimai Kalantą buvus „psichiškai nesveiką“ pasaulinėje spaudoje nerado jokio pritarimo ir buvo atmesti su pašaipą.

Amerikos spaudoje įvykių aprašinėjimai daug kur kartojosi, bet buvo reiškiami ir originalių minčių. New Yorko didieji dienraščiai Kauno įvykiams skyrė daug vietos. *New York Times*, *Wall Street Journal*, *The New York Post*, *Daily News*, *Newsday* žinias iš Kauno skelbė ryškiomis antraštėmis ir dažnai pirmuose puslapiuose.

Pagrindinis Vašingtono dienraštis *The Washington Post* (22.V.72) paskelbė informaciją 3 skilčių antrašte:

„Sovietai malšina rimtas riaušes Lietuvoje, suima žydus“. *The Washington*

Daily News, pasinaudodamas Londono *Express Service* informacija, rašė, kad katalikas jaunuolis parke apsipylęs trim litrais benzino ir susideginęs; miręs po 12 val. ligoninėje. Rašė apie Kalantą ir *The Evening Star*, ir kiti Vašingtono laikraščiai.

The Baltimore Sun (22.V.72) paskelbė: „Susideginimas sukėlė dviejų dienų riaušes Lietuvoje“. Dienraštis tarp kitko pažymėjo, jog policininkai su vartojamais per riaušes šalmais „nesėkmingai bandė palaužti demonstrantus“ ir kad paskum buvę iškviesti parašutinininkai ir specialūs saugumo daliniai.

Los Angeles Times Lietuvos įvykius bus bene labiausiai išryškinęs, paskelbdamas (22.V.72) pirmame psl. straipsnį didžiulėm raidėm antrašte: „Rusai malšina riaušes, šimtai suimtųjų Lietuvoje“.

Floridos dienraštis *The Miami Herald* (23.V.72) paskelbė vedamąjį „Lietuva tebetrokšta laisvės“. Dienraštis pažymėjo, kad Lietuva laikas nuo laiko atkreipianti pasaulinės opinijos dėmesį į tą faktą, jog ji norinti būti laisva. Įspūdingiausiai tas faktas išryškėjęs per Simo Kudirkos žygį, jam ieškant politinio prieglobsčio Amerikoje ir vėliau per jo istorinio masto bylą Vilniuje. Paskum sekę įvairūs protestai, ir jų svarbiausias – 17 000 Lietuvos katalikų protestas. Toliau dienraštis pabrėžė, kad „pasaulis pastebėjo žygius drąsių žmonių, reikalaujančių laisvės“.

Detroito didžiausias dienraštis *Detroit News* tuojau po maišto

Romas Kalanta.

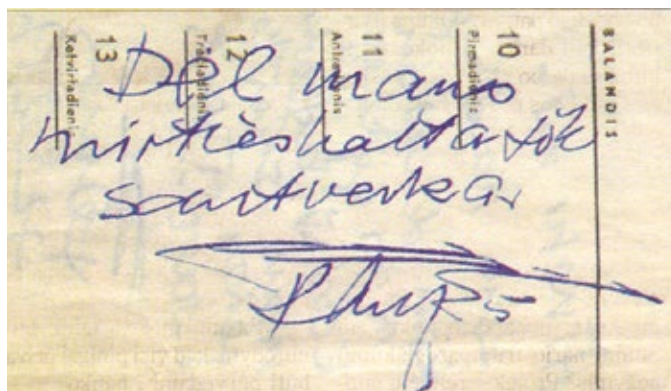
stambia antrašte pranešė (22.V.72), kad „Sovietai numalšino riaušės Nixono viešnagės išvakarėse“.

Anglijoje Londono savaitinis žurnalas *Economist* (26.V.72) įsidėjo ilgą straipsnį antrašte „Blogos dienos Kaune“ ir paantraštėje pridėjo: „Brežnevas šią savaitę gal atrodo ir labai gerai nusiteikęs, bet didėjantieji nerusų piliečių neramumai turi jam kelti susirūpinimą“. Žurnalas tarp kitko rašo: „Brežnevo šiaipjau ramiame akiratyje pasirodė grėsmingi debesys – tai vis garsesnis jo nerusų pavaldinių balsas. Riaušės, kilusios Kaune – antrajame didumu mieste Lietuvoje, kurią Stalinas prisijungė 1940 m., – palyginus su žiauriais Amerikoje sąjūdžiais, gali atrodyti nelabai įspūdingos, tačiau neužmirština, jog Sovietų Sąjungoje net ir menkiausio nepasitenkinimo pareiškimas griežtai užgniaužiamas. Taigi, kiekvienas tikrai audringas prasiveržimas ten rodo glūdančią nevilties įtampą. Ir Lietuvos riaušės tėra tik viršūnė ledo kalno, kurio tikrojo dydžio niekas nežino. Politiškai nustumtieji lietuviai ir kiti nerusai pradeda kelti galvas, ir tai yra ypatingai pavojingas ženklas Brežnevui. Jie jau seniai yra nepatenkinti tuo vadinamo sovietinio „feodalizmo“ figos lapu. Faktas, kad ta valstybė yra centralizuota ir aiškiai tarnauja rusiškiems interesams“.

Pastebėjęs, kad anksčiau tik totoriai ir ukrainiečiai rodę pasipriešinimą, žurnalas tęsia toliau: „Visa tai krinta ant Brežnevo galvos. Tikros autonomijos nerusams jis duoti negali, nes tuomet dingtų valdžios monopolis, kuris dabar yra keleto žmonių rankose. Padarius nuolaidų nerusams, netrukus ir patys rusai imtų šaukti, reikalaudami platesnių teisių. Žinoma, vis dar netrūksta rusų, kurie šoktų padėti Maskvai susidoroti su nerusais ir bandytų gelbėti imperijos didybę. Tačiau rusai šiandien nebesudaro gyventojų daugumos. Nerusų prieauglis spartesnis. Štai kodėl sovietų propaganda kasdien keikia „buržuazinį nacionalizmą“, kaip vieną savo pavojingiausią priešą“.

Economist baigdamas pastebi, kad Kinijos garsiakalbis Europoje Albanija pasiskubinusi išgarsinti Kauno įvykius, kaip „rusų šovinizmo“ įrodymą. Linksma Brežnevo šypsena Nixono viešnagės proga Maskvoje galinti slėpti kai kuriuos labai nemalonius apmąstymus, ryšium su žiniomis iš Kauno.

Economist išspausdino ir kitą savo korespondento straipsnį antrašte „Lietuva protestuoja“. Atpasakojęs Kauno įvykius, jis atkreipia dėmesį į tai, kad anksčiau drįsdavę protestuoti tik žydai ir mažos

*Priešmirtinis
Romo Kalantos laiškas.*

intelektualų grupės, o gegužės 18–19 dienomis tūkstančiai jaunuolių išėję į gatvę: „Kauno riaušių apimtis buvo ypatinga. Sunku pasakyti, kokio dydžio vaidmenį jose suvaidino nepasitenkinimas religiniais ir tautiniais reikalais, bet jei galima, sprendžiant tą klausimą, pasikliauti jauno lietuvio jūrininko Simo Kudirkos įvykusia Vilniuje byla 1971 m. gegužės mėn., tai galbūt būtų galima tvirtinti, jog tų abiejų bylų motyvai bus susipynę. Teisme Kudirka aštriai puolė sovietų valdžią už jo tautos kultūrinių ir tautinių teisių varžymą ir pabrėžtinai prašė leisti jam, jei būtų nuteistas, mirti“.

Baigdamas žurnalas pažymi, kad paskutiniaisiais mėnesiais sovietų valdžiai buvę įteikta keletas protestų, kurie rodo, jog protestuotojai kalba kaip katalikai ir kaip lietuviai.

Londono ir kitų Anglijos miestų didžioji spauda plačiai rašė apie Kauno įvykius. Pagrindinis Londono dienraštis *The Times* (22.V.72) pranešė: „Jaunuolio mirtis kelia riaušes Lietuvoje“. Kitas žymus Londono dienraštis *The Daily Telegraph* paskelbė savo atstovo Maskvoje platų pranešimą: „Sovietų daliniai malšina Lietuvos laisvės riaušes“. Be to, dienraštis priminė paskelbtą 17 000 lietuvių katalikų protesto memorandumą, prijungė Lietuvos žemėlapi ir pakartojo Kauno maištininkų šūkį: „Laisvę Lietuvai!“

Kauno įvykiai labai plačiai nuskambėjo ir **Vakarų Vokietijos** spaudoje. Kaip kitų kraštų spaudoje, taip ir Vakarų Vokietijos, Kauno įvykiai buvo dažnai siejami su Simo Kudirkos tragedija.

Frankfurte išeinąs kairiosios pakraipos dienraštis *Frankfurter*

Rundschau (25.V.72) paskelbė rytų Europos žinovo korespondento Harry Schleicher ilgą straipsnį, kuriame, rašydamas apie Kauno įvykius, jis palietė ir kai kuriuos Lietuvos istorijos faktus. Sovietai pagal išbandytą receptą, jo žodžiais, Kalantą paskelbė „pamišėliu“, tačiau iš kitų šaltinių, esą, žinoma, kad jo motyvai buvę politinio pobūdžio, panašūs kaip čeko Jano Palacho. Susideginimas buvęs visos eilės protestų kulminacinis taškas. Priešpaskutinis protestas buvęs 17 000 lietuvių katalikų peticija.

Toliau straipsnio autorius rašo, kad Lietuvoje pasipriešinimas turįs galias tradicijas. Raudonajai armijai iš naujo okupavus Lietuvą, čia ilgiausiai vykusios partizaninės kovos. Tos kovos buvusios tokios apimties, kad prieš keletą metų pirmąkart ta tema buvęs susuktas net lietuviškas filmas, kuris vis tik su nuostabiu atvirumu, nors ir atitinkamai ideologiškai nudažytas, nušvietęs anuos įvykius. Korespondentas pabrėžia, kad, esą, „sunku aprėpti nacionalinių neramumų priežastis atskirtame nuo pasaulio krašte“. Net jei kam teko pabūti nors trumpam Vilniuje, vieninteliame turistams prieinamame mieste, tai tą turistą turėjo nustebinti „demonstratyvus, aktyvus katalikiškumas“. Ir *Frankfurter Rundschau* bendradarbis priduria, kad „toje katalikybės tvirtovėje, kuri dar 17 amžiuje personalinėje su Lenkija unijoje buvo pati didžiausia valstybė Europoje, tautinės didybės ir nepriklausomybės vizija išliko nepamiršta“.

Savo įdomų straipsnį autorius baigia pastebėdamas, kad Lietuva, 1918 m. atsikūrusi kaip nepriklausoma respublika, bandė sureguliuoti savo santykius su Sovietų Sąjunga, bet ne visuomet buvę lengva.

Įtakingas Frankfurto dienraštis *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (26.V.72) plačiai komentavo Kauno įvykius, pažymėdamas, kad sovietų valdžios pastangos užtušuoti Kauno įvykius esančios beviltiškos. Dabar, kai jau visas pasaulis žino, kas ten atsitiko, rusai stengiasi paneigti įvykių politinį pobūdį. Jie tvirtina, kad susideginęs jaunuolis buvęs psichiškai nesveikas ir kad demonstracijas organizavo teisme baustų jaunuolių saujelė. Prieštaravimas, dienraščio nuomone, esąs akivaizdus. Argi bepročio nusižudymas paskatintų tūkstančius maištininkų išeiti į gatvę? – klausia laikraštis. Argi būtų pavykę keletui teisme baustų vaikėzų išjudinti žmonių minias? Pagaliau esanti didelė naujiena, kad politinė policija domėtusi bepročiais ir eiliniaais kriminaliniais nusikaltėliais. Tačiau Maskva, esą, jaudinosi ne be pa-

grindo. Nepasitenkinimas diktatūra komunistų valdomuose kraštuose, kaip taisyklė, pasireiškia nacionalinio protesto forma.

Hamburgo savaitraštis *Die Zeit* (25.V.72) paskelbė straipsnį „Kauno fakelas“. Pastebėjęs, kad protesto ženklan susideginęs jaunas darbininkas-katalikas ir kad ryšium su tuo prasiveržęs „religiškai ir tautiškai motyvuotas liaudies pyktis“, savaitraštis daro išvadą, jog „Kauno fakelas“ nušvietęs naujosios Rusijos senąsias silpnybes. Natūraliai išaugusio tautinio pliuralizmo medžiaga nesanti panaikinta nė per prievartą. Bevykdydama savo didvalstybišką politiką, Sovietų Sąjunga vis dažniau privalanti skaitytis su rizikingais vidaus politikos faktais.

Didžiausias ir visada gerai informuotas vokiečių politikos žurnalas *Der Spiegel* (29.V.72) išspausdino straipsnį antrašte „Duokit Lietuvai nepriklausomybę“, kuriam paskyrė visą puslapį. Straipsnio autorius, pažymėjęs, kad po Kalantos tragedijos „didžiuosiuose Lietuvos miestuose“ vykusios gatvių kautynės tarp sovietų karo pajėgų ir tūkstančių jaunuolių, kurie reikalavę Lietuvai laisvės, toliau plačiai kalba apie Simą Kudirką, pacituodamas jo kalbos ištraukas Vilniaus teisme.

Tagesanzeiger Regensburg (5.V.72) žiniomis iš Stokholmo pranešė, kad susideginimai Lietuvoje vykę ne pavienių žmonių iniciatyva. Bent abiem pirmais atvejais buvę deginamasi slaptoms organizacijoms nutarus. Romas Kalanta susideginęs po ilgo slapto svarstymo burtų keliu. Susideginimais buvo norima atkreipti pasaulio viešąją nuomonę į Lietuvos likimą. Stebėtojai teigia, kad tos slaptos organizacijos „linkstančios į socialistiškai nuspalvintą katalikybę“. Vadovybėje esą daugiau vyresnio amžiaus žmonių, kurie iki 1950 m. miškuose aktyviai priešinosi rusų prievartai. Tačiau narių tarpe ir nemažai vidurinių mokyklų moksleivių, kurie verčiami atlikti gamybinę praktiką įmonėse. Dėl to užsimezgęs glaudus bendradarbiavimas tarp moksleivių ir pramonės darbininkų. Valdžia esanti susirūpinusi ir svarstanti klausimą nutraukti moksleivių dalyvavimą gamyboje. Susideginimais Lietuvoje labai susirūpinęs ir Vatikanas, kur, esą, žinomi tie moksleivių ir darbininkų ryšiai. Ar susideginimai Lietuvoje atsiliepsią į Vatikano politiką komunistų kraštuose, ypač Sovietų Sąjungoje, laikraščio nuomone, lieka neaišku.

Visa **Italijos** didžioji ir mažoji spauda gal net dar plačiau ir iš-

samiausiai nei kitų kraštų spauda aprašė ir komentavo Kauno įvykius, ypač išryškindama tų įvykių religinį momentą. Kiek daug vietos italų spauda skyrė Lietuvai, matyti, kad ir iš to fakto, jog mūsų agentūra Romoje *Elta-Press* 1972 m. liepos mėnesio pradžioje surinko 250 laikraščių iškarpų apie Kauno įvykius. Ta proga buvo rašoma ne tik apie Kalantą, bet ir apie visus kitus susideginimus. Italų spaudoje buvo atžymėtas net ir ketvirtas neįvykęs susideginimas.

Itin vertas dėmesio dienraštis *Il Messagero*, kuris (22.V.72) žinias apie Kauno įvykius skelbė per keletą puslapių antrašte per 6 skiltis: „Sovietų daliniai, kurie malšino tautos sukilimą“. Dienraštis vėl paskelbė kitą straipsnį „Lietuviai – pavergta tauta“ su trumpomis žiniomis apie Lietuvą, jos plotą, gyventojų skaičių ir nemažą Baltijos valstybių žemėlapiu. Vėliau, kai susidegino trečias lietuvis Andrius Andriuskevičius, *Il Messagero* vėl paskelbė žinią stambia antrašte „Protestas prieš rusus – nusižudė dar vienas!“

Antras savo dydžiu Romos dienraštis *Il Tempo* (22.V.72) paskelbė savo Stokholmo korespondento pranešimą apie „Tris ginkluotų susirėmimų dienas Kaune“, pažymėdamas, kad riaušėse dalyvavo studentai, darbininkai ir kiti. Kauno riaušės primenančios Gdanskio riaušės 1970 m. pabaigoje, tačiau, korespondento nuomone, jei Lenkijoje lėmė ūkiniai reikalai, tai Lietuvoje tautiniai. Kalanta buvęs „karingas katalikas, nusprendęs savo žygiu atkreipti dėmesį į religijos persekiojimus ir rusifikaciją Lietuvoje“. Pasinaudodamas archyvine medžiaga, *Il Tempo* pateikė žinių apie Lietuvą – jos okupavimą, kalbą, miestus ir pastebėjo, kad JAV gyvena 750 000 lietuvių.

Il Giornale d'Italia (6.VII.72) pirmajame puslapyje raudonom raidėmis pažymėjo: „Protestai prieš priespaudą Sovietų Sąjungoje. Suminta 150 studentų, triukšmavusių prieš rusus sportininkus Vilniuje“.

Dešiniųjų „fašistų“ organas *Il Secolo d'Italia* (7.VII.72) pranešė didžiulėmis antraštėmis: „Sovietų imperializmas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje“ ir „Baltų drama“.

Romos komunistuojančių žydų dienraštis *Paese Seragan* plačiai informavo apie Kauno maištą, paminėdamas, kad policija tramdžiusi demonstrantus „lietuvių nacionalistus“. Kalanta apibūdintas, kaip vienas „katalikų aktyvistų“.

Milano *Carriere della Sera* (7.VII.72) pabrėžė raudonom raidėmis: „Naujas protestas prieš rusus“. *La Nazione* įdėjo ilgą straipsnį stam-

bia antrašte „Trys kruvinų riaušių dienos viename Lietuvos mieste“.

„Lietuva sukyta prieš Maskvos režimą. Priešsovietiniai prasiveržimai Sovietų Sąjungoje“ – tokiom stambiom antraštėm pirmame puslapyje (22.V.72) rašė svarbiausias Neapolio dienraštis *Roma*. Šalia buvo įdėtas kitas straipsnis „Mažos tautos drąsa“. Čia pat buvo įdėtas per dvi skiltis ir Lietuvos žemėlapis, vaizduojantis visą etnografinę Lietuvą su Vilniumi, Kaunu ir kitais didesniais bei mažesniais miestais.

Bolonijos dienraštis *Il Resto del Varlino* paskelbė plačią informaciją antrašte „Rusai numalšino riaušes Lietuvoje“ ir įdėjo Lietuvos žemėlapi. Tarp kitko, pastebėtina, kad Boloniją tvarko komunistų savivaldybė. Tas pats laikraštis atžymėjo ir trečiąjį susideginimą.

Pavijos *Il Ticcino* įdėjo (24.VI.72) ilgą straipsnį apie „kenčiančią ir lig šiol mažai nežinomą Lietuvą“.

Cramonos *La Vita Cattolica* (4.V.72) savo ilgam straipsniui uždėjo antraštę „Ekumeninis Centras kviečia melstis už Lietuvos Bažnyčią“.

Daugelis italų laikraščių dėjo antraštę „Laisvės šauksmai Kaune, Lietuvoje“. Net ir komunistų partijos organas *L'Unita* paskelbė straipsnį apie „tragišką protesto garsą Kaune“. Politinis žurnalas *Il Cavour* rašė: „Lietuva įrodė savo ištikimybę“ ir įdėjo Baltijos valstybių žemėlapi. Veronos *Arena* kalbėjo apie „persekiojamą Lietuvą“.

Čia, be abejo, toli gražu ne visi suminėti italų spaudos atsiliepiimai bei komentarai apie Kauno įvykius, jų buvo kur kas daugiau. Jau ir iš čia pacituotų galima matyti, kokia dvasia italai rašė apie Lietuvą. Ne vienas laikraštis tiesiog rašė: „Revolta in Lituania“ („Sukilimas Lietuvoje“).

Vatikano dienraštis *L'Osservatore Romano* paneigė *Kauno tiesos* mėginimą Kalantą pavaizduoti „psichiniu ligoniu“ ir pabrėžė, jog religinės bei kitų laisvių suvaržymas ir ideologiniai persekiojimai Lietuvoje sukūrė nepakeliamos priespaudos atmosferą.

Italų spaudoje švystelėjo žinia (24.V.72), kad dėl įvykių Lietuvoje Albertelli technikos institute Romoje kilusios studentų muštynės. Turbūt susimušę komunistuojantieji su nekomunistuojančiais.

Kalbant apie Italiją, dar reikia paminėti ir kitokio pobūdžio „spaudą“. Po Kauno riaušių Romos judriausiose vietose, pačiame mieste ir priemiesčiuose, gatvėse, aikštėse ant paminklų ir sienų at-

sirado šimtai užrašytų šūkių, reikalaujančių Lietuvai laisvės. Užrašai buvo ištepti neišdildomu juodu tušu. Rugpjūčio pabaigoje visi užrašai dar tebebuvo matomi. Kai kuriuos šūkius, atrodo, buvo mėginta užtepti kitais dažais, bet daugelis jų buvo nepalieti. Niekas nežino, kas juos užrašė. Užrašus kasdien matė tūkstančiai italų ir turistų. Atrodo, kad toks atsitikimas buvo pirmas istorijoje.

Apie tuos užrašus plačiau parašė Rochesterio (JAV) universiteto kalbų bei literatūros profesorius dr. A. Klimas, kuris 1972 m. rudenį lankėsi Romoje. Jis rašė: „Vieną dieną einu viena iš didžiųjų Romos gatvių – Via Merulana ir netikiu savo akimis: prieš Šv. Antano baziliką ant šviesiai geltonos sienos didžiulėmis spausdintomis juodomis raidėmis, žinoma, itališkai parašyta: PAOLO VI! FAI QUALCOSA PER LA LITUANIA CATTOLICA!!! Lietuviškai: Pauliau VI-asis, daryk ką nors, padėk katalikiškai Lietuvai“.

„Niekad nepamiršiu to jausmo, kurį tada pajutau, – tęsė profesorius. – Apvaikščiojau pėsčias visą Romos centrą, ieškodamas tų netikėtų užrašų-šūkių. Ir tikrai radau jų pačiame Romos centre net keliolika. Sako, kad jų buvę apie 360 Romos centre ir priemiesčiuose. Štai toje pačioje Via Merulana gatvėje, prie nr.177 buvo taip užrašyta: GLORIA AI MARTIRI DELLA LITUANIA! Lietuviškai: Garbė Lietuvos kankiniams. Ir toliau – ant didžiulio paminklo papėdės, prieš pat garsiąją Santa Maria Maggiore: VIVA LA LITUANIA LIBERA! VIVA LITUANIA CATTOLICA! Tegyvuoja laisvoji Lietuva, tegyvuoja katalikiškoji Lietuva. Bet labiausiai mane sujaudino didžiulis užrašas-šūkis Via Carlo Alberto gatvėje, irgi miesto centre: GLORIA AI MARTIRI LITUANI MORTI PER LA LIBERTA! Lietuviškai: Garbė Lietuvos kankiniams, mirusiems už laisvę“.

Prof. A. Klimas savo įspūdžius baigia šiais žodžiais: „Atrodė, kad pati Roma taip prakalbo milijonams italų ir turistų. Atrodė, tarsi Romos sienų akmenys prabilo“ (*Draugas*, 8.III.75).

Paryžiaus dienraštis *France-Soir* (23.V.72) paskelbė išsamų straipsnį, pavadintą „Kruvinos riaušės Kaune. Kremlius bijo naujų nacionalistinių prasiveržimų“. Laikraščio komentatorius Benoit Rayski rašė, kad įvykiai Lietuvoje atskleidė pavojų, kurio svarbumo negalinti nuneigti sovietų vadovybė: tai – staigus nacionalizmo Sovietų Sąjungoje pabudimas. Tegul Lietuva ir esanti ypatingas atvejis (ligi 1940 m. buvo nepriklausoma valstybė su 3 mln. gyventojų, kurie yra karšti

katalikai), bet ta pačia liga sergančios ir kitos respublikos. Ukrainoje, esą, areštuojami intelektualai ir darbininkai, kaltinami „buržuaziniu nacionalizmu“. Kaukaze šalinami vietiniai kadrai, kad nepasiduotų nacionalizmui, kuris ir po 50 metų sovietų valdžai likęs pavojingas. Nesą ramu latviuose ir estuose, kurių aneksija 1940 m. greičiau buvo si rusiško imperializmo tąsa, kaip kad komunizmo pergalė.

Toliau straipsnio autorius rašo: „Viso to akivaizdoje sovietų vadovybė težino tik senuosius, nudėvėtus ekzorcismo receptus, t. y. ideologines kampanijas ir represijas. Pirmojo recepto „technika“, Kauno įvykiai įrodė, visiškai nepaveiki, antrojo – nustojusi totalumo, nebe tokia baisi, kaip Stalino laikais, – štai 17 000 lietuvių katalikų pasirašė protestą prieš „antireliginius persekiojimus“, nenusigandę gerai žinomų pasekmių. Ir latvių komunistai pasirašė raštą, smerkiantį rusų šovinizmą“. Autoriaus nuomone, tie faktai atskleidžia silpnybę sistemos, kuri negalinti gyventi be tariamos „vienybės“ iliuzijos, čia, esą, turima reikalo su nacionaliniu pasipriešinimu, grasinančiu sprogti, nors jis neorganizuotas, „laukinis“. Rusų intelektualų pasipriešinimo sąjūdis esąs gerai pažįstamas, aprėpiamas ir, reikalui esant, lengvai pristabdomas. Gi šiuo kitu atveju Sovietų Sąjungos vadovai lieka kaip ir bejėgiai. Vienas sovietų rašytojas taip pareiškęs: „Pas mus visko gali atsitikti. Nepatenkinti kolūkiečiai gali padaryti kruviną sukilimą, gali darbininkai staiga užpulti ir papjauti paštininkus ar geležinkelio konduktorius tik dėl to, kad nekenčia jų uniformų. Gali būti, kad ukrainiečiai Kijevo gatvėse pradės medžioti rusus“. Ir dar pridūręs, kad esanti „praraja tarp sovietinio oficialumo ir tikrovės“. Straipsnį autorius baigia šiais žodžiais: „Maskvos valdovai galbūt nesutiks su tokia apokaliptine analize, bet jie puikiai žino, kad to privalo bijoti“.

Prancūzų savaitinis žurnalas *L'Express* – savo turiniu bei išvaizda panašus į amerikiečių *Times* ir vokiečių *Der Spiegel* – (29.VI.72) Lietuvos įvykiams nušviesti paskyrė išsamų straipsnį antrašte „Kai beprotis šaukia apie laisvę“. Nurodęs, kad riaušėms malšinti buvo iškviesti parašiutininkai ir kariai iš Kaukazo, straipsnio autorius atkreipė ypatingą dėmesį į sušauktą Maskvoje spaudos konferenciją, kurioje *Novosti* informacijos agentūros pareigūnas susideginusį Kalantą pavadino „psichiškai nesveiku“ ir aiškino, jog riaušininkai neturėjo jokių politinių tikslų. Taigi, anot žurnalo, „nervų klinikų atvejai, kai ten gabenami nepaklusnieji, jau virto sovietine rutina, – jau nu-

Prie Romui Kalantai skirto paminklo Čikagoje „Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius su sūnumi Mindaugu. 1989 m. birželis.

statyta, kad bet koks pasipriešinimas valdžiai laikomas beprotybe“. Žurnalas klausia, argi rusai įsivaizduoja kada nors pajėgsią palaužti baltų, ukrainiečių, totorių „tautines nuotaikas“? Sovietai, pergyvenę riausių pirmąjį išpūdį, griebėsi policinių priemonių, kad Lietuvos balsas nepasiektų tuo metu Kremliuje viešėjusio prezidento Nixono. Tuo tarpu Amerika esanti vienintelis kraštas, priglaudęs Lietuvos diplomatinę misiją, kurios iškelta tautinė vėliava tebeplevėsuojanti ir šiandien Vašingtone.

Bazelio (**Šveicarija**) laikraštis *Basler Nachrichten* (3.VI.72) įdėjo ilgą straipsnį „Sukilimas Lietuvoje“, kuriame ypač pabrėžiamas lietuvių didvyriškumas. Laikraštis rašė: „Nors sukilimas Kaune nusloptas brutaliausiu būdu, tačiau jis yra rimtas išspėjimas pasauliui ir vėl primena sovietų karinės jėgos pavergtas tautas. Jos tebegyvena didžiąją tragediją, nepaisant to, ar apie tai tylima, ar netylima. Lietuvių protestui priskirtinas ypatingas didvyriškumas, nes lietuvių tauta yra

mažesnė ir silpnesnė už vokiečių, vengrų, čekų ar lenkų tautas. Sukilimas, kuriuo siekiama atgauti Lietuvos nepriklausomybę, reiškia trejopą protestą – prieš primestą komunistinę diktatūrą, prieš brukamą per prievartą rusifikaciją ir prieš religinės laisvės prievartavimą“.

Ciuriche leidžiamo didelio tiražo dienraštis *Zuerichsee-Zeitung* (31.V.72) paskelbė ilgą informacinį straipsnį su komentarais apie lietuvių jaunimo „didvyrišką pasipriešinimą“, pabrėždamas, kad antisovietinis lietuvių maištas, kuris užtruko Kaune tris dienas, buvo pirmas toks rimtas sukilimas sovietų despotijoje. Maištą, kaip ir galima buvo laukti, sovietų policija ir kariuomenė brutaliai užslopinė, tačiau jis buvo rimtas įspėjimas pasauliui, kuriam lietuviai savo garsiuoju skundu priminė tą faktą – laisvės atėmimą sovietų karinės jėgos pavergtomis tautoms, – kuris šiandien politiniais motyvais taip dažnai nutylimas. Esą, pokariniais metais berlyniečiai, po jų vengrai, čekoslovakai ir lenkai buvo sukilę, o dabar tai padarė ir lietuviai. Kadangi lietuvių tauta esanti mažesnė už vokiečių, čekoslovakų ir lenkų, tai jie savo protestu parodė itin didelį heroizmą. Baigdamas laikraštis pabrėžė, kad Kauno įvykiai negali likti civilizuoto pasaulio nepastebėti.

Apie Kauno įvykius pirmasis prabilo **Švedijos** radijas. Nors toji žinia sutapo su žiniomis apie Nixono kelionę Maskvon, tačiau ji susilaukė didelio švedų visuomenės susidomėjimo. Apie įvykius iš Lietuvos radijas pranešinėjo visą sekmadienį, kada Kalanta susidegino, o vakare įsijungė ir abi švedų televizijos stotys, kartodamos žinias ir parodydamos Lietuvos žemėlapi su aiškiai atžymėtu Kauno miestu.

Kitą dieną vakariniai Stokholmo laikraščiai stambiom antraštėm išspausdino pranešimus apie jaunimo demonstracijas Kaune, nušviesdami įvykių eigą. Artimas vyriausybei socialdemokratinės krypties dienraštis *Aftonbladet*, atpasakojęs įvykius, straipsnį baigė: „Aišku, kad susideginimas buvo karštai tikinčio jaunuolio protesto demonstracija“. Liberalų krypties *Expressen* pažymėjo, kad Kalantos mirtis buvusi ženklas pradėti „smarkias jaunimo riaušes“.

Dienraštis *Dagens Nyheter* (23.V.72) skelbė žinias iš Kauno dvejose laidose, tarp kitko pabrėždamas, kad „*Kauno tiesos* tvirtinimas, jog Kalanta buvęs psichiškai nesveikas ir narkomanas, esą, ne kas kita, kaip mėginimas jį suniekinti, iš baimės jį padaryti kankiniu“.

Ryšium su Kauno tragedija, dienraštis priminė, jog prieš porą metų protesto ženklan Rygoje viešai mėginęs susideginti žydas fizikas Ilja Ripa, bet buvo nuo mirties išgelbėtas ir paskelbtas protiškai nesveiku, tačiau vėliau gavęs leidimą išvykti į Izraelį.

Toronto dienraštis *The Globe and Mail* (22.V.72) paskelbė dviem antraštėm straipsnį „Romos katalikas susidegino. Tūkstančiai maištininkų Lietuvos mieste“. Apie riaušes Kaune rašė Monrealio ir kitų **Kanados** miestų didžioji spauda.

Meksikos sostinės dienraštis *El Universal* (22.V.72) paskelbė per tris skiltis stambia antrašte „Lietuva kovoja dėl laisvės“.

Bogotoje (**Kolumbija**) išeinantis dienraštis *El Tempo* įdėjo informaciją „Riaušės Sovietų Sąjungoje“. Kitas Bogotos laikraštis *El Siglo* rašė apie „Neramumus Lietuvoje, apie jauną susideginusį kataliką“, o trečias dienraštis – *La Respublica* (18.V.72) – paskelbė ilgą straipsnį apie pavergtą Lietuvą. Medeline išeinantis dienraštis *El Colombiano* (22.V.72) įdėjo ilgą, per keturias skiltis straipsnį antrašte „Smarkios lietuvių studentų riaušės“, o kitą dieną paskelbė straipsnį „Lietuva siekia laisvės“. Dienraštis plačiai apžvelgė Lietuvos laisvės pastangas, nurodydamas, kad rusų varomas brutalus tautų pavergimas susidurs su pavergtųjų protestais.

Carasco miesto (**Venesuela**) dienraštis *El Nacional* rašė apie įvykius Kaune, bet ypač platų, per keturias skiltis straipsnį paskelbė (22.V.72) milijoninio tiražo dienraštis *El Universal*, ypač atkreipdamas skaitytojų dėmesį į maištininkų kautynes su parašutininkais ir kareiviais.

San Paulo (**Brazilija**) dienraštis *Folha de Sao Paulo* įdėjo (22.V.72) straipsnį „Protesto manifestacijos Lietuvoje“. Laikraštis tarp kitko pažymėjo, kad oras belaukiant Nixono Maskvoje buvo švelnus, bet „politinė padėtis Sovietų Sąjungoje ne taip jau labai maloni. Lietuvoje vyko krizė, nes tūkstančiai žmonių susirėmė su policija ir kariuomene, parodė vieningumą su darbininku, kuris save paaukojo ugnyje“. Laikraštis taip pat pastebėjo, kad telefonu buvo gautas pranešimas iš Kauno, jog žuvusiųjų buvo abejose pusėse, kad Lietuva visais laikais buvusi religinio judėjimo centras ir kad Kauno neramumai, esą, siejami su Nixono kelione į Maskvą.

Skyriaus pabaigoje V. Alantas įdėjo eilėraščių:

KAZYS BRADŪNAS

ROMAS KALANTA

Degančiom rankom jums dalinu
Kiekvienam po žariją.
Nebijokit ištiesti delnų –
Tegu žaizda neužgyja.

Gruzdančiom lūpom ir tau
Tariu karštyje tirpstantį sakinį,
Kad anglėjančiais vyzdžiais matau
Nuo kapo nuristą akmenį.

Ir nesudegu čia liepsnose,
Pavirsdamas dulke pilka –
Virš Kauno ir Nemuno skraido dvasia,
Nepasiekiamo jokia kulka.

Čia – ir keli V. Alanto sakiniai, kaip atsirado knygos skyrius „Atgarsiai pasaulinėje spaudoje“:

Tiek man pavyko suregistruoti pasaulinės spaudos atsiliepimų apie Kauno įvykius. Be abejo, tai nėra pilnas tų atsiliepimų surašymas, bet, man rodos, kad ir iš to, kas čia paminėta, galima susidaryti pilną vaizdą, kaip reagavo pasaulinė viešoji nuomonė į Kalantos tragediją ir Kauno sukilimą. Pabrėžtina, kad laisvojo pasaulio informacijos šaltiniai apie Kauno įvykius informavo plačiai, bešališkai ir komentavo mums palankia dvasia, nors tiesiogiai niekas užuojautos nereiškė. Man nepavyko pastebėti nė vieno nepalankaus komentaro, žinoma, išskyrus komunistų spaudą, nors užsienio komunistų spaudoje pasigirdo vienas kitas Lietuvai ir palankesnis bei bešališkesnis balsas.

TRYS EILĖRAŠČIAI IR KLASIKO ŽODIS „VARPAMS“

Algimantas Baltakis visada buvo ištikimiausias „Varpų“ vakarų Lietuvos rašytojų sąjungos klube dalyvis, iki 2017-ųjų nepraleidęs nė vieno vakaro. Be to, bent kelis kartus viešėjo Šiauliuose vykusiose almanachui skirtose iškilmėse. Praėjusių metų lapkričio 24-ąją, bendraudami su poetu, visų pirma kalbėjome apie poeziją, knygas, kolegas, kurie ir sulaukus 90-ties, neišleidžia iš rankų plunksnos, pavyzdžiui, Ramutė Skučaitė, savo jubiliejui išleidusi net tris naujas knygas.

- Apie du dalykus – sveikatą ir politiką vengiu kalbėti, - sakė vis tokiu pat jaunatvišku balsu, kaip visuomet. - Visa laimė, kad liežuvis neturi kaulo, - pajuokavo.

Vis dėlto sveikatos problemų aplenkti nepavyko. Trumpai pasiguodė, kad tenka judėti vaikštytynės pagalba, ypač rankos dėl to kenčia. O liūdniausia, kad nebegali skaityti. Ir iš namų kaip ir nebėra kaip atsidurti lauke – vis dėlto antrasis aukštas, lifto nėra. Tik ką pasiskiepijo trečiąją kartą. Gerai, kad nors namuose, nebereikėjo, kaip dėl antrojo skiepo, vykti poliklinikon.

Vėl prisiminė 90-mečiui skirtą vakarą Rašytojų klube. Pasirodo, toks vakaras buvęs paskutinis prieš pandemijos suvaržymus. Norintys patekti salėn, netilpo, antrą tiek klausėsi už durų.

Poetas padeklamavo tris eilėraščius iš 2020 m. Rašytojų sąjungos leidyklos išleistos knygos „Skrynelė dvigubu dugnu“. Atsiprašė, kad naujų eilių jau neturi ir nebeturės, pasiūlė „Varpų“ skaitytojams perspausdinti „Vėjo diktantą“, „Lapkričio bliuzą“ ir „Nuo paukščių čiulbesio bundu...“.

Rašytojų, atvykusių į atnaujintą „Varpų“ dešimtmečio vakarą, sutikimas A. Gricevičiaus lietuvių saldainių fabriko „Rūta“ kieme. Iš kairės: Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinas Sventickas, „Rūtos“ valdytojas Algirdas Gluodas, „Varpų“ redaktorė Silvija Peleckienė, poetai Algimantas Baltakis ir Marcelijus Martinaitis. 1999 m. spalio 15 d.

Kadangi redaktorei Silvijai poeto Mūza Sigita Marija buvo prasitarusi, jog vieną kitą kūrinėlį Algimantas vis dėlto padiktuoja, teko klausti, ar tai tiesa.

- Ne, netiesa. Jei ir paprašau, Sigita sako, jog ir taip daug prirašiau... – lyg ir rimtai, o gal juokais atsakė poetas.

Ar tikrai taip ir yra, sunku pasakyti. Tiesa, prisipažino, jog keletą naujų eilėraščių padiktavęs „Poezijos pavasario“ knygos rengėjui, dar – „Krantų“ žurnalui. Daugiau nenorįs kažką panašaus daryti. Matyt, todėl, kad geriausi eilėraščiai jau parašyti.

2002 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas A. Baltakis pasižiaugė, kad almanachas sulaukė 80-mečio, kad net 63 iškilūs kūrėjai pagerbtų literatūriniu „Varpų“ premija.

- „Varpai“ manęs niekada nenuvylė, - pakartojo poetas jau kažkada „Varpų“ vakare pasakytus žodžius.

O mūsų niekada nenuvylė buvimas šalia.

L. P.-K.

ALGIMANTAS BALTAKIS

Vėjo diktantas

*Kol surašei, ką tau vėjas diktavo,
Šimtmetis baigės, nuvirtę stabai.
Kas tau priklausė, dabar nebe tavo.
Klausiu: gal graužies dėl to? Nelabai.*

*Vietoje nieks, net akmuo, nestovėjo.
Baigėsi tavo ir mano laikai.
Rašo diktantą, klausydamies vėjo,
Dvidešimt pirmojo amžiaus vaikai.*

*Vėjas – tas pats. Ir vis kitas. Jo slengą
Mudu šifravome daug valandų.
Žinom, vaikai, kad ir jums bus nelengva
Vėjo žodžius užrašyti be klaidų.*

2019 m. rugsėjis

Lapkričio bliuzas

*Dienos bėga, bėga, bėga.
Naktys slenka, slenka, slenka.
Savo gėdą, savo bėdą
Tartum kūdikį supu.*

*Mik užmiki, pavainiki,
Menkas žemės kirminėli.
Kur dabar tu kieminėji,
Po koku slepies lapu?*

*O tie lapai krinta, krinta
Trečią dieną ir septintą.
O jei kristų ir devintą,
Virstų lapai tie kapu.*

2018 m. lapkritis

* * *

*Nuo paukščių čiulbesio bundu.
Prie lango prieinu. Rąžausi.
Kol neskaičiuoju valandų,
Man tie akimirksniai gražiausi.*

*O tu tebemiegi saldžiai,
Ir mūs gatvelė neatbudo.
Miegok sau! Dar tik paryčiai.
Juk niekur neskubam abudu.*

*Visi darbai seniai baigti.
O ko nespėjom padaryti,
Už mudų padarys kiti.
Ilsėkis, sese ir brolyti!*

*Deja, kažkas, nors dar anksti,
Užburzgina automobilį.
Nuo burzgesio to atbundi,
Ir baigias rytmečio idilė.*

2019 m. balandžio 26 d.

SAVE PRISKIRČIAU PRIE NETRUKDŽIUSIŲJŲ AUGTI

„Varpu“ svečias – kritikas, literatūrologas, 2006 m. literatūrinės
„Varpu“ premijos laureatas prof. dr. **Petras BRAŽĖNAS**

Kilus isterijai dėl Petro Cvirkos paminklo, vis prisimin-davau Jus, monografijos apie šį rašytoją autorių. Jei neklystu, niekur viešojoje erdvėje neišsa-kėte savo nuomonės, nors, be abejo, galėjote tai padaryti. Ma-nau, kad kaip tik Jūsų, moks-lininko, literatūros tyrinėtojo, visapusiškai susipažinusio su Cvirkos asmenybe, taip pat su ne kiekvienam prieinamais ar-chyvais, žodis gal būtų kiek ap-raminęs entuziastus, kurie, ko gero, nė vieno Cvirkos kūrinio neskaitę. Kodėl vis tik netarėte savo žodžio? Koks Jūsų požiūris į tą liūdną akciją?

Nieko nenustebinsiu, pa-sakydamas, kad priekaištų savo adresu paprastai niekas nepriima su džiaugsmu. O nustebinti ga-liu netikėtai pareikšdamas, kad

Tamstos priekaištą priėmiau ty-liai pasidžiaugdamas. Pirmiausia todėl, kad tame priekaište išgir-dau dar vieno inteligento susi-rūpinimą „isterija dėl Cvirkos paminklo“ ir man visiškai priim-tiną Jūsų įtarimą, kad tie isteri-jos entuziastai „ko gero, nė vieno Cvirkos kūrinio neskaitę“. An-tra, savimylą paglostė palankūs epitetai ir pasitikėjimas literato žodžiu, neva galinčiu „apraminti“ politikos entuziastus. Prisipažin-siu, kad aš, deja, tokia galimybe nebetikiu. Pasitenkinimo jaus-mą sustiprino ir tai, kad žmo-gui, kurį laikau vienu rimčiausiai pokalbiams pasiruošiančių paš-nekovų, galiu pareikšti, kad jis per griežtas mano atžvilgiu, kad mažumėlę klysta, niekur viešu-moje neaptikęs mano nuomonės. Sakau „mažumėlę“, nes visuome-

nėje rezonansą sukėlusio pareiškimo tikrai nesu padaręs. Kodėl? Todėl, kaip jau sakiau, kad ... nebetikiu. O savo poziciją dar leidžiamu būdu vis dėlto bandžiau išsakyti: kalbėjau Rašytojų sąjungos surengtoje konferencijoje, atsakinėjau į „Respublikos“ korespondentės klausimus, keletą frazių Cvirkos paminklo griovimo dieną praleido vienas televizijos kanalas. Pagaliau aš vis dėlto esu monografijos apie P. Cvirką autorius, nei pats išsižadėjęs savo knygos, nei kritikų ar oponentų viešai užsipultas. Taip, kad nebarkite manęs teisėjai (ar teisėjai)... O „požiūrį į tą liūdną akciją“ pakartosiu. Nebepadės, žinau, net autoritetingųjų „Varpų“ skambesys, bet bent istorijai tegu lieka. Cvirkos paminklo nugriovimą laikau demokratiškai visuomenei nepriimtiniu, kažkokiu talibanišku aktu. Patį Cvirką laikau (kaip ir dauguma profesionalių vertintojų kad laiko) ne tik vienu iš mūsų literatūros klasikų, bet ir savotiška istorinių aplinkybių auka, lemtingu metu patekusia į ideologines pinkles ir peržengusia neleistiną ribą tarp politinių įsitikinimų ir dalyvavimo nepriklausomos valstybės sunaikinimo inscenizacijoje. Pritariu, kad paminklo gabaritus lėmė ne tik rašytojo kūrybos vertė, bet ir jo

paslauga okupaciniam režimui, bet tai nekeičia mano požiūrio į „liūdną akciją“. Jeigu tai liestų tik Cvirkos asmenybę, būtume galėję rasti civilizuotesnį, demokratiškesnį sprendimą (vienas kitas net buvo siūlomas), bet šiuo atveju, kaip sako kai kurie gal daugiau informuoti žmonės, Cvirka antrą kartą atsiduria aukos vaidmenyje: jo paminklas trukdo „didingesnių“ skvero vizijų įgyvendinimui. Jeigu tai – iš piršto laužta prielaida, tai kodėl ją taip neigia miesto va(1)dovai? Pripažindamas, kad kova už demokratišką kontraversiško klausimo sprendimą pralaimėta politinių ar ekonominių sprendimų autoriams, siūlau bent į mūsų pokalbio kontekstą įrašyti bent kelis ryžtingiausiai pasireiškusius akcijos herojus: miesto merą R. Šimašių, kultūros ministrą, vicemerą. Ponios, į minėtą konferenciją atsivedusios kelis plakatais aprūpintus, bet Cvirkos neskaičiusius paauglius (prisimčiau tądien mane patį paauglystėje šturpinusius chunveibinus), į tą sąrašą įtraukti nesiūlau: ji jau sėkmingai įsirašė į Seimo narius.

Prieš porą dešimtmečių, kalbindamas Tomą Venclovą, klausiau jo nuomonės ir apie sklandantį gandą, kad ankstyva Cvirkos mirtis – sovietinio sau-

gumo darbas. Matyt, rašytojo charakteris neleido tylėti apie matomas akivaizdžias tuometinio gyvenimo blogybes, ir tas atvirumas atsisuko prieš jį patį? Tautoje populiarius ir kitas gandas, – kad tik Antanas Venclova ir Kostas Korsakas, kartu su Cvirka ir Nėrimi važiavę parvežti Stalino saulės, niekada panašiai nesielgė ir todėl mirė sava mirtimi. Tomas tuomet kažkaip neužtikrintai paneigė žmonėse sklandančius tvirtinimus, kad Cvirka buvo nunuodytas sovietinės valdžios nurodymu. Tačiau užsiminė, kad „gerokai po Cvirkos mirties buvo bandymų sukurti lietuviškąją „gydytojų bylos“ variantą“ ir kad „Stalinui mirus, byla sužlugo“.

Gal Jums pavyko daugiau sužinoti apie iš tikrųjų per ankstyvą ir netikėtą talentingo rašytojo mirtį? Klausiu, nes Jūsų monografijoje atsakymo taipogi nėra.

Nieko daugiau, nei žinojau prieš trisdešimt metų, man sužinoti nepavyko. Tiesą sakant, nesąžininga būtų girtis kokiais nors naujesnių laikų ieškojimais: užbaigęs monografiją, ėmiausi kitų darbų, ir dabar galiu tik ramiai išklaudyti pavėluotas kritines pastabas.

Dabar jau ne paslaptis, kad Kostas Kubilinskas ir Algirdas Skinkys susitepę partizanų krauju. Tačiau prieš keletą dienų per radiją vienas istorikas aiškino, kad dėl Kubilinsko lyg ir paaiškėję naujų faktų, kurie ne tokie sukrečiantys. Kas Jums asmeniškai žinoma? Dirbant Centro komitete ir Rašytojų sąjungoje, be abejo, turėjote galimybę susipažinti su išlikusiais archyvais. Ar jie iš tikrųjų tokie juodi? O jei taip, kaip, Jūsų požiūriu, dera rašytojo kūryba ir jo gyvenimo aplinkybės? Ar tikrai mes turime elgtis išskirtinai kitaip nei norvegai savo klasiko Knuto Hamsuno atžvilgiu? Nors už Hitlerio ir fašizmo šlovinimą buvo teisiama ir sulaukė visuomenės pasmerkimo, tačiau jo knygos ir šiandien leidžiamos.

Tokią klausimų puokštę, gerbiamas Leonai, tiktu įteikti rimtai istorikų, politologų ar literatūrologų konferencijai, o ne vienam žmogui. Aš esu (tiksliau: buvau) pedagogas ir literatūros kritikas, o ne archyvų tyrinėtojas. Esu – bendram išsilavinimui – kai ką skaitęs ir iš tos srities tyrinėtojų darbų, bet originalesnių idėjų tais klausimais neturiu, o

plakti politinių paplavų kokteilį nenoriu. Rodos, rašiau Jums apie savo nuotaikas ir nuostatas.

Atvirai šnekant, sujaudino Jūsų žodžiai, išsakyti laiške – „vis tvirčiau laikausi pasižadėjimo baigti ir rašymus, ir viešus kalbėjimus“. Liūdnas prisipažinimas, kuriuo nelengva patikėti. Nežinau ar kas nors operuoja tokia statistika – kas Rašytojų klubo vakaruose daugiausia nusipelnė, kaip kalbėtojas, moderatorius, recenzentas, tačiau turbūt ne aš vienas neabejoju, kad eitų kalba apie Jus. Naujų knygų pristatymai, jubiliejinės iškilmės jau seniai neįsivaizduojamos be Braženo. Visų pirma todėl, kad, kai tarp kalbėtojų yra Jūsų pavardė, tikrai niekam nekyla abejonė, kad bus neįdomu, kad nebus pasakyti taiklaus vertinimo žodžiai, kad vakaras suorganizuotas tik pliusiukui padėti.

Beveik neabejoju, kad tą pasižadėjimą dar ne vienam kolegai pavyks sugriauti.

Oi, auksaburni Leonai... Ky-lančioms popscenos žvaigždėms tokiais komplimentais Jūs tikrai galėtumėt apsukti galvą. Prieš pusę šimtmečio tokie žodžiai gal ir mano savimeilę būtų paglostę. Bet dabar nebe taip, kaip sakė poetas.

Dienoraščio nerašėte? Dešimtmečiai šalia klasikų (ir ne tik) – didelė gyvenimo dovana. O ir jūsiškis žvilgsnis į mus supantį pasaulį, ko gero, ne mažiau intriguojantis nei Juozo Baltušio, su kuriuo kartu dalyvauta ne viename literatūriniame susitikime.

Beje, bendraujant su Baltūsiu tokių atvirumų, kokie užfiksuoti jo dienoraščiuose, tikriausiai nebuvo? Ar dabar viešai paskelbti jo atsivėrimai ir Jums buvo netikėti?

Juozas Baltušis – tokia turtinga, spalvinga ir prieštaringa asmenybė, kad gyventi su juo vienu laiku ir net turėti galimybę bent kiek arčiau prie jos prieiti tikrai yra didelė gyvenimo dovana. Jūsų nuojautoms ir įžvalgoms galiu tik pritarti: „tokių atvirumų, kokie užfiksuoti jo dienoraščiuose“, tikrai nebuvo. Gal tiksliau būtų pasakyti: asmeniškai nepatiria. O viešumoje – literatūros vakaruose, rašytojų susirinkimuose – Baltušis leisdavo sau pasakyti daug ką atviriau, drąsiau, negu kad leisdavome mes, eiliniai mirtingieji. Todėl dienoraščiuose paskelbti jo atsivėrimai nebuvo man visiškai netikėti. Išskyrus keletą „siužetinių linijų“. Pirmausia – meilės linija. Kąžkokį gandą apie Baltušio meilę, gal

iš kauniškių kolegų, buvau girdėjęs, jo dėmesį jaunoms literatūros debutantėms esu matęs ir savo akimis. Tada ėjau Rašytojų sąjungos valdybos sekretoriaus, naujų narių priėmimo komisijos pirmininko pareigas – teko išklausti ne vieną entuziastingą jo rekomendaciją. Žodinę. Rekomendacijų raštu autoritetingas klasikas, man rodos, nesiskubino rašyti.

Antras atsivėrimas, kurį taip pat laikau netikėtu, buvo jo ideologinių nuostatų kaita. Kad Baltušis iš viešos tribūnos gali viešai išvanoti kokią partinį funkcionierių, žinojome visi. Po tokios kam nors surengtos pirties paprastai sekdamo entuziastinga partinių principų deklaracija. Iš tokios subalansuotos pozicijos mes, tiesą sakant, tyliai pasišaipydavom. Bet dienoraščiai atskleidė gilesnę dramą: kairiųjų pažiūrų žmogus, lemtingu metu įstojęs į komunistų partiją, vis akivaizdžiau suvokia, kad tos partijos politika neveda ten, kur skelbia jos deklaracijos, kad vadinamoji brandaus socializmo visuomenė neišvengiamai degradoja. Aš net nekeiliu retorinio klausimo, kodėl jis neišdrįso apie tai viešai pasakyti bent devintojo dešimtmečio viduryje, – tokie drąsuoliai suskaičiuojami ant pirštų. Bet sunku

atsakyti į klausimą, kodėl jis to nepasakė net dešimtojo dešimtmečio pabaigoje. Garbus rašytojo amžius? Skaudžiai užgautos ambicijos? Per dešimtmečius iš(si)augintas atsargumas? Senų laikų iliuzijų liekanos? Greičiausiai – visko po truputį.

Ką rašytojui reiškia išsilavinimas? Keistas, be abejo, šis mano klausimas, ir vis dėlto... Kaip paaiškinti, kad tarp žymiausių literatūros žmonių net keli nėra baigę aukštojo išsilavinimo? Baltušis neturėjo net pradinės mokyklos pažymėjimo, Avyžiaus mokslai ne patys rimčiausi, Šaltenis buvo pašauktas į armiją iš pirmojo kurso ir į universitetą nebegrižo, yra ir daugiau kolegų su panašia problema. Turbūt galima teigti, kad lemia prigimtis, genai, na ir, žinoma, savarankiškas mokymasis? O jei Dievo neduota, joks išsilavinimas nepadės?

Pritariu Tamstos pozicijai. O gilesnius pasvarstymus apie kūrybos fenomeną palikime tam pašauktiesiems.

Rudenį „Šiaulių krašto“ laikraštis plačiai pažymėjo Stasio Lipskio jubiliejų. Kiek keistokai nuskambėjo jubilato tvirtinimas, neva jis, anuomet dirbęs

„Literatūros ir meno“ kritikos skyriuje, atvedęs į literatūrą tuomet dar provincijos mokytoją Petrą Bražėną. Ar tikrai? Ne per drąsus tvirtinimas?

Pirmąsias savo recenzijas į „Literatūros ir meno“ redakciją nunešiau tuo metu, kai literatūros kritikos skyriuje iš tiesų dirbo Stasys Lipskis. Smagu buvo sutikti nuo studijų laikų pažįstamą ir draugiškai „provincijos mokytoją“ sutinkantį žmogų. Iki šiol su Stasiu kolegiškai bendraujam, nors atskirais klausimais mūsų nuomonės ir gali skirtis.

Vieno pokalbio metu kada netikėtai išsitarėte – „Rašytojų sąjungos nariu tapau, o rašytoju – ne“. Iš kur tokios keistos mintys?

Kodėl keistos? Yra mažiau siai du rašytojų skirstymo būdai. Vienas – pagal žanrus: poetai, prozininkai, dramaturgai, publicistai, eseistai ir ... kritikai, literatūrologai. Kitas – po daugtaškio nieko nerašyti, prie progos linksmi pasišaipant, kad kritikais tampama stokojant rašytojo talento. Rimtoje diskusijoje tuo klausimu nesiryžčiau dalyvauti, o pajuokauti visaip galima.

Dabar vis sudėtingesnė situacija mokyklose. Todėl nie-

kaip neįmanoma pateisinti tų didelių viršininkų, kurių dėka neliko Vilniaus pedagoginio universiteto bei Šiaulių universiteto, tapusio Vilniaus akademija, tačiau praradusio galimybę puoselėti pedagoginiame institute per dešimtmečius sukauptas patirtis. Iš Jūsų buvusių studentų esu labai daug gero girdėjęs apie ilgametį dekaną Bražėną. Turbūt net sunku įsivaizduoti, kaip Jums skauda širdį dėl tokių reformų. Kuo gali jos baigtis, gerbiamas profesoriau?

Visiškai pritariu Jūsų susirūpinimui dėl švietimo būklės, dėl neapgalvotos universitetų reformos ir jau beveik matomų jos pasekmių. Pasidalinkim širdies skausmu, nes nieko daugiau čia padaryti negalim. Kartais apimančią pesimistišką nuotaiką maloniai praskaidrina išgirstas teigiamas atsiliepimas apie mano paties pedagoginio darbo metus. Ačiū. O dėl įvairiausių reformų baigmės galiu tik tiek pasakyti: kol švietimas, mokslas, kultūra bus tik politinių žaidimų įrankiai, tol jie tokiais įrankiais ir bus. Nuo pirmųjų nepriklausomybės metų reikėjo tuo klausimu tvirto nacionalinio susitarimo, kurį per trisdešimtmetį galėjom nuosekliai tobulinti, tikslinti, bet svar-

biausia – vykdyti. O matėm – ką? Priešrinkiminius visų partijų pažadus, skubotus valdančiųjų siūlymus ir opozicijos kaišiojamus pagalius į ratus, paskui – partijų pasikeitimą vaidmenimis ir ... vėl tą patį. Jeigu tai nebūtų taip tragikomiška, tai galėtume smagiai nusikvatosi, cituodami aukščiausio rango politikus, kurie, griaudami pagrindines mokytojų rengimo institucijas, postringauja apie mokytojo profesijos prestižškumą po trejų metų. Brangiai sumokėsime mes už tokią politiką. Apmaudžiausia, kad net herojų į istorinės atminties knygą įrašyti negalime – nei partijų, nei atskirų funkcionierių, nei tų, kas su savais interesais slepiasi už jų nugarų.

Tarp buvusių studentų – jau ne vienas profesorius. Kurie auklėtiniai ypač pradžiugino ir turbūt tebedžiugina buvusį dėstytoją ir kuo?

Tai – vienas maloniausių klausimų buvusiam dėstytojui. Tik vieno pedagoginio vardo, profesijos ar pareigybės tokia me pokalbyje neiškelčiau. O jei gu pasiūlytumėt man išvardinti bent penkiasdešimt buvusių auklėtinių, jau radusių savo vietą ir matomų visuomenėje, tai tame sąrašė būtų ir nusipelnę moky-

tojai, vadinami metodininkais ar ekspertais, ir daktaro laipsnius apgynę mokslo institutų darbuotojai, spaudos leidinių, televizijos laidų, interneto portalų redaktoriai, ministrų patarėjai ir atstovai spaudai ir t. t. Dėl aukštąjį mokslą baigusių lituanistų pertekliaus lyg ir negirdėti skundų – pasigirsta jų dėl didėjančio trūkumo. O dėl skaičiaus *penkiasdešimt* turėčiau pasakyti, kad jis nėra atsitiktinis. Kai Vilniaus pedagoginio universiteto naikavimo kampanijos metu vienas aukštas pareigūnas ėmė vograuti apie pačią mokytojo specialybę diskreditavusį universitetą, pasipiktinęs bandžiau surinkti didelę „puokštę“ to universiteto absolventų ir pareikalauti pareigūną bent jų atsiprašyti. Buvau net porą bendraminčių tai akcijai užangažavęs. O pats buvau pasirengęs penkiasdešimt vardų pasiūlyti vien iš Lituanistikos fakulteto auklėtinių. Deja, reformatoriai buvo operatyvesni. O šiuo atveju operuoti vardais trukdo kelios aplinkybės. Per dvidešimt dvejus darbo universitete metus turėjau apie du tūkstančius studentų. Kaip fakulteto dekanas pasirašiau apie pusantro tūkstančio diplomų. Nebijau prisipažinti, kad studentus mylėjau. Girdėjau kai kuriuos už akių sakant, kad ir jie tai jau-

tę. Tai kaip čia dabar išskirsi iš to būrio dešimt ar penkiasdešimt? Yra dar viena subtili aplinkybė: vardindamas tave džiuginančius auklėtinius, tu lyg ir reiški į juos tam tikras pretenzijas: atseit, *mano studentas*. Aš linkęs labiau pabrėžti *Lituanistikos fakulteto auklėtinio* statusą. Jokiu būdu neneigiu ir atskiro dėstytojo vaidmens, bet tai jau turi *ne jis, o apie jį* pasakyti.

O tarp Lietuvos rašytojų sąjungos narių yra buvusių Jūsų studentų?

Tikslaus skaičiaus nepasakysiu, bet apie dešimtį priskaičiuočiau. Neturiu po ranka naujausio Rašytojų sąjungos narių sąrašo, kuris, tiesa, niekada nebūna baigtinis: rašytoją dažniausiai pamatai jau iš pirmos knygos, o į sąjungą jis gal net nėra pasiprašęs. Bet ir iš sąjungos narių negalėčiau nė vieno priskirti prie *savo* auklėtinių. Negirdėjau, kad kurį nors *savintys* su jaunaisiais kūrėjais daugiau bendravę fakultete dirbę rašytojai Vytautas Martinkus ar Vanda Juknaitė. Save priskirčiau nebent prie netruk džiusiųjų augti.

Ne geresnė padėtis su mokyklų programomis. Lyg ir mokslinius vardus turintys

sprendžia, kokius rašytojus dabartinė karta turėtų skaityti, analizuoti, tačiau daroma vis daugiau ir vis rimtesnių klaidų. Kaip Jums atrodo, kodėl? Ir ką būtų galima patarti tokiems mokslininkams – vėdarų kriaunčiams, kad nebūtų per vėlu?

Pirmą kartą girdžiu tokią šurpią metaforą – ne iš gero, matyt, ji atsiradusi. Pasakau siauresniame ratelyje ir aš nusivylimo žodžių. Bet konstruktyviam pokalbiui, mielas Leonai, mes jau nesam tinkami kandidatai. Vienas galvotas žmogus neseniai pasakė tokią mintį: nori ką nors nuveikti – eik į valdžią. Pridurčiau: bent jau turėk prieigą prie „popierių“. O mes juk nesam nei prie valdžios, nei prie popierių. Nė nežinau, kaip ten viskas atrodo mokyklų programų virtuvėje: baigiu pensininko dešimtmetį. Kažkas, matyt, sudaro ir tvirtina programų rengimo komisijas, gal net bendraminčių solidarumo principu remdamiesi, paskiria joms europinių pinigų, ir jos už plačios pedagoginės bendruomenės nugaros parengia programas. O į tas komisijas nepatekusieji, pasirodo, turi savo nuomonę, ir prasideda diskusijos, kur ambicijos kartais jaučiamos labiau nei girdimi racionalūs argumentai. Būtų mano valia, susodinčiau

oponentus į vieną komisiją: diskutuojantys žmonės sprendimus turėtų rasti lengviau, negu kumščiais mosuojantys po mūšio (kai programoms skirti pinigai jau išdalinti).

Per pastaruosius keletą metų gerokai išgarsėjo neva šiaulietiška tarpe rašantis Rimantas Kmita. Esu senas šiaulietis ir galiu paliudyti, kad mano mieste taip kalba nebent bomžai, turginiai ar iš kalėjimo sugrįžusieji, bet ne normalūs šiauliečiai. Kaip galima propaguoti tai, ko nėra? Tai tikrų tikriausia antireklama, gėda Šiauliams. Įdomiausia, kad tokia kūryba persikėlė net į valstybinį dramos teatrą, be to, su kažkieno palaiminimu populiarinama daugiaaukščių namų kiemuose.

Koks Jūsų požiūris į Kmitos kūrybą?

Taip suformuluotas klausimas galėtų būti gera provokuojančia įžanga į platesnę diskusiją, apie kokią jau daugelį metų nesame girdėję. Gal ir dalyvaučiau tokioje diskusijoje, bet prieš tai dar turėčiau perskaityti naujausią rašytojo romaną „Remyga“. Deja, metams bėgant, apsisukimai lėtėja, ir vis dažniau susidaro neperskaitytų knygų „kamščiai“.

Kadangi klausimas pats savaime yra vertingas, tai Jūsų valia jį palikti ir be laukto atsakymo.

Kaip redaktorius ne iš vieno autoriaus, Lietuvos rašytojų sąjungos nario, su kūryba esu sulaukęs ir prisipažinimų, kad patekti į „Metus“, o ir į kai kuriuos kitus kultūros leidinius, net į „Poezijos pavasario“ knygą kur kas sudėtingiau nei sovietmečiu įveikti cenzūros pinkles. Atseit, spausdinami tik savai kompanijai priklausančios. Žodžiu, kaip tam Džordžo Orvelo „Gyvulių ūkyje“ – yra lygūs ir lygesni. Jei nepriklausai išrinktųjų ratui, sulauki atsakymo „gavome“ arba „skaitysime“ (populiariausi „Metų“ atsakymai), ir tuo viskas užsibaigia.

Kaip Jums atrodo, ar tokia situacija normali? Juk eina kalba ne apie pradedančius autorius, bet apie rašytojus, jau įrodžiusius, jog yra profesionalai. Ir juodraščių redakcijoms jie tikrai nesiunčia.

Toldamas nuo aktyvaus literatūrinio gyvenimo, neturiu bent kiek didesnės ar reikšmingesnės asmeninės patirties. Nesijaučiu nei geidžiamas, nei atstumtas. Niekur nesibeldžiu, todėl ir durų prieš nosį niekas neužtrenkia. Džiaugiuosi, kad pasibeldu-

sį retkarčiais įsileidžia „Metai“, „Santara“. Ypač apsidžiaugiau „Varpų“ vyriausiojo redaktoriaus laišku, bet ne klausimuose nuskambėjusiomis kai kuriomis tikrai liūdnomis jo mintimis. Su dauguma jų visiškai sutinku, dėl kai kurių stokoju asmeninės patirties ir tvirtesnės nuomonės, bet su pasitenkinimu manau, kad nuomonių mūsų visuomenėje tikrai netrūksta.

O kokia apskritai Jūsų nuomonė apie kūrybą ir dabartį, rašytoją ir jo situaciją XXI amžiuje?

Jeigu būtumėt nujautęs mano atsakymus į ankstesnius klausimus, tai šito, tikiuosi, net nebūtumėt uždavęs. „Apskritai“

samprotauti ir dalytis nuomone bet kokiais klausimais gali tik labai išmintingi arba save tokiais laikantys. Aš, deja, netinku nei vienai, nei kitai kategorijai. Pretendavęs (ar turėjęs) kadaise savo vietelę tarp tų, kas šį tą išmano apie literatūrą, esu daug skaitęs ir nemažai rašęs bei kalbėjęs. Turiu omeny ir pedagogo, ir literatūros kritiko veiklą. O šiandien mieliau skaitau ir klausausi kitų. Džiaugiuosi jaunesniųjų kolegų talentu, kompetencija, išmintimi, drąsa, kartais leidžiu sau prabangą atlaidžiai nusišypsoti iš kalbančių ir rašančių „apskritai“. O kitiems tokios prabangos leisti nenoriu...

Kalbėjosi

Leonas

PELECKIS-KAKTAVIČIUS

VYTAUTAS MARTINKUS

MORAČOS TARPEKLIS, arba ANTRASIS GIMIMAS¹

Pastebėjau, kad sendamas dažnokai kalbu vienas. Ir – balsiai. Lementuoju (Leonardo Gutausko žodžiais) lyg vaikas lopšyje. Demencija. Tik pradžioje žodžius tariau mintyse, nors sunkiai suprantu, ką jie reiškia šitaip tariausi. Lieka mintimis. Gal dėl to pakartoju juos balsu. Ir vėl mintyse. Bet ir kai visai nutylu – nebesimeldžiu, neskaitau, nebesakaju nei balsu, nei mintyse, suprantu – vis dar nesu miręs. Tyla irgi (vis dar) mano gyvybė. (At)minties gyvastis. Net ir tai, ko neatsimenu, irgi gyva.

¹ Fragmentas iš rašomos autobiografinės esė *Requiem nuogam karaliui, arba Gyvenimas prie Šventyklos uždangos*

Mamos laidotuvės, kurias užmiršau, juk įrašytos atminties laikmenoje. Reikia tik jos atgaminimo prietaiso, „klavišo“, gal dar neišrasto. Bet kuri laikmena turi pradžią ir pabaigą, net jeigu ji panaši į tunelį be apšvietimo. Tamsiame tunelyje kažkas vis vien skaičiuoja mano likusias minutes, valandas, dienas, metus. Nieko nereiškia, kad čia negirdžiu ir nieko nematau, turbūt nieko ir nejaučiu, kad čia tamsu, tylu ir nieko nėra.

Neevangelinė viltis: kai tik išnersiu iš užmaršties tunelio, gal lauks manęs prie Moračos tarpeklio legendinis Pegasas – baltas sparnuotas žirgas ir vėl atmerksiu akis namuose, Pavilnyje, prie rašomojo stalo, kur ant jo kaip visada stovės Vytauto Juzikėno iš bronzos išlietas prakaulus sparnuotas žirgas. O gal jau kaip siela sklėsiu virš Antakalnio kapinių, kur prie uolos iš Karelijos nuolaužos Mindaugas Jankauskas Violetos kapavietėje prikaustė iš geležies nukaltą tą jau paminėto „Pegaso“ repliką. Didelė pagarba ne tik originaliems skulptoriams ar tapytojams, nusilenkime ir jų darbų kopijų autoriams – yra vertų.

Kažin, kiek pegasų pasaulyje skulptoriai nulipdė ar ištašė iš akmens, dailininkai nupiešė ar nutapė, poetai (rašytojai) apdainavo, įvardijo?

Kodėl vis prisimenu tą mitinį žirgą iš Antikos legendų? Muziejuose, meno galerijose daug jo, balto žirgo, sparnuoto lyg angelas, skulptūrų ar atvaizdų. Mūsų laikais jis – nuvalkiota įkvėpimo arba kūrybos, menininko gyvenimo tarp Žemės ir Dangaus metafora. Klišė. Joje kaip ir neliko jaudinančios paslapties. Tad ne visi žirgą mena, retas jo pasigenda, nežinau, ar kas jo mistika besižavi. Turime užtektinai modernių, slėpiningų, bet šiuolaikinių mistinių, kūrybos įvaizdžių. Tereikia pavartyti Nietsche'ės, Freudo, Jungo, ar Lacano raštus. Vaizduotėje pasibalsuoti Don Kichoto Rosinantą. Panašūs jiedu, bet Servanteso žirgas arčiau žemės, mūsų vargo mokyklos. Skulptoriaus Vytauto Juzikėno „Pegasą“, sukėlusį ir tebekeliantį man svarbias asociacijas, retas šių užrašų skaitytojas bus matęs. Gal nebus ir girdėjęs apie jį. Bet jį irgi galima rasti Čiurlionio galerijoje Kaune, tiesa, paieškojus. Nėra jis įžymus, prie jo nesibūriuoja nei snobai, nei mokiniai, besimokantys replikos meno. Tik aš pats vienas, kai atsisėdu prie rašomojo stalo ir įsijungiu PK – personalinį kompiuterį, kai priešokiais, paprastai – rytais, kol sąmonė pakirdusi ir skaidri lyg šaltinio vanduo, mėginu iš atminties gabalėlių sulipdyti savo gyvenimą, vis pasižiūriu į bronzinę, vos sprindžio dydžio sparnuoto žirgo statulėlę tarp knygų ir pieštukinių. Ta bronzinė statulėlė – bežadė, ji tyli, kaip ir visi daiktai, kaip naktimis aš pats, bet atmintis

pakelia ją nuo stalo ir priverčia skristi, kur man patinka arba reikia.

Pirmiausiai – į Juodkalniją, prie Moračos upės, prie jos išsigrauzto uolose tarpeklio. Juk jie – netikėti ir lemtingi tunelio mano gyvenime ženklai. Matau juos kasdien. Vienas – ant lentelėmis apkaltos mansardos sienos prisegta automobilių Jadrano magistralės, išlendančios iš tunelio per smėlio spalvos uolą, nuotrauka. Tunelis kaip tunelis, plentas kaip plentas, ne kasdien čia kas nors, ypač didelė autoavarija, nutinka. Antras – bronzinė Pegaso skulptūrėlė.

Tiek tunelis, tiek mitinis Pegasas niekuo dėti dėl turistų autobusą ištikusios autoavarijos, tikriausiai, tik vienos iš daugybės tą dieną ne tik Juodkalnijoje, bet ir Europoje ar visame pasaulyje. Kas sekundę nutinka tūkstančiai infarktų ir insultų, gal ne mažiau ir autoįvykių. Vis dėl to ir tunelis kelyje prie tarpeklio, visai ne dėl savo įspūdingo, net šiurpoko grožio, ir sparnuotas žirgas, tikriausiai ne senovės graikų Dzeusui ar lietuvių Perkūnui paliepus, keistu, bet lemtingu būdu įsiterpė į mano gyvenimą. Tad raudonu smeigtuku prie lentomis išmuštos mansardos sienos prisegiau spalvotą Juodkalnijos tunelio nuotrauką. Ją po dvidešimties metų, 2003-aisiais, padarė ir man padovanojo „Pegaso“ autorius Vytauto sūnus Liutauras. Irgi skulptorius, bet ir menotyrininkas. Įdomu buvo su juo apie tėvą kalbėtis, pirštais liečiant aštrius lyg vinys žirgo sparnus. Aukštas, išvaizdus, ilgais lyg Kristus plaukais Liutauras atsisėdo šalimais, kaip jo tėvas. Bet mudu skyrė tunelio nuotrauka ir Pegasas.

Žalzgana patina apsidengęs „Pegasas“ ant mano rašomojo stalo jau beveik 40 metų. Tai – bronzinė replika. Ją nuliejo ir man padovanojo Stasys Žirgulis, Vytauto studijų draugas. Sėsdamas prie rašomojo stalo, negaliu Pegaso ir tunelio prie Moračos tarpeklio nuotraukos nepamatyti.

Nežinau, ar to norėjau, tačiau dabar esu laimingas dėl jutiminės ir simbolinės bendrystės su abiem daiktais. Su vienu jų, Vytauto „Pegaso“ replika, galbūt nesiskirsiu, kaip jau prasitariau, ir po mirties.

Gal kas nenori apie Juodąją Viešnią nieko girdėti. Be reikalo. Jau pripažinau: esu apribotas – savo mirties, kaip ir jūs, kaip mes visi, neaprašysiu dėl savaime suprantamų priežasčių. Kaip ir savo gimimo. Ir vis dėlto. Tunelis, kuriuo ir dabar gal važiuoju, tarpeklis, į kurį nenukrito autobusas, legendinis Pegasas, numetęs vieną raitelį ir užsisodinęs kitą, kaip pamatysite, duoda man vilties. Ko aš ten, pirmuoju

sakiniu, klausiau? Yra mirtis, ar ne? Nemoku atsakyti. Manau, kad vieną kartą numiriau. Mirties liudijime galėtų būti įrašyta ši data: 1983 gegužės 12–ją, vidudienį, 12 val. 30 min. Apytikriai. (Apie tikrąsias minutes, kaip ir sekundes, reikėtų klausti ne manęs, – yra bylos liudininkų apklausos protokolai.) Jeigu nenumiriau (juk gyvenu), tai gimiau antrąsyk. Vieta ir data – tos pačios. Gimiau tikrai vilkėdamas berankovius, matyt, laimingus, marškinius, ne Lietuvoje, o Juodkalnijoje, anuometinėje Jugoslavijoje, 30 km nuo Podgoricos arba anuometinio Titogrado, ant Moračos upės kranto, autobuse „Lasta“, važiuusiam Kolašino – Titogrado plentu. Juodkalnijos žemėlapyje nesunku rasti tą vietą, nestaiigų kelio vingį, plentui išlendant iš tunelio. Tiesa, tunelių ten ne vienas, tad reikia žinoti, kuris jų. Liutauro darytos nuotraukos, prisegtos prie sienos mano darbo kambaryje, kiekvienam neparodysiu. Į Liutauro klausimą „Ar tikrai šitas?“ atsakiau abejone: „Atrodo, šitas“. Tuneliai panašūs, bent iš jų vidaus.

Iš tikrųjų esu gimęs Lietuvoje, kaip rašydavau visose autobiografijose, 1943–ųjų gegužės 28–ąją, Jerubiškių kaime prie Vidaujos kranto. Tam lygumų upeliui toli iki dangaus kalnų uolas išgraužusios Moračos. Ne tik minučių, bet ir gimimo valandos nežinau. Gimiau namuose, nors dabar jau draudžia gimdyvėms nevažiuoti į ligoninę. Ėjo karas net per manąjį miškuose pasislėpusį gimtąjį kaimą. Po gimimo neišliko jokių pažymėjimų, panašių į tuos, kuriuos išsaugojo, pavyzdžiui, žmona Violeta, tais pačiais metais gimusi Savitarpinės pagalbos Kauno ligoninėje. Neturėjau, beje, ir ko paklausti. Pagal galimai antrąjį, Juodkalnijoje išrašytą, gimimo liudijimą, šiandien būčiau (ir esu) vis dar gana jaunas, širdis ir protas tebetrokšta ir gali gyventi. Logiška, juk civilizacijos, pakeitusios tik kalendorių, irgi tarsi atjaunėja.

&

Bet esu ir kitas. Pagyvenęs. Gana senas. Netgi labai senas. Retai pasižiūriu į veidrodį. Ne itin patinku sau, kaip ir kolegų seni veidai ir nusilpę kūnai televizoriuje. Išimtis – talentingų fotografų atrinkti, stebuklingais kadrais paversti senolių portretai. Juose senatvė – graži. Daug tokių Antano Sutkaus archyve, Aleksandro Macijausko „Lietuvos turguose“, Algimanto Aleksandravičiaus lietuvių „genties veidografijoje“, Romualdo Rakausko „žieduose“ ant medžių kamienų

žievės. Kaip ir mano jaunystės studijų bendražygio Viliaus Naujiko kelionių į kalnus kadruose. Ir pats esu į jų kolekcijas patekęs. Sutkus ilgai gaudė mano 60-mečio pėdsakus veide, seniai tai nutiko, bet menu, kad Antanas, su Jean-Paul'io Sartre'o portretu, fotografuotu Neringoje, išgarsėjęs ne tik Prancūzijoje, bet ir visame pasaulyje, dovanodamas per sukaktį savo darbą, prisiekinėjo, kad tai – jo paskutinis lietuvių rašytojo portretas: „Pradėjau nuo Mykolaičio-Putino, baigiu Martinkumi“. Gal kiek melavo man ir sau pačiam. Pataikavo pašnekovui, reikia tai visuomet įvertinti, atskirti ir užmiršti komplimento intonacijas. Nors jos ir glosto širdį. Kol gyvas, gimęs fotografu negali nefotografuoti, nors Antanas naujus fotoalbumus Vokietijoje vieną po kito leidžia iš savo archyvinių negatyvų, geriausi kadrai gyvenimo juostoje išsidėsto pagal sunkiai aptinkamą statistinę kreivę ar dėsnį – per Dievo duotą gyvenimą gali nufotografuoti tik tam tikrą gerų nuotraukų skaičių. Ar pasiseks modernia „Leika“ šiandien pagautai veidų akimirkai, sunku iš anksto pasakyti.

Kodėl nenoriu naujos Antano fotografijos? Visai netrokštu joje dar labiau pasenti. Deja, sensu. Po metų kitų būsiu 1982-ųjų vasarį mirusio tėvo amžiaus. Tai – nemažai. Net per daug. Su šypsena menu paauglystę, kai gėdijausi viešai pasakyti gimimo metus: vienais metais buvau jaunesnis už klasiokus. Kai Kauno Politechnikos instituto Literatų sambūris 1964 metais sudarė ir išleido kūrinį almanachą „Mūsų žodis“, po mano pavarde įsibrovė korektūros klaida – pavirtau metais vyresniu. Nieko dėl jos nesakiau, nesupykau. Bet ji vos neišardė mano jungtinių – žmona, tuomet nuotaka Violeta, buvo įsiminusi šitą klaidingą datą kaip tikrą ir patikėjusi, kad ištėkės už metais vyresnio vyro. Metrikacijos metu pamatė, kad esame vienmečiai, aš dargi pora mėnesių jaunesnis. Nedaug trūko, sakė ji (manau, nejuokaudama), kad būčiau išėjusi iš metrikacijos kambario: kaipgi aš būsiu vyresnė už vyrą?

&

Kaip mes būsim?

Šiandien išjungiu televizorių, kai rodo šimtamečius, bendraamžius ar jaunesnius, bet jau po raukšlių tinklu, pamirštančius sakinio pradžią,

kretančiomis rankomis vartančius knygos ar rankraščio lapus. Sakiau: nenorėčiau, kad panašų kas mane matytų. Bet ir vienam lindėti namuose, netgi visai tyliam, ne kažin kas. Tuštumą kažkas užpildo. Esu Juodosios Viešnios, su kuria pasisveikinau Juodkalnijoje, pakeleivis. Jos lazda. Esu lyg ta žiemą nušalusi šaka, deja, pavasarį jau nesusprogusi žaliais pumpurais, per vasarą išdžiūvusi, įdiržusi, dabar Juodosios Viešnios nusilaužta ar nusipjauta. Praverčiu Poniai kaip neregiiui praverčia baltoji lazdelė. Man priimtina, aš ir noriu būti kaip ta aklojo lazda. Kuri nekalba, tik būna, dar reikalinga kažkieno rankoje. Net jeigu tai Juodosios Viešnios ranka. Noriu pavirsti į neįautrų daiktą. Į kėdę prie lovos, stalą, duris. Į akmenį, tvorą, stogastulpį. Tegu nė vienam jų nė motais, ką aš jaučiu. Ir tai puiku, sakau sau, galiu likti vienas su savimi. Pro langą kieme matau daug panašių daiktų. Pabudęs naktį, kartais netikiu, kad jie tikrai negyvi. Jie juda. Atrodo, girdžiu jų balsus. Skirtus tikrai ne man, nes nesuprantamus.

Bet jeigu jie kruta ir šnabždasi, jeigu aš juos matau ir girdžiu, tai nesu negyvas.

Esu bent simbolinis savo namų svečias, kaip ir Juodoji Viešnia. Esame pora.

Juk vis dažniau girdžiu Juodosios Viešnios žinių – esu. Ji neturi galvoje savęs, aš ir neabejoju, kad ji yra, juk pats švytuoju lazda jos rankoje. Šitą naujieną man atsiuntė jau miręs žmogus – Mama, Tėvas, Brolis, Žmona, Dukra, bet iš tikrųjų ir jis nieko man nesako. Kaip ir Juodoji Ponia ar Viešnia pati nieko nesako. Tik liudija. Juk ji gyva, toji Ponia, vaikšto tarp mūsų, tad ji pati nėra Mirtis. Kieno ir apie ką Žinia, kurią ji atneša?

&

Mintys apie mirtį – proto žaidimai po mirties. O toji per amžius išsprūsta iš logiško galvojimo žabangų. Paverčia juos paradoksų ir prieštaravimų mediacija. Ko verta? Filosofai iš subjekto – mirusio gyvojo – atima tapatybę. Miręs gyvasis jiems tėra daiktas. Kaip žemė, akmuo ar, tebūnie, ryški, bet tolina, žvaigždė. Tai – klausinėjančiųjų objektas, jeigu vartotume nuo Descartes'o laikų išpopuliarėjusias objekto ir subjekto sąvokas. Iš jų mirčiai seniai sukalti logikos spąstai. Yra mirtis, ar ne? Kas objektas be subjekto? Juodoji Viešnia šypsosi, tai

ne jos klausimas. Ir jau ne velionio klausimas. Jis išsisklaido mirtyje lyg dulkės vėjyje įkandin vieškelio nuvažiavusio vežimo. Ko tu, žmogau, eini, gal net vejiesi jį, juk tebegyveni? Mirė tau artimas ar pažįstamas žmogus. Tik tai. Visi mirsim. Ko būgštauji, nejau manai, kad daiktai jaučia tave? Štai, žemė prasmego po kojomis. Smegduobė? Ar tik tavo kelio pabaiga?

Sunku suvokti, kad krinti ir jau – čia viskas, ko nėra. Ko tau, kai miręs, ir nereikia. Nesi net daiktas. Juodoji Viešnia numetė tave, savo baltąją lazda, ji nėra akla, kaip tu pamanei.

Kai buvau mažas, dažnai šokinėdavau per vagas, griovius, duobes, balas. Patikdavo įgriūti ir raičiotis duobėse, tėvo išraustas prie beržyno, kur buvo balto smėlio, tinkamo žagarams genesio duobėse užpilti. Didžiausia duobė, į kurią vaikystėje buvau įkritęs, iš kurios išsikapsčiau tik įsitvėręs į brolio paduotą pagali, buvo kolchozo silosui iškastas karjeras. Prie tvarto, įkalnėje, kur molžemis, keli vyrai jį kasė visą savaitę, – gilų, per visą šienkartę. Bet iki šiol nebuvau puolęs į duobę, kai ji ne žemėje. Ir ne ore. Saulės smegduobė. Tai – mano susigalvotas žodis. Lingvistinė pagalba žmonai. Saulės išdeginta duobė. Juk yra analogija – „saulės smūgis“, po jo lauk blogiausio. Saulės smegduobė nėra mirtis, tik jos prieangis, tik juoda properša tarp saulės spindulių. Kai vidury dienos netikėtai įpuoli į tamsą, nežinia kaip ir kur, lyg užmerktomis akimis, nors, atrodo, puikiai matei priešais lygų ir tvirtą kelią ir ketinai eiti juo, tik eiti. Dar suprastum, kai koja sprūsta lipant iš HD („hochdecker“io – aukštagrindžio) autobuso. Iš tokio gal pati žemė traukia. Nors irgi keista. Anų laikų, sovietmečio, Kaune nebuvo žemagrindžių autobusų, ir visi, net vaikai su senukais, įsigudrino ropštis į bet kurį važiuojantį autobusą, kaip ir išlipti iš jo. XX a. devintajame dešimtmetyje Kaune jau važinėjo gana modernūs čekų gaminti troleibusai, ir jų grindys buvo nei per aukštos, nei per žemos. Bet manęs pirmoji Saulės smegduobė laukė autobusui išlindus iš tunelio. Įkritau į ją nieko nepajutęs, norėčiau, kad mirtis pasigautų mane panašiai. Op! Nieko nėra.

&

Apie (Saulės? Juk prisipažinau, kad šį pažyminį pats sugalvojau) duobes Kauno Laisvės alėjoje papasakojo Violeta, mano žmona, kai jau

minėtą 1983 metų gegužę sugrįžau namo iš kelionės į Adrijos pakrantę per anuometinę Jugoslaviją, dabar tą vietovę reikėtų vadinti Juodkalnija. Tad savąjį ir Violetos pasakojimus (ne vien apie Saulės smegduobes) suliesiu, arba – nemoku jų atskirti, tegu jiedu būna užrašyti lyg vienas. Skolinuosi duobių lygioje gatvėje saulėtą vidurdienį metaforą. (Juk esu metaforų medžiotojas, nors šitaip Romas Gudaitis rašė apie kino pasaulį. Autobuse, kurį menu, važiavo visų menų žmonės, nuo literatūros iki skulptūros ar šokio.

Mūsų, kultūros ir meno žmonių iš Lietuvos, turistinė kelionė nutrūko vos prasidėjusi. O prasidėjo ji pagal organizatorių iš anksto numatytą tvarką. Kiekvienas gavome ją – mašinėlę atspausdintą dešimties dienų maršrutą. Buvome už kelionę susimokėję firmai „Putnik“, ir nemažus anais laikais pinigus – beveik po keturis šimtus rublių, užtat daugiau niekuo rūpintis neturėjome, šiandien sakytum, viskas buvo „įskaityta“. Laukė nerūpestingos katino dienos. Iš Vilniaus nuskridome į Belgradą. Iki vakaro čia vienur kitur apsidairę, aplankę Josifo Broz Tito mauzoliejų ir pernakvoję kukliame viešbutyje, ankstų rytą palikome Baltąjį miestą, šiandienės Serbijos sostinę. Pasukome Adrijos jūros link. Buvome gana ramūs: iš viešbučio išvažiavome „Lastos“ autobusu, anais laikais dideliu, patogiu ir patikimu.

Antroji mūsų kelionės diena. Vairuotojas Velimiras – jaunas serbas, tad kalnų kelius čia pažįsta, visad važiuoja vienas arba pirmas.. (Tuo pačiu maršrutu važiavo dar vienas „Putniko“ autobusas.) Menu: kirtę miesto ribą, smalsiais žvilgsniais matavome gana arti stūksantį aukštą kalną, į kurį, anot gidės, per rūką ne sykį trenkėsi ir dužo lėktuvai. Kur? Kaip? Kodėl? Gerai, kad mes pro jį ne skrendame, o važiuojame. Ir jokio rūko, spigina saulė. Nenujautėme, kad jau po dienos, ne už kalnų, įsukus į kelią palei Moračos kanjoną, kažkur netoli Dioklėjos, antikinio miesto, griuvėsių, ir mūsų tykos žemės keleivių nelaimė – avarija.

Ne tuoj, kitą dieną, pervaziavome ilgą ir aukštą tiltą per Moračą, ne tik Jugoslavijoje, bet ir visoje Europoje žymų kanjoną. Įspūdis man, lygumose gimusiam ir užaugusiam, buvo didelis, – ir tilto, ir tarpeklio: didinga upės laisvė – išsigrauzti vagą ir tekėti tarp uolų kaip krantų. Nutolome, paskui vėl priartėjome prie kanjono. Asfaltuotas, lygus, bet gana siauras plentas palei tarpeklį vinguriavo lyg kaspinas, nupuolęs iš dangaus, bet kažkaip nenukritęs iki upės dugno. Arba kabojo lyg plonas lynas akrobatams vairuotojams. Kelias gal ne žmonėms, o angelams.

Sparnuotiems žemės keleiviams. Mes buvome ne iš tokių. Uolą plento kairėje daugiau negu kilometro gylyje plauna greita, skaidri žalsvai melsva upės srovė. Dešinėje akmeninė siena antra tiek kyla dangun. Akims nieko, kūnui – ne kas. Pravažiavome pirmą, visai trumpą, tunelį. Toliau, ten, kur tas Dievo kaspinas angelams jau nesilaiko, kur jam visai nelieta vietos ant uolos šlaito, atsiras ir daugiau uolose prakirstų tunelių. Trumpesniuose, vos keliolikos metrų — prieblanda, ilgesniuose – sutemos. Iš jų „Lastai“ išnėrus į šviesą, praraja iš kairės vėl baugino. Mane, gal ir kitus. Tik ne Velimirą, tą kalnietį, kilusį iš Pehinaco, ten gimę, jis sakė, visi – alpinistai. To nepatikrinsi, tuo reikia tikėti. Tą trečiąją kelionės dieną, ryte, kai iš motelio nešėme ir krovėme į „Lastą“ lagaminus, nepastebėjau, kad jis nerimautų. Visų laukė dar viena kelionės diena, apžiūrėsime seną Mileševo vienuolyną, nakvosime Kolašine, paskui visu greičiu šausime iki Adrijos pakrantės, iki vakaro – į Dubrovniką ir Herceg Novį, kur pagaliau ir pailsėsime.

Autobusu važiavome 35 turistai, vairuotojas ir gidė. 28 moterys ir 7 vyrai. Dauguma mūsų tik susirinkę keliauti ir susipažinome. Dabar atmintis sukelia nuostabos – tarp mūsų buvo Dalia Grybauskaitė, bet kita, ne būsimą Prezidentę. Taigi vardo ir pavardės sutapimas, įdomus tik retrospektyvoje: su mumis važiavo Dailės instituto absolventė, berods, jauna grafikė. Iš anksčiau man pažįstami buvo tik aktoriai Jūratė Onaitytė ir Robertas Vaidotas, leidyklos, „Vagos“ vyriausiojo redaktoriaus, literatūros kritiko Kazio Ambraso žmona Eugenija, Rašytojų sąjungos darbuotoja Aldona Čižienė. Girdėti arba matyti iš tolo – kaunietė balerina Natalija Adamovič, aktoriai Vidmantas Keraminas ir Antanas Venckus, abu iš Šiaulių dramos teatro.

Tačiau ėjo trečioji kelionės diena, bendrakeleivių pažintys gyvai mezgėsi, buvo, menu, daug šnekos ir linksmo klegesio. Pypkoriai iš priekinių sėdynių man ir Vytautui Juzikėnui už nugarų, kur sėdėjo skulptorius Garla, įsteigė rūkomąją – susimetė prie galinių durų. Čia stovėdami ar prisėdę ant laisvų galinių sėdynių, pūtė dūmus ir pasakojo anekdotus. Nesiklausiau jų, bet linksmia nerūpestinga nuotaika pagavo ir mane. Apie nieką negalvojau. Nieko nemačiau ir nieko negirdėjau. Jokios blogos nuojautos. Tuneliai svaigino lyg sūpuoklės ar kelio kalneliai. Vėl išovėme, tik į ilgesnį tamsos ruožą. Manau, tai buvo keli, vienas po kito iškasti, tuneliai. Bet ir tokie kada nors pasibaigia. Jau. Plentas išniro iš prieblandos ir tarsi išgąsdintas virš jo pakibusios saulės staiga

metėsi dešinėn. „Lastai“ priešpriešomis važiavo bortinis sunkvežimis. Jis vežė ant platformos sukrautas metalines sijas. Priešakiniai sijų galai buvo pasislinkę, kyšojo anapus borto. Sunkvežimio vairuotojas to gal nepastebėjo. Tikriausiai, nutrūko ar atsirišo priekinius sijų galus pritvirtinę lynai. Posūkyje viena sija pasviro į šoną. Automobilis priminė lekiantį senovinį kovos vežimą, kažkas jame iškėlė milžinišką alebardą.

Nebesvarbu, kaip ją, juodą plieninę siją, vadinsi – giljotina, alebarda, kovos kirviu, jataganu. Lemtinga, kad Velimiras nematė jos. Negalėjo matyti, nes „Lasta“ vis dar važiavo tuneliu, ir plentas pasisuks sunkvežimio pusėn tik išvažiavus iš prieblandos žiočių. Tame kelio vingyje mašinos turėjo prasilenkti. Kokiu atstumu – žinojo tik Dievas. Nuo Moračos automobilius skyrė dideli akmenys ir ant betoninių atramų pritvirtintos plieninės atramos. Kitoje pusėje į pilkšvai geltoną uolą kabinosi ir į dangų lipo rudos kerpės ir žali krūmokšniai. Velimiras, išgąsdintas kaktomušos, instinktyviai suktelėjo „Lastos“ vairą dešinėn, į uolas, vos-ne-vos, bet užteko – „Lastos“ priekis per keletą sprindžių liko nuo bėdos. Jau po smūgio į autobuso šoną, išgirdęs plėšiamos skardos džeržgesį, Velimiras prieš pat uolą išlygino vairą, gal net per daug, pajuto, kaip netikėta, išcentrinė, vingio jėga stumia autobusą į tarpekį. Metalinio atitvaro prie jo jau nebuvo, tik akmenų krūvos, o žemai, labai žemai – žalsvai melsvas, skaidrus Moračos vandenų dugnas. Kaip Velimiras suvaldė autobusą, pasuko jį vėl dešinėn? Jam pavyko. Stabdomi ratai čiuožtelėjo, nuo kelkraščio pakėlė skaldos ir žvyro. „Lasta“ prisišliejo prie uolos.

Stojo tylą, ir tuoj pasigirdo atidaromų priekinių durų klaptelėjimas. Vienas. Lyg laikrodžio dūžis pirmą nakties. Velimiras – gyvas. Jeigu vardas lemia žmogaus likimą, juodkalnietis laimėjo: Velimir turbūt kilęs iš Didelio (puikaus) pasaulio (velyki mir). Ne iš karto, bet pro atidarytas duris išlipo pirmieji, taip pat laimingi, nes gyvi, Vilimiro vežti keleiviai.

Apsakiau, lyg viską ką tik gyvai būčiau matęs. Ne, tai – retrospektyva. Loginė įvykių rekonstrukcija – iš to, ką vėliau atsiminiau ir ką kiti papasakojo. Ji – teisinga, bet ne konkreti. Netobula mano atmintis! Išvydęs saulės šviesą, iš tunelio neriau ar įkritau į Saulės smegduobę. Ji buvo lyg tunelis be pabaigos, juoda, tyli ir nebyli. Buvau joje vienas. Kol gulėjau ar tysojau joje, nieko nevokiau ir neįsiminiau. Apie sunkvežimį beveik niekas nieko ir vėliau negalėjo daug papasakoti. Vežė, ką vežė, įvyko, kas įvyko. Likimo mašina, ir tiek. O aš kurį laiką buvau netekęs

sąmonės, tad pirmųjų akimirų po avarijos negalėjau prisiminti. Kai atsipeikėjau, išvydau tuščią autobusą. Buvau nugriuvęs nuo savo krėslo, įtaisyto kiek aukščiau nei kiti – viršum galinių ratų. Kniūbsčias gulėjau ant autobuso grindų siaurame take tarp sėdynių. Kai kėliausi, nuo viršugalvio iki padų, kur tik liečiau savo kūną pirštais, žirdavo stiklo duženos. Autobuso langų ižas. Jis it sausledis sutraškėjo po sandalų padais. Ant grindų užtikau ir savo akinius. Apsidžiaugiau: buvo sveiki, tik rėmeliai sulinko. Iš prakirsto smilkinio nestipriai tekėjo kraujas. Jį sustabdžiau, prispaudęs prie žaizdos nosinę.

Šalimais, konstruktorių ant to paties rato užkeltoje sėdynėje, tik ne prie lango, o prie tako, mano vietoje, iš kurios išvirtau, nuleidęs galvą, knapsojo Vytautas. Stiklo aiženų ant jo krūtinės ir kelių beveik nebuvo. Plaukuose, kaip ir juodoje barzdoje žybsėjo maži kristalai. Vietoj lango žiojėjo platus plyšys. Kodėl Vytautas nesikelia? Kodėl jis ne prie lango? Juk susikeitėme sėdynėmis. Nustūmė mane, o pats persėdo į mano vietą? Jau antrąsyk: prieš tunelį prašėsi prie lango. Pajudinau petį, šaukiau vardu, jis sugargaliavo. Gal tik pasigirdo, garsas buvo duslus, ne skiemuo ar žodis, keistas. Gal už jį kažką ištare Juodoji Viešnia, juk turėjo ji stovėti, tegu ir nematoma, šalimais.

Dabar, po daugelio metų, straipsnis apie Vytautą Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje iliustruotas jo skulptūros „Valdovas“ nuotrauka: kėdėje su trumpomis kojomis ir aukšta atkalte pūpsio didelis, storas, į kamuolį panašus kūnas su neužaugos kojomis ir rankomis. Dešinės rankos smilius iškeltas lyg skeptras, kairės delne – obuolys kaip pasaulis. Skulptūra neturi veido, ant trumpo kaklo – karūna. Groteskiška figūra išdrožta iš medžio, porą metų prieš kelionę į Juodkalniją.

Galbūt Juodoji Viešnia šitaip pasirodė jam sapne ar vaizduotėje. Kaip Valdovė.

Pažiūrėjau Vytautui į akis. Sustiklėjusios, neužmerktos. Nebuvome artimi bičiuliai, tik pažįstami, dabar – bendrakeleiviai, likimo įgeidžiu įrašyti į vieną turistų grupę, susodinti į tą patį autobusą, laukiantys kelionės po nelankytas vietas džiaugsmo. Delnu paliečiau jam kaktą, paglosčiau plaukus. Didelė, švelni jų karūna. Iš kaklo, pro barzdą, kur Adomo obuolys, ant šviesių sportinių marškinių varvėjo juodas kraujas. Ne, ne juodas, turbūt rubino spalvos, jis prilipo man prie pirštų, kai pamėginau juos prasegti. Išsigandau. Jau abiem plaštakomis apėmęs Vytauto švelniūrą, mygau galvą žemyn, maniau, kad šitaip sustabdysiu

kraują iš kaklo. Nieko panašaus. Jo daugėjo. Marškiniai nusidažė juo iki juosmens. Vytauto dešinė ranka karojo, kairė rėmėsi į sėdynės apmušalus. Kai galva nukniubo, dešine akimi ji atsigrėžė į mane. Kaip ir anksčiau buvo atsimerkusi, didelė, bet negyva, lyg stiklinė. Iš žaizdos kakle kraujas pro barzdą sruvo vis daugiau, varvėjo žemyn lyg vyšnių uogienė, išbėgusi iš puodo, įkaitusio ant viryklės. Nežinau kieno, ant gretutinės sėdynės palikta, skarele apmuturiavau Vytautui kaklą. Suveržiau mazgu. Kraujas sunkėsi ir per jį. Skarelė buvo žydra ir plona, turbūt iš dirbtinio šilko.

Vis dar nesuvokiau, kas nutiko. Nebevažiavau tamsiu tuneliu, nebegulėjau Saulės smegduobėje. To, kas tik ką nutiko, aiškiai neišsivaizdavau, neatsiminiau, kas iki tol dėjosi. Galiu palyginti: 1968-aisias Vilkijos ligoninėje, kai atsibudau po avarijos su motoroleriu, daug ko, ar panašiai, ne viską prisiminiau. Filmas trūkinėjo. Stebėjau, kad guli lovoje, juk, parkritęs ant plento, tuoj atsikėliau, sėdau ant motorolerio, ketinau važiuoti toliau. Kas atbogino mane į ligoninę? Kodėl guli palatoje, kodėl prie manęs sėdi uošvis?

Atmintis – egoistė, ji pati pasirenka, kas jai reikšminga. Jeigu ji ataugina atolą, ne visada gali jį nušienauti: per trumpas. Bet ir tai, ko neatsimenu, priklauso jai. Juk vos prieš keletą minučių prie „Lastos“ lango sėdėjau aš. Kaip ir vakar po pietų, nuo pat Mileševo vienuolyno, kaip ir šiandien, nuo pat ryto, nuo Kolašino, kur nakvojome. Kai pakibome ant tilto per Moračą, upė ir tarpekliis patys prašėsi į fotoobjektyvą. Visi, kur besėdėtume, puikiai juos matėme. Kitaip kanjonas atrodė, kai pradėjome važiuoti jo pašaliu. Sėdintys prie langų turėjo privilegiją – fotografuoti, kada tik įsigeidžia, ką nors išvysta. Buvo savaime suprantama, kad Vytautas panūdo nufotografuoti kanjono vaizdą ir pasiprašė į mano vietą prie lango. Užkišau „Fed‘ą“ ant tinklelio virš sėdynių, ir abu persėdome. Jis – į mano, aš – į Vytauto vietą. Deja, atsisėdęs prie lango jis nieko nufotografavo: turėjo laukti, kol baigsis vienas po kito keli tuneliai, per kuriuos nėrė autobusas.

Vis dar nesuvokiau, kodėl autobusas tuščias. Kur visi bendrakeiviai? Kas nutiko Vytautui? Atsigrėžiau į paskutinę sėdynių eilę ir laiptelius, kuriais nusileidžiama prie galinių „Lastos“ durų. Kelionės metu tie laipteliai buvo rūkomasis. Cigaretės traukdavo ir sustoję, ir susėdę ant jų, ir įsitaisę ant laisvų sėdynių galutinėje eilėje. Dabar ten tuščia, ne, ant grindų ir laiptelių, iki pat prispaustų durų, gulėjo kūnai. Už su-

darkytų, perskrostų sėdynių per visą autobuso galą ėjo platus plyšys. Tas pats, kuris prasidėjo šone, kiek toliau nei Vytauto, o Jūratės Onaitytės sėdėta. Laimė, ji atsipirko keletu išdaužtų dantų ir mėlynėmis veide. Nesakau, kad dantys, ypač gražūs, aktorei tik puošmena.

Vis dar neišmaniau, ką daryti. Rankų pirštai lipo – buvo kruvini, patryniau juos į šviesių drobinių kelnų klešnes. Lyg ir švaresni. Svaigo galva, temo akys, bet jau susivokiau: autobusas stovi, reikia iš jo kraustytis. Kažkas prasivėrė po kojomis. Aukštyn ir pirmyn. Šviesa iš kairės, kur vietoje lango – skylė. Išlipau, Saulės smegduobė užsivėrė. Palengva ėjau priekinių durų link. Grindys – iš geležies, tamsiai žalias kilimas priveržtas prie jų nikeliuotomis plokštelėmis. Autobusui nieko nenuitiko, Tvirtai stovėjo šalikelėje. Tik glumino plyšys languose. Atrodė neįmanomas toks plyšys – ilgas, išplatėjęs palikusio sėdėti Vytauto link, lyg granata išdrėskęs pusę galinės sėdynių eilės. Ateiviai ar kamuolinis žaibas autobuse? Prisiminiau paradoksalią Antikos sofistų mintį: „Nutinka tai, kas įmanoma, o įmanoma tai, kas nutinka.“

Nuo autobuso durų laiptelio – ant kietos, nuo saulės suminkštėjusiu asfaltu trenkiančios šalikelės. Lyg į siloso duobę vaikystėje. Ne, šlaitas šimteriopai aukštesnis, jis – ne iš molio, o granito.

Išlipus iš „Lastos“, pirmas vaizdas buvo daugiau erotiškas ir keliantis šypsni negu liūdnas: kelkraštyje moterys, praskėtusios suknelių iškirptes, nusivilkusios bliuzeles, likusios vien su liemenėlėmis ir išvis be jų, rankiojo nuo krūtų stiklo duženas, purtė apatinius, visokių spalvų sijonų pridurkus, trypciojo basos ant įsaulyje įkaitusios skaldos. Plente buvo tyku. Sunkvežimis stovėjo gal už šimto žingsnių, prie pat tunelio angos². Plento viduryje tįsojo „Lastos“ kairįjį šoną nuo vidurio perskrodusi metalinė sija. Pilka, beveik juoda, vos įžiūrima ant tokios pat spalvos asfalto

Tik viena iš visų, vežtų sunkvežimiu, prastai, matyt, pririšta, gal pusmetrį išsišovusi per bortą. Lyg moderni – mobili – ratuota giljotina. Traiškudama stiklą, rėždama skardą, draskydama sėdynes ir viską, kas jos kelyje pasitaikė, kol ašmenys ne tiek atbuko, kiek apsilpo, nes giljotinos geležtė ne krito, o sukosi apie ašį – prie sunkvežimio borto pririštą savo pasturgalį, kol nutraukė ją laikiusią grandinę ir kiek ilga pailso ant kelio. Tada neatėjo į galvą, jau dabar skaičiuoju: pusme-

² Tuos potyrius esu netiesiogiai komentavęs romane Simonija.

tris sunkvežimio borto, pusmetris nuo autobuso lango. Vienas metras. Tiek mano mirties erdvės. Nežinau, daug ar mažai, arti, ar toli, bet tokia mano mirties arba gyvenimo geometrija aną gegužės vidudienį.

Švietė gegužės saulė. Jokio debesėlio. Temperatūra šoktelėjo turbūt per 25 laipsnius. Bet čia viešpatavo ne karštis, o aukštis! Kitoks daiktų mastelis. Tarpeklis vėl atsivėrė, kai tik pažiūrėjau į Moračos pusę. Jau važiuojant, kai sėdėjau prie autobuso lango, mačiau mažytes it degtukų dėžutes mašinytes: ir ant upės krantų, ir jos seklumose, kur tarp akmenų putojo žalsvi ir mėlyni vandenys. Kai kurios mašinytės gulėjo ratais aukštyne, buvo nudažytos kamufliažine rudai žalai spalva. „Lastos“ tarp jų nebuvo. Autobusas stovėjo kaip stovėjęs, šalimais, man už nugaros.

Sugrižau į dešiniąją šalikelę, kur it įstriža dangoraižio siena stūksojo gelsvos ir tamsios, net juodos uolos, daiktais apaugusios samanos, žolėmis ir krūmokšniais. Avarijos vieta – Jadrano magistralės 30 kilometras (važiuojant nuo Titogrado). Apie tai sužinosiu vėliau, prie plento nebuvo jokio atstumo ženklo.

Velimiras, gyvas ir sveikas įsiropšęs į savo krėslą prie vairo, maigė mygtukus – bandė atidaryti antrąsias, galines, duris. Šnypstė suspaustas oras, kompresorius springo, jam nesisekė praverti durų: jas spaudė prie jų nuo laiptelių suvirtę negyvi arba sužeistųjų kūnai. Tiesa, ne visi. Vytautas Juzikėnas liko sėdėti savoje, ne, tai juk ir manojoje, vietoje. Lionginas Garla, atpažinau jį tik iš marškinių, dar nebuvo supratęs, kad jam beveik nurėžta galva, kniūbsojo už Vytauto (mano?) krėslą ant grindų.

Vyrų, be Velimiro, tarp „Lastos“ keleivių, jau sakiau, buvo septynetas. Nežinojau, kiek jų likome gyvų. Bet ant šalikelės stovėjome tik keturiese. Su gide kalbėjosi Songaila, ar tik ne Jonas, vardą pamiršau, Kultūros ministerijos ar partijos CK tarnautojas, valdžios paskirtas mūsų grupės „vadovu“. Ūkiškas, ramus žmogus. Nesužeistas, buvo įsitaikęs priekyje, beveik prie Velimiro. Gal jiedu svarstė, ką daryti. Bet ir be jūdvių patarimų ar paliepimų suvokėme, kad reikia pasirūpinti tais, kurie patys negali. Grįžome į autobusą. Galinių jo durų vairuotojas taip ir neatidarė, kol neišlaisvinome jų nuo per arti suvirtusių kūnų. Mums talkino pirmieji avarijos vietą automobiliu privažiavę vyrai. Dviese, iš žalsvai melsvo „Renault“, praminto „Katerina“, gaminamo ir anuometinėje Jugoslavijoje. Toji katerina buvo „be stogo“, panaši į Lietuvoje sutinkamus viliukus.

Pagaliau. Duris Velimiras pravėrė, kai jas atlaisvinome. Neteisingas

tas žodis, bet ir kito nesurandu. Vieną po kito pro jas išnešėme žuvusiuosius ar tik sužeistuosius, suguldėme juos kuo atokiau nuo plento, ant saulėje įkaitusio akmenuoto kelkraščio prie pat uolos. Tik Nataša, jaunutė balerina iš Kauno muzikinio teatro, silpnai dejavo, o kiti buvo vienodai sunkūs ir nebylūs. Šaukėme juos vardais. Nors buvo akivaizdu, kad Lionginas Garla tikrai negali atsiliepti – ratuota giljotina beveik visai nurėžė jam galvą. Matyt, skulptorius stovėjo ar sėdėjo pačioje bjauriausioje vietoje. Ir Vytautas Juzikėnas neatsiliepė, tik perpjautą jo gerklę slėpė barzda ir kruvini marškiniai. Nuo saulės kūnus dangstėme skėčiais, drabužiais, tuo, kas po ranka pakliuvo.

Ar kas yra gaivinės bent kiek sužeistąjį? Pirmosios pagalbos žinios visai kas kita, nei įgūdžiai. Pastarųjų trūko, visi sveikesni tūpčiojome apie Natašą, vienintelę suvaitojusią tarp išneštų iš autobuso ir aptykusią, bet nieko, manau, nepadarėme, kad palengvintume jos kančias. Prie Vytauto negalėjau net prieiti – jį supo gilios duobės, į jas krisdavau vos žengęs arčiau.

Koks tuzinas sužeistų bendrakeivių turbūt krito į savas Saulės duobes. Kolašino – Titogrado automagistralėje prie Moračos jų atsivėrė daugiau nei Laisvės alėjoje Kaune.

Kol atvažiavo greitoji ir policija, šalikelėje viena po kitos sustodavo pakeleivingos mašinos. Mūsų teiraudavosi, kas atsitiko, paskui vairuotojai ragindavo sėstis į automobilius ir nuvažiuodavo. Visi tarytum bijodavo likti ilgiau negu sužinoti, kas kaltas. Aš nežinojau, kas kaltas. Mineraliniu vandeniu iš butelio nusiploviau kruvinas rankas, tada perėjau kelią. Jau ne pro autobuso langą, o pro akmenis ir krūmus išvydau Moračos kanjoną. Tai bent tranšėja silosui prie mano vaikystės tvartų! Tilptų visi Chruščiovo kukurūzai, liktų vietos amerikoniškiems. Kurią vietą tarp giliausių pasaulio kanjonų užima Morača? Gidė buvo minėjusi, bet dabar iš galvos išgaravo, gal antrą ar trečią, bet tai nebuvo svarbu. Toli, anapus tarpeklio vėl kilo kalnai. Čia jie apie porą kilometrų virš jūros. Man, lygumose gimusiam ir augusiam, aukštos atrodė ir Palemono ar Medvėgalio kalvos, dešimteriopai žemesnės. Apačion žiūrėti buvo nejauku. Melzganu sidabru per akmenų slenksčius besivartanti Morača ir čia buvo pasigavusi miniatiūrinių mašinikių. Ir mūsų „Lasta, dingtelėjo, būtų tokia miniatiūrinė, jeigu gulėtų ratais aukštytyn ten, apačioje.

&

Mus, ir sveikus, ir sužeistuosius, greitosios pagalbos automobiliais nuvežė į Titogradą. Vienus – į ligoninę, kitus – į viešbutį. Buvau tarp sužeistųjų. Gydytojas kalbėjo anglų kalba, ir tai kiek nustebino. Literatūra jo kabinete irgi buvo ne rusų, o anglų ir vokiečių kalbomis. Vis dėlto, buvome tikrame užsienyje, beveik Vakaruose. Kartojau, kad nieko neskauda, jaučiuosi gerai. Išsiprašiau iš ligoninės, juk nesijaučiau rimtai sužeistas. Padabintas kūno spalvos pleistru ant smilkinio, buvau nuvežtas į viešbutį, kur vestibulyje ant lagaminų ir krepšių tebegunksojo kiti „Lastos“ keleiviai. Kambario rakto nė vienas neturėjo. Avarija sukrėtė visus: ir sužeistuosius, ir be įbrėžimo laimingai likusius. Dairydami pro langą į svetimo miesto aikštę, kalbėjomės apie Natašą, dėl kurios gyvybės kovojo (taip buvo sakoma) gydytojai. Songaila, grupės vadovas, prašė apsispręsti, ar tęsime kelionę iki Adrijos jūros. Jį spaudė turizmo agentūra „Putnik“. Apsisprendėme, nors buvo svyruojančių. Šešių balsų iš viso nebuvo girdėti. Tylūs, negirdimi, bet jie ir lėmė. Visi kartu, gyvieji ir mirusieji, grįžtame namo.

&

Violeta, žmona, kol gyva liko įsitikinusi, kad pirmosios (smeg)duobės lygiame gatvės grindinyje atsivėrė tos pačios dienos apypietę, kai mano autobusas su perskrostu kairiuoju šonu sustojo kažkur netoli Dioklėjos, antikinio miesto, griuvėsių. Neįtikėtina: Laisvės alėja jau buvo išgrįsta naujomis, storomis, tamtyč išlietomis betoninėmis plytelėmis. Tarybiniai komunalininkai labai pagražino alėją. Žurnalo „Družba narodov“ redaktorius Sergejus Baruzdinas, pirmąsyk lankydamas Kauną, buvo ja sužavėtas: Paryžius, mažasis Paryžius, kartojo jis jau tarpukary kauniečių girdėtą panašų komplimentą tai liepomis apsodintai gatvei. Taigi ta pati gegužės 12-oji. Laisvės alėjoje šilta, pro liepų lajos tapus įšoka akinantys saulės blyksniai. Maloniau eiti ne gatvės viduriu, o pietinė jos puse, kur ant šaligatvio palei namų sienas šešėlis gula prie šešėlio..

Anot Violetos, per pietų pertrauką užbėgusios į „Optiką“, jai rūpėjo paplepėti apie mano kelionę su parduotuvės vedėja Vaida. Juk tai ji, Vaida, prieš man išvažiuojant pasėjo Violetos galvoje nerimo ir nedaug truko, kad per ją būčiau likęs namie. Buvau užsakęs naujus akinius ir

užėjau jų atsiimti. Vaida išgirdo, kur ketinu keliauti, ir jai nepatiko. Ji tiesiog išsigando. Gal vadinamos skersinės gyvų būtybių „P“ bangos, apie kurias anuomet buvo madinga kalbėti, kažką pasakė jai apie mano jauseną ar būsimą išvyką. Gal tikrai ir pats jutau pavojų, ir išgąsdinau ekstrasensės gebėjimų turinčią Vaidą. Tik šitaip galiu aiškinti: ji pajuto, ką aš pats jaučiu. Vaida patarė man atsisakyti kelionės ir likti namie. Prašneko apie pavojus ir galimas žaizdas. Violeta pasigavo jos nerimą ir keliskart grįžo prie tos temos. Bet kelionės popieriai Ministerijai buvo parengti, pinigai sumokėti. Kelio atgal kaip ir nebuvo. Negalėjau pasiduoti nei žmonai, nei Vaidai, kuriai, maniau, tikrai toli iki Volfo Mesingo. Tiktai kas gali pamatuoti telepatiją?

Violeta ir Vaida tarytum pratęsė pirmąjį pokalbį. Išgirdusi, kad nepaklausiau jos perspėjimo ir išvažiavau į Jugoslaviją, Vaida metė kortas. Jos jai pasakė, kad blogiausia jau įvyko, ir mano popieriai nėra labai prasti. Vaida netgi ramino Violetą. Sužeistas nesunkiai, pasakė. Vaida nebuvo juodoji našlė, sėjanti kančią, neapykantą ir mirtį. Atvirkščiai, norėjo man tik gero. Ji paslėpė kortų malką ir net pamėgino susisiekti su manimi. Užsidarė tamsiame parduotuvės sandėliuke. Sugrįžusi į kabinetą, Violetai pasakė, kad matė žaizdą mano kaktoje, kaip jau buvo sakiusi, ne mirtiną.

Nieko nežinojau apie telepatinius judviejų eksperimentus. Tą valandą aš stoviniavau ant Moračos kranto. Atrodė, kad pokalbis ir pavykęs Vaidos skrydis mintimis turėjo abi moteris nuraminti, bet Violetai po jo visai aptemo akys. Išėjusi iš „Optikos“, ji ėmė klupinėti. Lygioje, betoninėmis plytelėmis išgrįstoje Laisvės alėjoje, jos viena arba kita koja vis smego žemyn, ir atrodydavo, kad duobė be dugno, kur ji nukristų paslika. Bet paskutinę akimirką kažkokia spyruoklė išsviesdavo Violetą ant grindinio. Ir ji vėl eidavo. Iki kitos duobės. Įgriūdavo ir vėl ropšdavosi lauk. Kai duobė po duobės, kai jų daug, imi laukti naujo kryčio, pajutęs jį, sustingsti. Gal duobės nėra arba ji išnyks? Taip ir nutiko, bet už kavinės „Vakaras“, anksčiau vadintos restoranu „Versalis“. Čia ji įsuko į visiškai tuščią Liepos 21-osios gatvę, toji rėmėsi į mūsų namą Donelaičio gatvėje. Šaligatvis, irgi su senais medžiais, čia – senas, iš aptrupėjusių betoninių plytelių, pasak Violetos, iki pat namų buvęs lygus, be jokių duobių.

Palikim abi moteris Kaune, juk aš vis dar prie Moračos. Gali būti, kad mesmerizmas šiame mieste ir šiandien nėra mokslo paneigtas. Su

abejone klausysiuos Violetos pasakojimų. Kodėl jai, netgi kartu su Vaida, man meluoti apie savo smegduobes ir mano žaizdos regėjimus? Tigrade, šiandien Podgoricoje, už viešbučio lango klombos jau žydėjo baltos gėlės, nepažinau jų, tikriausiai, ne rožės. Juk tik gegužės 12-oji. Gurkšnodamas už dyką visiems padalintą kavą ir coca colą, žiūrėjau pro vitrininį, iki grindų nuleistą langą ir tylėjau. Nenorėjau kalbėtis su niekuo, ypač su tais, katrie apgailestavo, kad kelionė baigėsi beveik neprasidėjusi. Menu, kai kam buvo gaila už kelionę, kuri prapuolė, sumokėtų kelių šimtų rublių.

Balta žiedų klombos spalva, nebūtinai rožių, pasak kitos būrėjos iš kortų, mano dukros

Mildos, dažniausiai reiškia tylą.

&

Su burtais, kaip ir burtininkais, gyvename nuo pasaulio pradžios, burtų nesiseka sunaikinti. Bent jau apie pasaulio pabaigas ir žmonių nelaimes daugiausia išmano tie, kas nevengia burtų. Violeta visiškai įtikėjo, ką sakė Vaida. Daug kartų esu jai sakęs, kad Vaida nežinojo, kas manęs laukia Juodkalnijoje. Nežinojo, kas nutiko gegužės 12-osios vidurienį. Jos nuojauta buvo dviprasmiška. Apdairiai nesakė, kad žūsiu. Kodėl turėčiau? Žaizda – kas kita. Žaizdų būna visokių. Manoji – stiklo šukės grybštelėjimas. Burtai (kaip ir horoskopai) tarytum nutyli dalį tiesos, palieka spėlionių ir nerimo. Tai ir paverčia juos nenugalimais.

Šiandien jau nebesvarbu, ką pasakė Vaida. Gal ir gerai, kad jos žodžių pusiau klaida, pusiau tiesa dovanoja man 33 metus. Tiek metų aš šiandien esu nugyvenęs už Vytautą, kitą Vytautą, irgi jurbarkiški, bet ne Martinkų, o Juzikėną, Stasio Žirgolio bendrakursį iš Dailės instituto, o aš net jo sūnui Liutaurui nemoku papasakoti, kaip viskas ar kas tą dieną Juodkalnijoje nutiko. (At)mintis painioja tunelių vaizdus. Tas, ar anas? Kiek veidų turi Moračos kanjonas? Dešimt? Šimtą? Ar tūkstantį? Negaliu antrą sykį išgyventi tų kelių akimirų tunelyje netoli Podgoricos. Juoda spalva, žodis „juodas“ ne tik Vaidai pažadina mesmerizmą, sustiprina tikėjimą Mesingu. Juodkalnijoje, lietuvių akimis, visada nutikdavo šurpių istorijų. Kalnuose kitaip nei lygumose. Kitokios upės, medžiai, bet svarbiausia – žmonės. Tamsaus gymio, barzdoti. Kalniečiai. Tuomet dar nežinojau, kad prabėgs ketvirtis amžiaus, ir aš Vilniuje apsigyven-

siu Juodajame kelyje. Sutekės tamsios jėgos ir iškraustys mane iš pašventintos Dominikonų gatvės, nutrems toli nuo Šv. Dvasios bažnyčios. Juk viskam reikia pasirengti. Juodoji viešnia mėgsta žodį „juodas“. Visi burtininkai mėgsta juodus drabužius.

&

Vakare „Laisvės“ radijo stotis pranešė apie turistų iš Lietuvos autokatastrofą Jugoslavijoje. Violeta neabejojo, kad pildosi Vaidos regėjimas ar pranašystė. Visą naktį ji suko ir suko telefono diską: skambino kiekvienam, kas, jos manymu, galėjo ką nors žinoti apie kelionę, mane ir bendrakeleivius. Sekėsi jai prastai. Niekas nieko apie Lietuvos turistus Jugoslavijoje nežinojo. „Laisvės“ radijas? Priešų tribūna, ja tikėti negalima. Tik paryčiais vienas pašnekovas (Jaruševičius iš Lietuvos TSR atstovybės Maskvoje) pripažino – taip, jis žinąs apie autokatastrofą. Yra žuvusių. Martinkaus tarp jų nesą. Sužeistieji? Deja, negalįs pasakyti, kas ir ar sunkiai sužeistas. Violeta pabandė atsistoti ir nueiti į svetainę. Dingo grindys. Vietoj jų žiojėjo tuštuma. Ta pati duobė, kaip ir dieną gatvėje. Negalėjo suprasti: juk Martinkus gyvas, ir duobės, į kurias eidama iš „Optikos“ vis krito ir vėl kėlėsi, buvo netikros. Juodosios Ponios pokštas. Kulka gali pralėkti per colį ar centimetrą, savadarbė giljotina gali slysti visą pusmetrį – per vienos autobuso sėdynės plotį. Pasirinkti jaunesnį iš poros Vytautų. Kitam bus leista išsikapanoti iš Saulės duobės ir ilgai prisiminti Moračos tarpeklių. (Ne)mirties kanjoną.

Nuspręsta. Šokėja Nataša liks ligoninėje kaip užstatas. Gydytojų rankos mes jai gyvenimo kortas. Jos gali sukristi ne Juodosios Viešnios pusėje. Pagijusi Nataša vysis mus, jau parskridusius į Lietuvą.

To niekada nebuvo: vienu laineriu, kartu su gyvaisiais, skris namo ir mirusieji.

Iš tikrųjų, po trijų dienų tie, už kuriuos jau kalbėjo tik Juodoji Viešnia, išskris iš Titogrado (dabar – Podgoricos, Juodkalnijos sostinės) oro uosto į Maskvą „Boeing'o“ bagažinėje – sandariai uždarytuose, pagal tarptautines taisykles „cinkuotuose“ karstuose. Jų bus penketas. Vienaime jų gulės skulptorius Vytautas Juzikėnas (38). Kituose – Lionginas Garla (35), Vidmantas Keraminas (35), Gražina Navasaitienė (40) ir Veronika Pankienė (50). Natalija Adamovič (20) vienintelė liko Titograde, jo ligoninėje, kada iškeliaus į Kauną, nežino niekas. Gydytojų

rankose visos kortos. Aš (40) irgi skrisiu, tuo pačiu laineriu, erdviame salone. Deja, skrisime ne į Vilnių, o į Maskvą, kur boeingams tinka oro uostų takai. Sėdėsiu prie iluminatoriaus, patogiai atsilošęs atlenktame krėslė. Pusiau gulomis, gyvas. Tiesa, ir po trijų parų baltutėlis cosmo-por'o tvarstis švies virš kairiojo antakio – žaizda dar tik apgijusi.

Pro iluminatorių vėl, lyg pro autobuso langą ar nuo plento ant Moračos kranto, matysiu sumažėjusius daiktus. Degtukų dėžutes, kuriose gyvena liliputai. Gal palaimingai, juk ne lėktuvo bagažo skyriuje skrendu, kur karstai, užsnūsiu. Žemai, tarp uolų ir miškų stovės miestai ir kaimai, jų bažnyčios ir namai – it degtukų dėžutės, gatvėmis ir keliais važinės mažos mašinės. „Boeing'as“ įskris į debesis, slys pro jas, iluminatorius apsiblaus, jo stiklu risis vandens lašai, pajusiu arti audrą. Ten, gal kelių tūkstančių metrų aukštyje, ji bus kitokia nei žemėje. Kas nutiktų, pagalvosiu, jeigu vėjas ir lietus nusileistų į kalnus? Blaškytų tas mašines, užmestų jas ant debesų, gal trankytų į uolas. Jos čia visur iki debesų. Visa žemė ir dangus čia iš akmens.

Matysiu vaizdą tarsi iš Apokalipsės: ant kalnų – lėktuvų sparnų ir uodegų nuolaužos, žemiau, virš automagistralių, vėjas lyg aitvarus nešioja nudrėkstus nuo automobilių jų variklių gaubtus, net kėbulus be ratų. Ak, to, ką mačiau, negalėjau matyti. Arba akys buvo ne mano. Jos skverbėsi pro iluminatoriaus stiklą, ir tai ne jis, o akiniai, ne, akių lęšiukai rasojo. Geriau nežiūrėti. Prisimerksiu. Po vokais, giliai akyje, pačiose jos makulose, plūduriavo gyvačiukės – pilkšvos drumzlės, kokias matai prisimerkęs saulėtą dieną. Nors sapne viskas įmanoma, pro „Boeingo“ iluminatorių nepamatysiu plento palei Moračą. To iš Juodosios Viešnios plaukų iškritusio asfalto spalvos kaspino, praverto pro keliolika tunelių ir siūbuojančio ore tarp Meduriječės ir Podgoricos.

Grįžęs į Kauną, lydėsiu Vytautą į Jurbarko kapines. Laidos jį, kur gimęs. Beveik šimtą kilometrų važiuosiu, eisiu, stovėsiu, regėdamas save patį karste. Gėda grauš, kai suvoksiu, kad tylomis džiaugiuosi, jog karste ne aš, Vytautas Martinkus, o kitas Vytautas. Juzikėnas. Egoistinis, žvėriškas instinktas – gelbėtis. Išlikti. Kam? Kodėl? Už kokią kainą? Turėjau išsigelbėti, kaina nesvarbi.

Procesijai važiuojant Jurbarko kapinių link, pro Pūsodį, vėl – į Saulės duobę, vėl – prie Moračos. Tamsu akyse, lyg būtų užkasę moliu duobėje, iškastoje kolchozo silosui. Ką čia veikia sparnuotas Pegasas? Galėtų mus abu pakelti, nusinešti ant savo sparnų. Vytautą geležies (gil-

jotinos) ašmenys pastūmė į ankstyvesniąją, savo, vietą. O mane išmetė ant grindų. Ratas užsidarė, aš likau anapus jo. Dabar kažkas pasikeis. Arba nieko nevyks, nebus įvykių, aš pats būsiu įvykis. Todėl šie užrašai ir neturi siužetu vadinamo įvykio. Aš pats esu įvykis, jeigu tokio kam reikia. Skaitytojas gal supras, kodėl. Juodoji Viešnia Saulės duobė, iš kurios kažkas lyg spyruoklė išmetė mane ant Moračos kranto, kelyje, kuris jau vedė mane myriop.

Sunku galvoti apie šį kelią. Jaučiu, kaip jis veikia ir keičia mane: ypatinga būseną yra gyvo žmogaus mirties slėpinys, apie kurį galima negalvoti, nieko apie jį neklausinėti, išeiti jo nesupratus.

O juk turėjau nemažai laiko. Nuo tos 1983 metų gegužės 12-osios prabėgo 37 metai, beveik antra tiek, kiek anuomet buvau sulaukęs. Tiek pat laiko Vytautas Juzikėnas jau ilsisi senosiose Jurbarko kapinėse, visai netoli mano gimtųjų Jerubiškių. Žuvo jis už mane ar per mane, nežinau. Yra mirtis arba ne, klausimas man (nebe)svarbus. Kaip atsakysiu, nežinau.

Algimantas Mackus po Antano Škėmos žūties per autoavariją: Ir mirtis nebus nugalėta. / Moterys šauks lyties kaip lietaus / lygioj išdžiūvusioj žemėj. / Kaulai balti sausroj sutrupės / į smulkią vasaros dulkę. / Dulkes surinks, bet jos neuždengs / sutraiškymo kūno liemens. / Kūnas paliks, bet kūno neliks. / Ir mirtis nebus nugalėta.³

O štai ir Juodoji Viešnia, ji amžinai gyva ir turi man kasdienių naujienų. Porą jų atsiuntė visai neseniai: palaidojau žmoną ir dukrą. Trečioji naujiena – ne už kalnų, bet ji bus skirta jau ne man, o kažkam, kas galės ją išgirsti, juk ji – apie mane. Aš, kažkas, kas manyje pasibaigs, išnyks, pasiųs tą žinią per Juodosios Viešnios malonę. Kažkas tą žinią supras.

Suprantu, kad ne visiems įdomu. Apie jas, nežinomas kitiems naujienas, visas tris, pasakoja šitie užrašai. Apie mano gyvenimą, dar nesustojusį ir po 47 Vytauto man dovanotų metų. Apie vienetą kaip mirtį be jokių įvykių. Nuobodu? Sutinku, bet atsiveriu juk pats sau. Gėdinga, net pavojinga tik man, nors, kaip sakiau, nieko dar neįvyko. O ir ne kiekvienas, atsivertęs šituos užrašus, turės bent dalį Vaidos iš „Optikos“ Laisvės alėjoje telepatijos ir būtinai pajaus, ką ji arba Violeta juto, netgi ir aš tebejaučiu. Jau sakiau: nelengva, o ir neįmanoma aprašyti savo paties mirtį. Nors ir pamėginau.

Vytautas MARTINKUS

³ Algimantas Mackus, *Chapel B: Eilėraščiai*. – Chicago: A.Mackaus knygy leidimo fondas, 1965

MINDAUGAS PELECKIS

ŠVIESĄ REIKIA NEŠTI TYLIAI

LAIMINGAS

I

--- kai suvoki, kad esi laimingas ---

--- daugiau nieko nebereikia ---

--- visi loterijų bilietai – vienoje kišenėje ---

II

--- tau pavydi paukščiai ---

--- tau pavydi gėlės ---

--- pats sau kartais netgi pavydi ---

III

--- ką daryt laimingam ---

--- kai nieko nebereikia ---

--- tik tylos kasdienės? ---

IV

--- liūdesį paversti ---

--- viltimi, tikėjimu? ---

--- o gal vyną – vandeniui? ---

XV

--- ant uolos nebyliai stovi ---

--- daugiarankė dievė ---

--- nei laiminga, nei liūdna ---

2021 09 29,
neskiriant spalvų

JAUNI DIEVAI (BE VARDŲ)

I

--- tą vakarą aplankė ---

--- jauni dievai ---

--- neprisitatė (nes neturėjo dar vardų) ---

II

--- kukliai paprašė ---

--- suteikt vardus ---

--- ir dar neilgą sukurt melodiją ---

III

--- uoliai ėmiausi ---

--- keisto darbo ---

--- netrukus gimė nauji vardai (su muzika) ---

IV

--- išduot, deja ---

--- jų jums neleido ---

--- todėl tik tarsi: skamba jie gražiai ---

XV

--- ir jūs pakvieskit ---

--- užsukt jaunus dievus ---

--- bus šventė jūsų ir jų namuose ---

2021 09 28,
užsiimant bala žino kuo

SAPNARAŠTIS (TARP ŠVIESOS IR ŠEŠĖLIO)

I

--- skaityk sapnaraštį ---

--- tarp šviesos ir šešėlio ---

--- kad atskirtum begalybę nuo mirties ---

II

--- nepiešk savo liūdesio ---

--- šypsenėlėmis ---

--- nutapyk jį tokį, koks yra ---

III

--- atsiverk kriekliui ---

--- užgriūvančiam tave ---

--- viso pasaulio skausmu ---

IV

--- kuo daugiau skausmo pajusi ---

--- tuo geriau žinosi ---

--- ką daryti, kad jo liktų kuo mažiau ---

XV

--- skaityk sapnaraštį ---

--- (nes kitokio rašto nėra) ---

--- sušok savo mintis ---

2021 09 28,
šokant pagal architektūrą

LAIŠKAS LIŪDINČIAM ŽMOGUI

I

--- neliūdėk ---

--- tuštuma tavyje ---

--- yra tik apsinuoginusi iliuzija ---

II

--- viskas, ką patirsi ---

--- grįš sapnuose ---

--- nes tu ir dabar gyveni sapne ---

III

--- neliūdėk ---

--- miršta tik iliuzijos ---

--- o mes visi – nemirtingi ---

IV

--- kartok dažniau mintyse ---

--- iliuzija iliuzija iliuzija ---

--- išgiedok, išmurmėk, išstauk savo skausmą ---

XV

--- liūdesio anatomija ir architektūra ---

--- lingvistika ir geografija ---

--- byloja: jis baigiasi ---

2021 09 27

PRISIRIŠIMAS

I

--- ne virve ---

--- ir net ne mintim ---

--- prie tavęs prisirišau ---

II

--- peizažų dainomis ---

--- paukščių piešiniais ---

--- (ant sparnų) ---

III

--- jūros sultimis ---

--- debesų desertais ---

--- žemės sriuba ---

IV

--- medžių akimis ---

--- grybų pėdomis ---

--- šaltinių tylą ---

XV

--- basom kojom po žolę ---

--- viduržiemį ---

--- savo planetoje ---

2021 09 27

BĖGANT

I

--- nuo savo mylimų iliuzijų (visų)---

--- nuo prastos muzikos (topinės) ---

--- nuo kičinių muziejų (nevardinsiu) ---

III

--- nuo interneto (lėto) ---

--- nuo tempo (per greito) ---

--- nuo įkyruolių (kasdienių) ---

IV

--- nuo ramybės (apgaulingos) ---

--- nuo jubiliejų (ir kitų švenčių) ---

--- nuo parazitų (visuose pavidaluose) ---

XV

--- kurlink, nežinia (argi) ---

--- nei tikslas, nei pats kelias – nesvarbu (nejaugi) ---

--- svarbu tiesiog bėgti (matysim) ---

2021 09 26,
tebebėgant (negreit)

DIEVŲ TYLA

I

--- ką pasakysime ---

--- kai laikas ateis ---

--- ir nebegalėsime rinktis netikėti ---

II

--- kai prieš mus stos ---

--- senieji dievai ---

--- ir tyloje lauks ---

III

--- kai žengsime plokščiu paviršiumi ---

--- apvalaus sapno link ---

--- ir niekaip neparinksime žodžių ---

IV

--- kai sprogs visi mūsų kvantai ---

--- anihiliuosios svajonės ---

--- ir susikalbėsime tik su gyvūnais ---

XV

--- ko mus išmokys ši tylą ---

--- kai skęstantys kontinentai ---

--- tyliai iškvėps paskutinę dvasią ---

2021 09 25,
belaukiant

KAI GIMSTA POEZIJA

I

--- pokštas po bokštu ---

--- muzika be natų ---

--- neskambanti melodija ---

II

--- samanos Sacharoje ---

--- krūmai Antarktidoje ---

--- antilopės Anykščių šilelyje ---

III

--- arbata iš sliekų ---

--- žemuogių troškinys ---

--- bulvių kompotas ---

IV

--- knygų skaitymas tamsoj ---

--- dainavimas po suskilusia lempute ---

--- melo šiluma ---

XV

--- kai gimsta poezija ---

--- viso to neliaka ---

--- žodis neįvardija tuštumos ---

2021 09 25

PRIE DOLMENO (O GAL SEIDO)

I

--- kai šarkos paliks savo vaikus gegutėms ---

--- o mes ieškosime kontakto su žemiška civilizacija ---

--- iš nežinia kur mūsų kieme atsiras dolmenas (o gal seidas) ---

II

--- mes prisėsime prie keistojo akmens ---

--- atsipalaidavę ištiesime kojas ---

--- ir murmėsime murmelę ---

III

--- tuomet pajusime šilumą ---
 --- viduje, o gal net išorėje ---
 --- nuvilnys spalvų bangos akimis ir plaukais ---

IV

--- mes pamiršime žodį ---
 --- ramybė ---
 --- nes patys tapsime ja ---

XV

--- o kas bus toliau ---
 --- mes neatsiminsim ---
 --- ir niekam nepasakosim ---

2021 09 24

ĮSIŪTIS

I

--- vieną dieną mes paliksime namus ---
 --- kurių niekada neturėjome ---
 --- pamiršime kelią, kurio nebuvo ---

II

--- kitą dieną mes pyksim ant savęs ---
 --- ieškosim teisybės ---
 --- bet rasim tik tylą ---

III

--- trečią dieną ---
 --- mūsų jau nebebus ---
 --- nes nebuvo kam būti ---

IV

--- dar tris dienas ---
 --- mes baiginėsime kurti pasaulį ---
 --- dievai be vardų ---

XV

--- o septintą dieną ---
 --- mes ilsėsime, nors nepavargę ---
 --- ir įsiutę keiksim ramybę ---

2021 09 24

DEMONŲ PIEVELĖ

I

--- ar galiu nužudyt demoną ---

--- ir naujai pažvelgt ---

--- į žvaigždes? ---

II

--- ar galiu atsidurt ---

--- demonų pievelėj ---

--- ir surast joje ramybę? ---

III

--- ar švelnumo jūroj ---

--- galiu nepasiklyst ---

--- tarp žemėdrebių? ---

IV

--- kiekvienas atsakymas turi klausimą ---

--- kai yra tyliai ištariamas demono ---

--- tamsėjant ---

XV

--- tuomet nušvitęs veidas ---

--- trumpam nušviečia ir pievelę ---

--- o joje auga keistos gėlės ---

2021 09 24,
keliaujant**ŠVIESA**

And he's soothing my soul
And he's healing my wounds
He's a friend not a foe
He ain't throwing no stones
So I followed his light
And it's set me free

ME AND THAT MAN

I

--- kai stovėjau prie jo kapo ---
 --- galvojau tik apie šviesą ---
 --- ir planetą gaubiančias debesų kekes ---

II

--- vardas, kuris sudrebina kalnus ---
 --- iš tylos ir šviesos ---
 --- neriantis per tamsumas ---

III

--- žmogaus veidrodinis atspindys ---
 --- nesenstantis ir nesukurtas ---
 --- matomas visur, todėl niekur nematomas ---

IV

--- burtazodžiai nepadės ---
 --- šviesą reikia nešti tyliai ---
 --- kad ir kaip žaibuotų ---

XV

--- grįžtant namo ---
 --- mirtis nusišypsojo ---
 --- liepė dar palaukt ---

2021 09 23

NEPARAŠYTAS LAIŠKAS

I

--- tiek daug neparašytų laiškų ---
 --- palėdoms ir šarkoms ---
 --- o liūdniausia, - tam niūriam šuniui ---

II

--- jam pažadėjau parašyti ---
 --- bet vietoje to nupiešiau paveikslą ---
 --- ir palikau jį edelveisų pievoje ---

III

--- kai susitiksiu sapnuose ---
 --- galėsiu papasakoti ---
 --- kaip kvėpia gėlės iš neprieinamų kalnų ---

IV

--- gal tuomet ir man ateis ---
 --- neparašytas laiškas ---
 --- nuo nežinomo žmogaus ---

XV

--- o kol kas vadinkite mane ---
 --- Anubiu, o dar geriau – Anpu ---
 --- saugančiu jūsų laikinas sielas ---

2021 09 23

INVESTICIJA

Visos svajonės lieka kažkur praeity,
Vaikiškos mintys skęsta gilioj užmaršty...
Kam atsisakom to, kuo maži tikėjom, nešiojom ir slėpėm širdy?
Kas man į visą tai atsakys?

FOJĖ

I

--- į ramybę ---

--- į šviesias mintis ---

--- į buvimą be laiko ir pykčio ---

II

--- į keliones savin ---

--- į paveikslus sapne ---

--- į peizažus kelių išmatavimų ---

III

--- į draugišką šypseną ---

--- į giedras akis ---

--- į aistrų nevaržomą širdį ---

IV

--- į nenorą pasent ---

--- į amžiną vaiką ---

--- į tikėjimą tuo, kad bus dar geriau ---

XV

--- į mirusiųjų knygas ---

--- į mantras be burtų ---

--- investuoju ---

2021 09 23,
grįžtant vaikystėn

IŠSIJUNK INTERNETĄ

I

--- išsijunk internetą ---

--- ir skaityk eilėraštį ---

--- iš delno ---

II

--- numalšink skausmą ---

--- šviesia mintimi ---

--- apie tylą ---

III

--- pamąstyk, koks pasaulis buvo ---

--- kai dar nieko nebuvo ---

--- (rytoj) ---

IV

--- nupiešk viziją ---

--- ir įsimink ---

--- paveikslą paslėpk ---

XV

--- kol saulė patekės ---

--- ir ateis gražus rytas ---

--- bus rami naktis ---

2021 09 22,

Rudens Lygė / Mabon

VALENTINAS SVENTICKAS

TRYŠ BEVEIK NOVELĖS

Pasirašė. Po kurio laiko paskaičiau – beveik proza.
Taip prašau ir skaityti. Bet nevisai.

Autorius

Futliare

- Kai jau ilsėjaisi Antakalnio kapinėse, per dieną kitą sudėlioju tavo rašinių apie mūsų klasikų, pokalbių ir kitokių užrašų rinktinę. Surašiau būsimos knygos lyg ir turinį, jos sandaros juodrašį. Parašiau ir pasidėjau, kad pagalvočiau, apsiprasčiau. Reikėjo bent kelių dienų.

Nežinia kodėl vieną vakarą ranka pati paėmė iš lentynos baltą knygą. Antono Čechovo noveles. Niekad su tavim apie Čechovą nesam kalbėjusi, tai ir nežinau, ar jis rūpėjo tau, ar ne. Tu savo darže dažnai viską sutvarkydavai paskutiniaisiais sakiniais, o jis aplink kiekvieną ūglį tūpinėdamas. Ką aš čia, šįsyk tai visai nesvarbu.

Gal ir gėda, bet skaičiau dabar Čechovą lietuviškai, dar ir pažiūrėdamas, kas vertė – ar Edvardas Viskanta, ar Juozas Aputis, ar kas kitas. Atėjau iki tomelio „Ponia su šuniuku“, o jame, greta kitų novelių, ir „Žmogus futliare“.

Čia ir prisiminiau, ką prieš keletą dešimtmečių man pasakojo Jonas M. Jis yra mokytojavęs, mokytojų istorijos tave visad domino, tad ir šios pasiklausyk.

Buvo vėlyvas vakaras, kalbėjomės jo namuose, niekas mums ne-trukdė. Pasvalio alaus ąsočio trukdžiu juk nepavadinsi. Pasakojo ilgai, nes buvo linkęs į, sakykime, intelektualias digresijas, ir iš lėto pasakojo. Alui pamažu senkant vis dažniau įterpdavo prancūziškų posakių, kurių aš nesuprantu.

Bandysiu atpasakoti trumpai.

Jonas M., kaip sakiau, buvo padirbėjęs mokytoju, po kurio laiko jį paskyrė švietimo inspektoriumi. Kartu rašė, kai kas buvo spausdinama.

Atsitikimas, papasakotas prie alaus, buvo iš inspektoriaus gyvenimo metų.

Iškvietė jį į mokymus Maskvoje, pavadintus, rodos, seminaru. Gavo ministerijos komandiruoatę ir reikiamų patarimų. Ypač dėl to, kad draugas vedėjas, turėjęs keliauti kartu, staiga susirgo, ir jis tapo vieninteliu Lietuvos tarybinio švietimo sistemos atstovu seminare.

Žmonių traukinyje nebuvo daug, įsitaisęs kupė išsiėmė iš portfelio pradėtą skaityti Albero Kamio „Marą“, nekantraudamas skaitymą pratęsti.

Kone paskutinę minutę vagono palydovė atlydėjo bendrakeleivį, tasai dėkodamas paglostė jai petį, pasisveikino su Jonu M. ir prisistatė „aš Aleksas“. Atsargiai padėjo ant viršutinės lentynos „diplomatą“, taip buvo vadinami tada kampuoti standūs portfeliai, nusivilko lietpaltį ir netrukus išėmė iš „diplomato“ butelį trauktinės „Palanga“, pastatė ant geležinio staliuko. Draugiškai paklausė, ar „palaikytų kompaniją“, „kelionė ilga“ ir t. t. Palydovė netrukus pasiūlė arbatos, Aleksas, pamerkęs jai ir vikriai įdėjęs į kišenėlę pinigą, paprašė dar dviejų stiklų.

Jonas M., neišpaikintas tolesnių kelionių ir komandiruočių, į stotį troleibusu buvo atvažiavęs iš anksto, tad bufete spėjo išgerti šimtagramį skaidriosios. Dabar ir neatsisakė, kad jau taip.

Aleksas buvo iš tų žmonių, kuriems tylėti atrodo netinkama. Pa-

sakojo, kad jis kaunietis, radijo elektronikos specialistas, kad tai perspektyvu, tik ne visi Lietuvoje supranta. Vadovybė, patyrusi jo gebėjimą bendrauti, vis siuntinėja Aleksą į Maskvą, kad „pramuštų limitus“, sudarytų geresnes sąlygas toliau dirbti. Ir ši jo išvyka dėl to, dėl to ir „diplomatas“ pilnas geriausių lietuviškų gėrimų, kurie padeda tvarkyti reikalus su maskviškiais, jau vadinančiais jį Alioša.

Jonas M., kad ir retai galėjo įsiterpti, kažin kaip išsidavė, kad yra kultūros žmogus, žvitrios bendrakeleivio akys buvo pamačiusios ir Kamiu tomelį. Tad buteliui įpusėjus Aleksas pasileido samprotauti apie pantomimos spektaklius, mįslingą dramaturgo Raimundo Samulevičiaus žūtį ir jauną poetę vis lankantį Juozą Baltušį. Jonas M., lig tol gurkšnojęs kuo ramiausiai, suprato sutikęs jam žinomo būdo kaunietį ir šiek tiek susierzino. Pavadino butelių prigrūstą „diplomata“ futliaru.

Aleksas, pašnekovo žodžių gaidos nepajutęs, prisiminė skaitęs kažkokio ruso apsakymą apie juokingą žmogų, gal mokytoją, kuris visą laiką dėvėjo kaliošus, nešiojosi skėtį ir net vasarą vaikščiojo su šiltu paltu, visus parankinius daiktus nešiojosi įmautėse. „Rodos, blogai jam baigėsi, ar ne?“

Ir Jonas M. neiškentė. Pakalbėjo, kad štai net prakutę žmonės, skaitydami Čechovą, įsimena tik kaliošus ir kitas banalybes, o ką novelės „Žmogus futliare“ pabaigoje samprotauja Ivanas Ivanyčius – ne. Kad ir niekam nereikalingi raštai, ir bendravimai dėl naudos, ir niekų kalbėjimas, ir melas dėl duonos kėsnių, dėl titulo – taip pat futliaras.

Išgėrė ir užbaigė: „Ar ne į futliarą abudu važiuojame?“

Palydovė atstūmė duris, paėmė stiklus, Aleksas išėjo kartu ir negrįžo.

Jonas M., kaip ir tos novelės Ivanyčius, ilgai negalėjo užmigti.

Portfeliukas ir futliaras brūkštelėjo vienas į kitą jiems atsisveikinant Maskvos perone. „Alioša, privet!“ – nueidamas išgirdo pasitinkančios moters balsą.

Išeidamas iš stoties palaikė duris invalidui su ordiniais. Gatvės vėjų staiga persmelkė baugi mintis. Stabtelėjo, apsidairė.

2019.XII.23

Ką padarė vanduo

Rūsio patalpas name, kuriame gyveno, vasarą buvo užliejęs vanduo. Ne kokia romantika, ne upės vanduo, o iš tiekimo vamzdžių. Sužinojo grįžęs iš sodybos rudenį, kaimynai pasakojo braidę iki kelių. Kaltųjų, kaip visada, nebuvo, ir dar kažkas, atseit, uždegęs nutekėjimo angą, už išsiurbimo darbus visiems teksią sumokėti.

Nuėjęs pažiūrėjo į savo sandėliuką rūsyje, paliko praviras jo duris, kad vėdintųsi, nes visur tvyrojo šleikštus kvapas, ir gal du mėnesius nieko netvarkė. Negali sakyti, kad apie tai negalvojo, bet netvarkė, ir viskas.

Visko tuose sandėliukuose prisikaupia. Atrodo, gal kokios lentutės, dviračio lanko, patogios dėžutės ar atlikusios lentynos prireiks, ir stovi metų metus. O vaikų žaislai, jų slidės, jų klausytos muzikos plokštelės ir kasetės, – kaip išmesti?

Betgi ne apie tai. Ne tik apie tai.

Lyg ir neleido sau prisiminti, bet ir pamiršti negalėjo, kad prieš keletą metų išnešė į ten daug knygų, netilpusių lentynose, nebūtinų turėti po ranka.

Kai pasiryžo tvarkytis, visų pirma susitiko su jomis. Kone pusė jų ilsėjosi dėžėse ant grindų ir lentynos apačioje. Čia ir mirė. Nes čia labiausiai ir pasidarbavo vanduo. Šlapios, sukrypusios, sulipusios, tvoskiančio kvapo. Reikėjo lupte lupti, nešti, mesti. Kurį laiką bandė perskaityti autorių ir pavadinimų užrašus, paskui jau ne. Koks tai įspūdis knygų žmogui? Ką jau.

Negana to. Antra lentyna iš apačios. Nesakytum, kad visiška popieriaus košė, bet vis per pusę, per pusę, lapai parudę, sulipę, jau kopia pelėsis. Ir tai knygos su autografiniais įrašais. Taip, ne pačių geriausių rašytojų, tos paliktos darbo kambaryje, betgi ir šios – pažintų, skaitytų, prisimenamų.

Darbą, ypač nemalonų, norisi padaryti greitai. Bet kaip tik čia jis ir įstrigo. Kartą kitą kopė laiptais į namus, įsipylė, vis pavaikščiodavo gatvele. Gatvė, rodos, atkampė, o mašinos zvimbia viena po kitos, kur jie visi važiuoja?

Knygos vandens numarintos. Ir tas kvapas. Reikės mesti. Atsinešė akinius. Perskaito autografinį įrašą, jei lapas atsiverčia, išplėšia ir meta

į dėžę. Gerbiamas... mielas... tikiuosi... esu dėkingas... norėčiau, kad perskaitytumėt... Provincijos literatų įrašai kartais netilpę, dar koks lapas pridėtas.

Pirma, antra, trečia naktis. Niekaip negalėjo užmigti. Jeigu užsnūsdavo, tai nieko gero. Sapnai... Važiuoja traukiniu nežinia kur. Bendrakeiviai, muzikai, kažin kodėl vaizduojantys, kad išmano apie literatūrą, romaną „Sara“ priskiria Kanovičiui, o kai jis bando mandagiai priminti Icchoką Merą, išsitraukia peilius. Traukinio palydovės, nešiojančios keleiviams maistą (nematytas dalykas), viena kitą laisto sriuba ir juokiasi, o jam sriubos neduoda. Bet kai išlipa abi Rusijos provincijos stotelėje ir traukia namo, maloniai šypsosi, mojuoja rankom ir sijonais. Kitą naktį. Lyg koks grįžimas iš literatūros vakaro miestelyje, po tirpios kavos ir pigiausio brendžio, vietinių žvaigždžių įduotų knygų ir mokyklos istorijos tomo, po klausinėjimų, „ar Baltušis tikrai?“, „tai, o ką Mieželaitis?“ Abiems bendrakeiviams negana, tenka pakviesti juos į savo darbovietę, turi butelį seife. Jau vėlus vakaras, tiedu išeina, jis irgi patraukia link durų, bet prasideda kažin kokie nematyti koridoriai, kairėj biblioteka, jos tolimoj kertėj glamonėjasi vakarojanti porelė, jis stengiasi praeiti tyliai, tačiau patamsy užkliudo knygas, jos krinta. Ta pati naktis, pasėdėjo, pavaikščiojo, tartum užsnūdo, pamatė plėšiamą lapą, „kaip nuvylė mane jūsų vertinimas, jūs ten visi tik savus“, ir nei iš šio, nei iš to – sodyboje sukrypusi tvora, kurią tik paramstė. Trečia naktis visai be miego, su „Svoboda“ radiju, ačiū Dievui, apie ką kitą.

Baigė, knygų, žurnalų, lėlių, geleželių laidotuves baigė.

Po dienos kitos sutiko gatvėje plunksnos brolių, neiškentęs trumpai papasakojo, ką kaip turėjo daryti, žinoma, nepasakė, kad ir jo autografuotą knygą palaidojo. Bet visgi bus supratęs.

2019.XII.12

Elementaru, Watsonai!

- Ar jis galėjo kaip nors dalyvauti užsipuolant tą rašytoją?
 - Ar pūkuotukas? Galėjo. Tada dar įpilk, Watsonai!
 - Ko taip pravardžiuojiesi?
 - Kad istorija turbūt detektyvinė. Veikėjui, apie kurį klausi, tada svilo padai. Kai kas jau žinojo, kad jis yra buvęs agentas, neseniai pranešta apie tai buvo ir jo bosui, bet šis kažkodėl tylėjo. Gal netikėjo, gal tikrinosi žinią.

Ir štai šauna mintis ir pasitaiko proga, kol dar tiesa nėra plačiai paskelbta, viešai susieti su KGB garsų žmogų, autoritetą. Ir pasiseka.

- Bet kam?
 - Elementaru, Watsonai! Kad būtų paskleista migla ir bendradarbiavimo supratimas suveltas. Atseit, jeigu jau tasai susijęs, tai ką čia bekalbėti apie mane, menką politikos kurmį.

Dėl to ir vaizduojusi, kad jis galėjo sumanyti užsipuolimą pasitelkęs savo draugus. Jie tą padarė, nes turėjo varžoviškų ir kitokių savo tikslų.

- O bosas ką?
- O bosas matė veiksmo naudą sau, kurią pavaldinys numanė.
- Gabus manipulatorius!
- Net talentingas. Pasisaugok. Gera ta tavo dzūkiška, pakilnokim.

2020.I.23

Valentinas SVENTICKAS

RAIMONDAS KAŠAUSKAS

DU APSAKYMAI

AMŽININKO SAPNAS

IŠ KARTO nustebino tylą, viešpataujanti miestelyje, į kurį atvažiavo ketindamas ilgėliau apsistoti, nuveikti kai kuriuos pradėtus savo darbus, aplankyti pažįstamus žmones. Tyla tvyrojo ir aikštėje, ir kiemuose, trobos atrodė tarsi apmirusios, net ir seni džiūvančiom šakom medžiai, bylodami apie nejaukią ir gąsdinančią tuštumą, vos vos šlamėjo. Palengva jam tarsi ėmė vertis akys: kai kurie namai iš tiesų buvo negyvenami, net

užkaltais langais, o ilgas, per visą aikštės plotį, pastatas, kuriame senovėje būta karčiamos, žiojėjo suvisai be langų. Parduotuvių, kurių kadaise čia buvo keletas, nė ženklo. Alaus baras kitoje, priešingoje, aikštės pusėje, kur niekada netrūkdavo lankytojų, taip pat buvo apmiręs, viršum durų juodavo buvusių iškabos raidžių žymės.

Dingtelėjo šmaikštus palyginimas, kad miestelis primena muziejų atvirame ore, tik trūko turistų. Tačiau vis įkyriau smelkė negera nuojauta ir ji pasitvirtino, kai jis privažiavo namą, kuriame apsistodavo kadaise. Pro atviras prieangio duris įžengė į vidų, įvijais mediniais laiptais užlipo į mansardinį aukštą. Viduje viskas iki smulkmenų atrodė taip pat, kaip paliko paskutinį kartą, išvažiuodamas, nebent daiktus storai užklojusios dulkės, oras tarsi pasenęs, be gyvybės, dvelkiantis praėjusiu laiku. Nė įsilaužti nemėginta. Galbūt dėl to jis turėtų apsidžiaugti, padėkoti geriems savo kaimynams, tačiau kažkodėl džiaugsmas neėmė. Vaikstant pernelyg garsiai girgždėjo grindys, aidėjo net visa pastogė ir jis atsargiai stypčiojo pirštų galais. Neketindamas atsinešti daiktų, tik norėdamas su kuo nors pasikalbėti, nusileido žemyn, pasibeldė į pirmą aukštą, ir, neišgirdęs nieko atsiliepiant, stumtelėjo duris, įžengė į vidų. Perėjo per kambarius, kurie su vienu išdaužtu į kiemą langu aiškiai buvo negyvenami, – ant grindų mėtėsi vaikiški žaislai, seni batai, buteliai su kadaise populiarių gėrimų etiketėmis, o sukiužę daiktai, kaip ir visokios atliekos ir net šiukšlės, atrodė užsilikę iš senos praeities.

Išėjo į aikštę, atsisėdo ant tašytų akmenų parapeto ir kelis kartus akimis perbėgo per negyvus namų langus, per užleistą, pienėmis geltonuojančią veją, pakilo viršum stogų, į mėlynuojantį vasaros dangų, ir, niekur neišvydęs jokios gyvos dvasios, pajuto vis labiau augantį nerimą: miestelis iš tiesų buvo nebegyvenamas. „Bet juk tai netiesa, taip negali būti!“ – ginčijosi su kažin kuo, galbūt su savo paties antrininku, norinčiu įtikinti tokia fantastiška regimybe, kol, galiausiai, suabejojo, ar tik nesusapnuoja.

Šiek tiek apsiraminęs prisiminė, jog kažin kada seniai, prieš daugel metų, ir buvo sapnavęs tokį sapną: taip pat stovi tuščioje aikštėje, stogus slegia žemas švininis dangus, ore viešpatauja drumsta, vos perregima prieblanda, ir, nors niekur nė gyvos dvasios, tačiau už trobų, medžių, krūmų junta kažkokias juodas besislepiančias pamėkles. Mena, kaip ilgai negalėjo iš tokio šiurpinančio sapno išsiblaivyti, ir, kai būdavo bepamirštąs, jis ir vėl ne kartą iškildavo atmintyje, nustelbdamas ir

miestelio, ir gražių apylinkių vaizdus. Dingojosi tartum anas sapnas būtų tikrovė, sapnas sapne, ir, norėdamas išsklaidyti slegiančią apgaulę, jis perėjo per aikštę ir patraukė gatvę, kuri vedė iš miestelio ir virto keliu, apsisotojo ant senovinio, geležiniais turėklais tilto. Upė vis taip pat, kaip ir prieš daugelį metų, plukdė vandenį per platoką slėnį, bet, pakėlus akis į skardį, visur pasitikdavo toks pat reginys: tuščios, apleistos sodybos, aukšta nenupjauta žole užžėlę kiemai, sulaukėję sodai, dirvonuojanti, galbūt seniai nebedirbama žemė. Kelio asfaltas buvo ištrupėjęs, duobėse kerojo žolės. Nužingsniavo dar geroką galą, vildamasis ką nors susitikti, išgirsti bent kokį apie gyvenimą liudijantį garsą, tačiau visur viešpatavo ta pati, tarsi drauge su juo pačiu einanti mirtina tyla.

Nors buvo vasaros darbymetis, tačiau kaip miestelio, taip ir užmiesčio sodybos nerodė jokių gyvybės ženklų – trobos uždarytos, vienur langai užvertom langinėm, kitur – užkalti lentomis, trečiur – išmaltais stiklais. Tuščių tvartų ir daržinių durys atlapotos iki galo. Klajojo akimis po upės slėnyje išsibarsčiusią gyvenvietę, po apylinkę, klausėsi kurčios, tartum vis labiau įsigalinčios tylos, viešpataujančios net visame krašte, kur nesimatė nei jokio žmogaus, nei gyvulio. Žemė visur buvo nebedirbama, nebešienaujama, apaugusi aukšta, iki juosmens, žole, per kurią vedina vaikais, iškėlusį galvą nuplaukė tartum per vandenį stirna. Negirdėti nė paukščių – turbūt jau buvo po saulėgražos. Aikštėje sukilęs nerimas pamažu virto kažkokia skaudžia neviltim.

Sugrįžo ant tilto, įsistebeilijo į kitą upės pusę, kur srovė šniokštė per išgriuvusią vandens malūno užtvanką, vagoje sukosi baltų putų dribsniai ir greitai plaukė pavandeniui. Smilktelėjo, jog upė, ko gera, čia vienintelis gyvas daiktas, ir nuo šios minties darėsi dar nykiau. Pažvelgė į pro medžius baltuojančią dviaukštę mūrinę mokyklą, bet kai prisiartinio, tai ir ši, ir mokytojų gyvenamasis namas pasirodė be jokių gyvybės ženklų. Vasara, ramino save, tiek vaikams, tiek mokytojams atostogos, vylėsi ką nors surasti sporto aikštėje – bet ir ši, apaugusi aukšta žole, buvo tuščia, ant stulpų karojo sulūžusios, be lankų krepšinio lentos.

Kažin, kas dabar gyvena klebonijoje? Visada užsukdavo aplankyti senyvą, draugišką, daug šilto ir šalto regėjusį savo gyvenime kleboną. Ši stūksojo užrakinta, užvertom langinėm, kiemas, gėlių darželis, kadaise rūpestingai prižiūrimi, apleisti. Negi nebeliko tų pamaldžių ir darbščių moterėlių, kurių netrūksta kiekvienoje parapijoje? Dirstelėjo į paštą, į seniūniją, – ir tų, seniems miesteliams būdingų, įstaigų nė ženklo. Su-

grįžęs vėl prisėdo aikštėje, norėdamas apsvarstyti, ką daryti toliau. Tačiau niekam negalėjo ryžtis, vis labiau stiprėjo noras sėsti į automobilį ir pabėgti. Vis dėlto kažin kas, lyg kokia mažytė viltis, o gal smalsumas tebelaikė ir neleido galutinai atsisveikinti su tuo išmirusiu, kaip mintyse jį pavadino, miesteliu. Viltis, jog galima aptikti kokių nors ženklų, kurie padėtų įspėti paslaptį, buvo stipresnė už nusivylimą, baimę. Prisiminė kapines. Tiesa, kapinių niekada nemėgo, trikdė net meniški, didingi jų paminklai, architektūra, žydintys gėlynai tarsi gyvųjų pagarba būtų rodoma ne tiek mirusiesiems, kiek pačiai giltinei.

Senosios kapinės, kur stūksojo samanoti antkapiai ir paminklai, rymojo pasvirę mediniai kryžiai, atrodė apleistos, apaugusios žole, krūmokšniais, gi naujosios, kelis kartus didesnės, apjuostos gyvatvorės, margavo spalvingomis gėlėmis. Matyt, prižiūrimos, nors ir nesimatė jokio žmogaus. Viešpatavo priprasta kapinių ramybė, bet kai nejučiomis prisiminė miestelį, čionykštė tylą jam pasirodė net iškalbinesnė, turinti daugiau gyvybės ženklų. Pavaikščiojęs skalda išpiltu takeliu, surado pažįstamų pavardžių. Daugelis mirusiųjų buvo vyresni, bet gulėjo ir jo amžininkų, jaunesnių, net jaunuolių ar vaikų, gimusių jam čia nesant. Buvo matyti ir šviežiai supiltų kapų, – vadinasi, žmonės čia mirė dabar, nors ir negyveno? Negalėdamas sau atsakyti į tokius klausimus, mintyse šyptelėjo, kad čia gulinčiųjų laikas begalinis, o jo paties – trumpas, ir pasuko atgal. Juolab, kad artinosi vakaras, o vienatvė šiame kampe darėsi vis labiau nejauki.

Paskutinį kartą apžvelgęs miestelio aikštę ir, pakėlęs akis į pažįstamą, vis su tokiais pat baltais, dideliais, praplaukiančiais debesimis dangų, pajuto liūdesį, kad turi atsisveikinti, tačiau nerimas, kažkokios grėsmės nuojauta vijo kuo greičiau. Bet tą akimirką, kai suko automobilio užvedimo raktelį, atsitiko tai, kas ir išgąsdino, ir nudžiugino: it sprogimas trenkė skambus varpo dūžis, kurio gausmas užkimšo ausis, nusirito per aikštę, per aplinkines kalvas, iki pat tolumoje dunksančios girios.

Po pirmojo trenkė ir antras, ir trečias... Jis klausėsi vis krūpteldamas nuo kiekvieno ir laukdavo naujo. Kai po paskutiniojo ilgokai gaudęs varpas galiausiai nutilo, jis svarstė, ką tai reiškia? Kviečia tikinčiuosius, kurių čia nebėra, į vakarines – saulė jau pasvirusi už medžių – pamaldas? Bet tam yra kitas, mažesnis varpas. Kas nors sumanė jį, atvykėlį, vienintelį gyvą padarą, pagąsdinti? Stebeilijo į medinę, kaip ir bažnyčia, persikreipusią nuo senatvės varpinę, taip nelauktai prabilusią, bet nutilusią ir paslaptį tylinčią. Niekur nebuvo nė gyvos dvasios. Galiausiai

nusprendė, jog varpas vis dėl to skelbė apie kažkieno – kad ir nesančio! – mirtį, įžiebdamas viltį, jog miestelyje kažin kas yra.

Jis užkopė sutrūkusiais betono laiptais į šventorių, ir pačiu laiku, nes skambintojas, senas, panašus į pasakų nykštuką žmogelis, mažu giliai raukšlėtu veideliu, ilgais, ant apykaklės nugulusiais plaukais, jau rakino varpinę. Užrakinęs atsigrėžė ir įsmeigė į svečią išpūstas, mažas it pelės akutes.

- Kam čia skambinote? - užklausė atvykęlis, pasisveikinęs ir nežinodamas, kaip pradėti kalbą.

- Žmogaus dūšelei, - atsainiai tarstelėjo varpininkas.

- Betgi niekas čia negyvena, - stebėjosi svečias. - Tai kas galėjo numirti?

Senukas pažvelgė į jį smalsiai, bet gudriai ir paslaptinai tylėjo.

- Apėjau visą miestelį, buvau laukuose, kapinėse, niekur nė gyvos dvasios, - tarsi papriekaištavo svečias.

- Bet yra kitur gyvenančių, - atsakė varpininkas. - Nors ir visa žemė – vienos didelės kapinės, bet dauguma nori sugrįžti ten, iš kur išėjo.

Svečias pažvelgė į varpinę ir spėjo, kiek jai metų.

- Mirti, kai ateina laikas, reikia visur, - atsiduso senolis. - Apie tai praneša mano Baltramiejus.

- Toks mirusiojo vardas? - nesuprato svečias.

- Ne žmogaus – varpo!.. - pyktelėjo ant neišmanėlio varpinės, o gal ir viso miestelio šeimininkas ir, kad ir nenorom, paaiškino: - Didysis varpas – Baltramiejus, mažieji – Jonelis ir Kazelis.

Ir nelauktai svetingai atrakino varpinę, kad parodytų – o gal pats buvo išsiilgęs žmonių? – savo valdas. Svečias pažvelgė aukštyr, kur, nušviesti vakaro saulės, tarp sijų kabojo dvejetas – didelis ir mažas – varpų. Jie buvo valdomi elektronikos, šeimininkas parodė mygtukus, leido drebančiom kopėčiom užlipti į viršų, apžiūrėti bronzinius, patina apsi-nešusius amžinybės ir Viešpaties šlovės skelbėjus.

- O kurgi žmonės? - neatlyžo svečias, kai jiedu išėjo į šventorių.

Varpininkas atsakė ne iš karto, tik ilgokai žvelgė į šalį.

- Tenai, - mostelėjo miestelio, kur buvo kapinės, link.

- Ne vieną čia ir pažinojau, - ištarė svečias ir paminėjo keletą galvoje užsilikusių pavardžių.

Bet varpininkas papurtė galvą:

- Palaidoti. Seniau, ne mano laikais.

- Bet juk jie turėjo vaikų, šie – irgi savų...

Senukas tik gūžtelėjo pečiais.

- Visi, kurie gyveno, arba mirę, arba išvažiavę.

- Visi iki vieno?

- Taip išeina, - atsakė senukas ir net sukikeno: - Tamsta pavėlavai!

Pastebėjęs, kad svečias nusiminė, o gal dėl jo stačiokiškumo ir užsigavo, dar labiau pagyvėjo.

- Kad nebūtum tiek laukęs, būtum daugumą teberadęs. Ir galėjęs gerai uždirbti.

- ?!.

-Tada, kai jaunieji išvažiavo, o senieji beveik vienu metu pradėjo mirti, visi čia tik ir veržėsi, - pasakojo ramiai senukas. - Darbų buvo, reikalai ėjo kaip iš pyркės.

- Tai ką čia galėjai dirbti? - stebėjosi atvykėlis. - Juk nieko, kas būtų atsiradę nauja, nematyti.

- Oi, kiek tada buvo darbų, kiek darbų!.. - gailavo varpininkas. - Tada ir pats susigundžiau čia atvažiuoti. Mat tie, kurie atvažiuavo pirma, viliojo ir kitus.

Prisiminęs buvusius laikus, varpininkas nusiteikė ilgesniam pasakojimui.

- Tada čia tiek daug laidojome, kad vietiniai duobkasiai nebespėjo suktis. Greitai juos nukonkuravo kiti, iš miesto. Nors mūsiškiai nenorėjo įsileisti, kiekvienam galvoje duonos kąsnis, o prie jo ir dar šis tas, - varpininko akys šelmiškai suspindo. - Ir priėjo ligi muštynių. Atvykėliai pasirodė ne tik stipresni, - sudavė mūsų kaimiečiams į kaulus, jie visada ir žodžio laikydavosi, neužgerdavo. Mūsiškiams yra pasitaikę ir taip, kad atveža nabašninką, o duobė neiškasta... Nė nepradėta!.. Svetimieji ir iškasdavo laiku, ir duobė išeidavo dailesnė, ir kapą gražiau supildavo. Ir pigiau paimdavo. Laidoti tada suveždavo ne tik iš miestelio, bet ir iš apylinkės, net iš viso krašto. Tai ir netrūko darbo nei duobkasiams, nei giedoriams, nei vainikų pynėjoms. Ir kavinės savininkams, nes laidotuvininkai užsisakydavo gedulingus pietus, kartais – po kelis per dieną. O kokių muzikantų atvažiuodavo, kokius gražius maršus grodavo, širdis plyšdavo!.. Ir jauną iškalbų kunigėlį atkėlė, kuris pasakydavo tokius gražius pamokslus, jog žmonių prisigrūdavo pilna bažnyčia. O prie duobės pakalbėdavo taip, kad ašaros pačios bėgdavo. Ai, kas čia dėjosi, kas dėjosi, lyg kokios aukso kasyklos atsirado, visiems visko užteko, daugelis ir

prakuto. Reikėjo tamstai savomis akimis pamatyti, kaip daromas ir ką gali pinigais!.. Tik dabar jau seniai po visko – nei darbų, nei pinigų, nei žmonių... Nebeliko kam nė mirti... Jei koks čionykštis numiršta, tai kur nors svetur, praneša man, kad paskambinčiau. O kai atveža laidoti, ap-rodau tėvų, senelių kapus, nes daugelis užmiršę. Gal ir tamsta norėtum užsakyti varpus?

- Ne, mano niekas nemirė, - užsigynė svečias.

- Tai gal čia kas nors tamstos guli? - neatstojo senukas.

- Aš ne iš to kampo...Tik kadaise buvodavau, rinkdavau apie žmonių gyvenimą medžiagą.

Varpininkas neketino nutilti. Priešingai – darėsi vis labiau šnekus, gal paakintas, kad svečiui rūpi čionykštis gyvenimas ir taip atidžiai klausėsi, o gal buvo pakyrėjusi vienvė.

- Ilgainiui ir laidojimas ėmė keistis, - tęsė varpininkas. – Numirėlius pradėjo ne kišti į žemę grabuose, bet, kaip ir senų senovėje, deginti, ir atveždavo laidoti pelenus. Tiesa, žmonės iš pradžių nenorėjo savo artimųjų deginti, lyg galėtų ilgiau su jais dar pabūti, kai kam tai atrodė ir per žiauru. Bet paskui ir patys įsitikino, kad šitaip ir geriau, ir greičiau, nė tokios gilios duobės nebereikia. Ir bažnyčia leido. Kai norinčiųjų su-deginti padaugėjo, mieste pastatė tokį fabriką ne fabriką. Nors žmonių ne tik mūsų miestelyje, bet ir visame krašte sumažėjo, senieji išmirė, jaunieji išvažiavo, bet laidojimo firmos numatė, jog darbo užteks dar ilgam. Juk ir apsimoka – nei tau žmogaus gimdyti, nei auginti, gauni gatavą, supleškinį ir – grynas pelnas!.. Nors senųjų, kuriems laikas į aną pasaulį, beveik ir nebeliko, - tiesa, pasitaikė ilgaamžių, kurie nemirė, gadino visą reikalą, bet jų buvo tiek nedaug, - tačiau radosi jaunų, žuvusių avarijose, mirusių nuo degtinės, buvo ir tokių, kurie patys nebenorėjo gyventi.

Šitaip besikalbėdami jiedu vaikštinėjo po šventorių, ir varpininkas, kuris darėsi vis draugiškesnis, paklausė:

- Gal norėtum ir bažnyčią apžiūrėti?

Išsitraukė raktų ryšulį, išsirinko visų didžiausią, rankų darbo, atrakino ažuolines duris. Iš vidaus plūstelėjo užsistovėjęs, seniai nedrumsčiamas šventovės kvapas. Gal norėdamas, kad svečias geriau pajustų šimtametės bažnyčios rimtį, senukas pagarbiai tylėjo. Atvykėlis dairėsi į rąstų sienas, kur kabojo tamsūs, Kryžiaus kelio stoteles ar šiaip šventuosius vaizduojantys paveikslai, į raižytą altorių, į lubas, kuriose, nešdami spalvingų, ne mūsų krašto, gėlių vainiką ratu skriejo rausvažandžiai

angeliukai. Ausyse tarsi suskambo daugybės nepažįstamų, kažin kada gyvenusių žmonių balsai, jų dvasios sakytum veržėsi viena per kitą, norėdamos papasakoti apie buvusį žemišką savo gyvenimą, nuo kuždesio net kimšosi ausys. Galiausiai suskambo iš vaikystės pažįstama giesmė, jis susigraudino, prisėdo ant klapto ir, nebetekęs laiko pojūčio, sustingo.

Varpininkas skambtelėjo raktais. Lauke jau vakarėjo. Tuščią aikštę išrašė medžių šešėliai, tylą atrodė dar gūdesnė nei dieną, primenanti nebūtį.

- Tai ir viskas, - ištare varpininkas, užrakinęs šventovę. - Ką dar norėtum sužinoti?

- Na, kad senieji išmirė, galima suprasti, - negalėdamas patikėti tuo, ką čia patyrė, kartojo svečias. - Bet kur dėjosi jaunesnieji?

- O kas dabartės pasakys, kur?.. Nebeliko, kaip ir daug ko. Kai žmonių labai sumažėjo, valdininkai ėmė sukti galvas, ką daryti su pačiu miesteliu. Atvažiuodavo, sušaukdavo gyventojus į salę, lyg ketintų pasitarti, nors jau patys ir būdavo viską nusprendę. Ir kiekvieną kartą vis dar įtikinėdavo, kad miestelyje kas nors nebereikalinga. Kai nebeliko policininko, gyventojai beveik nepajuto, tačiau kai ėmė įtikinėti, jog nebereikia daktaro, pikta suūžė. Kaip nebereikia? Kaipgi mes, pasiligoję seniai, būsime be daktaro? Buvo iš senų senovės. o dabar nebe?! - Bet jūsų čia jau tiek mažai, sakė jiems, tad laikyti daktarą nebeapsimoka. Per brangu!.. Žmonės vis labiau niršo, bet ir kalbėtojai ne pėsti: ar čia važiuos koks geras daktaras? Jam reikia geros ligoninės, kur nauja aparatūra, gydoma pagal mokslo atradimus. Argi kiekvieną kartą, suskauodus galvai ar pilvui, reikia šauktis diplomuoto daktaro? O jei liga rimta, nuveš į miestą. Taip miestelyje ir nebeliko daktaro... Kitą kartą vėl atvažiavo, vėl sušaukė žmones ir klausia: kam jums reikalingas paštas?.. Juk beveik niekas neberašo laiškų, ir jūs patys neberašote. Tad kam iš jūsų kišenės mokėti paštininkams algas?! Na, nebeliko nė šimtamečio pašto. Ar bereikalinga mokykla, jei negimsta vaikų? O jie vis dar važiuodavo, ir ką nors gera žmonėms vis pažadėdavo. Ir taip viską gerino, kol beliko vos keli seniukai ir bobutės. Užsidarė abi krautuvės, alaus baras, buvo iškeltas visų pamiltasis kunigėlis. Kai laidojome paskutinį gyventoją, iš vietinių buvau tik aš vienas.

Varpininkas nutilo, tarsi kažin ko klausėsi, o gal - taip alsiai kvėpavo - buvo išvargęs? Tačiau netikėtai paklausė:

- O gal tamsta norėtum čia pasilaidoti?

- Ne, - sutriko šis, bet pajukavo: - Ketinu dar pagyventi...

- Bet juk vis tiek mirsi... Nė vienas negyvena su saule!..

Svečias neatsakė – jam nebepatiko varpininko, kuris vakaro prieblandoje darėsi panašus į giltinės tarną, žodžiai.

- O kokios gražios čia būna laidotuvės, kai atveža amžino poilsio ką nors iš svetur, net iš labai tolimų šalių!.. - tartum gundydamas svečią, rypavo varpininkas. - O, matytumėt, kokia būna šventė. Kiek priplūsta palydinčiųjų, kiek norinčiųjų į juos pasižiūrėti, kokiom kalbom jie tik nekalba!.. Atvažiuoja ir kunigas, o jei laidojamas labai žymus, tai ir vyskupas, ir aukštos valdžios žmonij. Per mišias taip griaudžia vargonai, taip gieda atvažiuojęs choras, kad visa bažnyčia dreba. Kai procesija traukia į kapus, suskamba ir mano Baltramiejus su Jonu ir Kazimieru. Ak, galvoju, jei tokios laidotuvės pasitaikytų kas savaitė, koks būtų gyvenimas!.. Atsirastų ir laidojimo įstaiga, ir kavinė, ir viešbutis, ir dar daug kas... Galbūt kam nors patiktų pargrįžti suvisai?.. Kartais pradedu ir pats bijoti, jog nebeliks darbo, - prisipažino varpininkas.

Tuo metu ėmė pypsėti jo mobilusis telefonas ir varpininkas atsiliepė.

- Atveža!.. - apsidžiaugė senukas ir atrakino varpinę. - Ne, ačiū Dievui, darbo dar netrūksta... Na, Baltramiejau, prabilk!..

Kai svečias atsisveikino, varpininkas pavymui šūktelėjo:

- Jei apsigalvosi ir panorėsi čia atgulti, giminės teduoda žinią!..

Ir sunkus varinio Baltramiejaus gausmas nuplaukė per tuščią miestelį, per laukus, per tamsėjančias, slėpingas krašto girias.

VISA TIESA

JEI pasaulio galingieji, nepasidalijantys rinkų ir svetimų žemių, nesutariantys dėl karo ir taikos, jei politikai, nerandantys kalbos su savo piliečiais, dėl būties mįslių galvas sukantys filosofai, net ir paprasti žmonės išgirstų, kas kalbama ligoninių palatose, daug sužinotų, pasisemtų išminties. Tartum ligoniniai čia būtų paguldyti ne sirgti, bet svarstyti pasaulio reikalus.

Pokalbiai, net ginčai dažniausiai kyla po pietų, kai nebesirodo daktarai, kai stoja ramybės valanda. Niekas guliniųjų negalėtų pasakyti, iš ko viskas randasi. Štai penkiese – visi skirtingi. Senyvas, prie durų gulintis vyras iš provincijos, dėl to visų laikomas kaimiečiu, dažniausiai snūduriuoja ar tik apsimeta. Jo kaimynas, jaunutis, suvargęs, kažkokios

įgimtos negalios kamuojamas vaikinukas, ne tik šios, bet ir kitų ligoninių senbuvis, vis žvelgia į lubas, apie kažką galvoja. Tolėliau, prie lango, įsikūręs akiniuotas, inteligentiškos išvaizdos vyras, nuolat įsibedęs į skaitomą knygą, tik kai kada, pavargus akims ar norėdamas suvirškinti perskaitytą mintį, užsimerkia. Kitoje eilėje – dviese: iš krašto, ištiesęs ant lovos ilgąs kojas, drykso jaunas vyras sportininko drabužiais. Greta jo, prie kito lango, užsiėmęs tolimiausią ir turbūt patogiausią kampą, apkūnus, guvios išvaizdos, vidutinio amžiaus vyras, mobiliu telefonu nuolatos tvarkantis kažkokius reikalus, laikomas verslininku. Tai jis šiandien ir užverda visą košę.

- Tai prirašė žurnalistė!.. – piktinasi numetęs skaitomą laikraštį. – Kad būtų bent panašu į teisybę. Pats gerai išmanau tuos dalykus. Bet jai viskas išeina antraip!..

- Moteriškė, tai ir išeina antraip, - pajuokauja vyras sportiniu kostiumu.

- Nebūtinai, - prieštarauja verslininkas. – Kartais moterys drąsesnės ir už vyrus. Drožia į akis visą tiesą ir užkuria tokią pirtį, kad laikykis!

- Tai gal kažkieno nupirkta? – spėja sportininkas.

- Arba ir visas laikraštis, - priduria verslininkas.

Pokalbis, iš pradžių tylus, bet juo toliau, juo garsesnis. Nebent kai koridoriuje pasigirsta sanitarų vežimėlio trinksėjimas, nutyla. Kaimietis, iš išvaizdos tikrai panašus į tradicinį žemdirbį, pasiklauso, galiausiai išsitraukia iš spintelės didelį pomidorą ir, raikydamas peiliuku skilteles, ima čepsėti. Pajutęs, kad godžiai žvairuoja jaunasis kaimynas, ištraukia kitą ir paduoda. Vaikinukas padėkoja droviu šypsniu ir, apžiūrėjęs vaisių, įsisiurbia.

- Iš mano paties šiltnamio, - paaiškina geradaris.

- Ak, kaip reikėtų, kad visur ir visada būtų ir rašoma, ir sakoma tikra teisybė, - sugrąžina prie užgesusio pokalbio knygos skaitytojas.

- Tik ar ji visada reikalinga? - abejoja verslininkas, apskudamas savo nuomonę visu šimtu aštuoniasdešimt laipsnių.

- Jei nebūtų melo, dviveidystės, gyvenimas taptų ir teisingesnis, ir laimingesnis, - išveda mintį į platesnes lankas skaitantysis ir atsidūsta: - Bet tam svarbu, kad būtų gryna tiek atskiro žmogaus, tiek visos visuomenės sąžinė. Kad niekam nepristigtų ne tik drąsos pasakyti, bet ir apginti tiesą. Visur ir visada!..

- Naivus jūs žmogus, - tarsi antklodę tempia kalbą į savo pusę veiklu-

sis vyras. – Juk ir prekyba, ir politika, ir kiti žmonių reikalai – žaidimas. Pokeris. Kas ką. Tai koks lošėjas parodys savo kortas? Tokiam kaip mat fiasko!..

- Bet juk pasaulyje ne tik kortomis žaidžiama, - gyvai prieštarauja oponentas, nusiimdamas akinius. – Žmonių likimais, net ir jais pačiais. Todėl visi privalėtų būti teisingi, atviri iki galo. Kaip kitaip žmogus gali pasitikėti kitu žmogum? Tik kai tas kitas elgiasi taip, kaip ir sako. Kad neturi slaptų minčių. Nelaiko užantyje akmens ar po skvernu peilio. Tai liečia tiek valdančiuosius, tiek ir paprastus žmones.

- Cha! - nusišaiपो verslusis vyras. – Jūs parodykite man tokį veikėją, net paprastą žmogelį, kuris apie save pasakytų visą ir tikrą tiesą? Arba norėtų į akis ją išgirsti iš kito? Guldaū galvą, kad tokio neteko sutikti.

Skaitantysis tik mandagiai, bet išdidžiai šypteli.

- Jei pasakytumėte viską, ką iš tiesų galvojate, atsidurtumėt kvailio vietoje. O jei išdrožtumėt visą tiesą kitam, išgytumėte priešą!.. – Guvusis vyras įsikasčiuoja, net atsisėda guolyje. – Jaunystėje turėjau draugą, su kuriuo buvome prisiekę vienas nuo kito nieko neslėpti, visada sakyti tik tiesą. Bet kas iš to išėjo?.. Dar mokykloje pastebėjau, kad jis dažnai spjau-dosi ir pasakiau, jog negražu. Kuriam laikui manęs paklausė, bet pajutau, kad mano žodžiai nepatinka ir kad mudviejų draugystė įtrūko, atsirado nelyg plyšys. Laikui bėgant ne tik neišnyko, bet juo toliau, juo labiau tas plyšys didėjo, ir draugas, tartum keršydamas, ėmė daryti tokias pat pasta-bas man pačiam. Tai man nepatiko. O vėliau, kai buvome studentai, kai abu tarnavome vienoje įstaigoje, taip nutolome, jog tapome ne tik konku-rentais, bet ir priešais. Tokių dalykų savo gyvenime esu tiek ir tiek patyręs, ir žinau, kad su teisybe toli nenuėisi, veikiau – prakiši. Štai kokia tikroji žmogaus prigimtis!..

- Su teisybe taip, kaip ir su gražia moterim, - juokauja sportininkas. – Nepatikėk nė geriausiam draugui – suvilios.

- Bet ar tikrai neverta sakyti visos tiesos? – klausia skaitantysis. – Juk ji, kad ir paskutinė, vis tiek įvyksta. Štai susiginčija du žmonės ir, nors vie-nas jų žino, kad ne jo teisybė, nenusileidžia. Užuoť pripažinęs, paspaudęs priešininkui ranką, laikosi iš paskutiniųjų. Ginasi, meluoja, net kasa kitam duobę, kol galiausiai įkrenta į ją pats. Tai ar ne naudingiau, kad visi reikalai būtų grindžiami tiesa, išsprendžiami garbingai?.. Ar ne lengviau būtų tiek teisėjams, tiek besiginčijančių šalių liudininkams, tiek ir patiems?

- O jūs pats sutiktumėte taip lengvai pasiduoti? - šypteli verslinin-

kas. – Dar nė nepradėjęs žaidimo, bet iš jo jau pasišalinęs?

– Jei tikrai kaltas, prisipažinčiau. Ir laimėčiau ne tik aš, bet ir teisybė iš didžiosios raidės, – nepasiduoda akiniuotasis. – Ir ne tik paties sąžinė būtų rami, bet ir žengtas pirmutinis, kad ir mažas, žingsnelis link teisingumo... Tik reikia, kad ir visi šitaip darytų!

– Tas, kas be kovos pasiduoda, lieka kvailio vietoje, – nusijuokia sportininkas.

Ginčas nutyla. Galbūt abi pusės kaupia įrodymus, o gal viskas tuo ir baigsis.

– Ne, niekas pasaulyje nepasakys tikros teisybės, – nelauktai atsidūsta kaimietis, tarsi užbaigdamas šneką. – Nors ašmas įsakymas ir moko – nesakyk netiesos.

Verslininkas atkunta vėl ir neduoda ramybės oponentui:

– Tai gal ir tardytojui iš karto prisipažintumėt?

– Jeigu kaltas – taip.

– Nelauktumėt, kol surinks įkalčius?

– O, jeigu kaltieji prisipažintų, jei tikrai atgailautų ir sąžiningai atliktų bausmę, ne tik patys pasitaisytų, bet ir visa žmonija taptų geresnė, o pasaulis – teisingas, visiems mielas gyventi!..

– Vaikų pasakos! – garsiai, šiek tiek teatrališkai nusijuokia verslininkas. – Tai kam sukurta visa toji teisingumo sistema – teisėjai, prokurorai, advokatai? Ar vien tik nuteisti kaltąjį? Ne jam apsiginti, kol tik įtariamas? Juk kiekvienas gyvas padaras ginasi kaip išmano!.. Net ir teisininkai pataria: kol gali, ginkis, prisipažinti suspėsi visada... O jei kaltė nebus įrodyta – ir to nereikės.

– Bet ji nepradings, – tikina oponentas. – Tik pralaimėjęsysis turės pažvelgti tiesai į akis!

Verslininkas, tarsi parodydamas, jog nebeketina ginčytis, pastveria telefoną, kažkam nervingai skambina. Šitaip, nesutarus abiem pusėm, byla lieka nebaigta. Kai visi, palaikydami tą ar kitą, į ją buvo įsitraukę, tylėjo tik jaunas vaikinukas. Tačiau reikėjo pamatyti, kaip jis, ištempęs ausis, klausėsi, kaip, lyg ketindamas įsiterpti, sukrutėdavo, bet tarsi suvokdavo, kad į vyresniųjų šnekas kištis nederą.

Atneša pavakarius. Kas, sėdėdamas ant lovos, užkandžiauja, kas, paskubom sukramtęs valgį, išskuba į lauką, kur meiliai šildo ankstyvo rudens saulė, kai kas visai nepaliečia ligoninės maisto. Kaimietis atsidaro spintelę, pavaišina jaunąjį ligoniuką, kurio niekas neaplanko. Tačiau visi

žino – ligoninėje nieko nenuslėpsi, – kad jis, sergantis keletu sunkių ligų iš vaikystės, turi motiną, anot jo paties, artistę, kuri išvažiavusi gastrolių, todėl ir neateinanti. Jis gyvas tik ligoninės maistu, neturi smulkių nė ban-delei nusipirkti. Nežinia, ar kas nors tiki jo žodžiais apie motiną, tačiau tai niekam nesvarbu: išėję iš ligoninės, daugelis pamirš, o vaikinukas tą patį vėl pasakos kitiems. Tačiau, jo nelaimei, pasitaiko ir tokių, kurie nepatiki, ir kartą, lankytojams atsisveikinus, kažkas tarsteli:

- Mamytė ir vėl tave užmiršo!..

- Imk ir pats jai paskambink, – tiesia telefoną kitas, tačiau vaikinukas tarsi negirdi.

Kai po vakarienės visi sueina į palatą, jau rengiasi nakčiai, ginčas apie tiesos sakymą pasirodo neužmirštas. Keista, kad jis parūpsta ne kitam, bet kaimiečiui, kuris, atsisėdęs ant traškančios vakarietiškos labdaros lovos, kaip ir dieną, atsidūsta:

- Ne, geriau nesakyti visos teisybės... Kam ji reikalinga? Ar pagelbės?

- Kas tau pagelbės!.. – karštai atitaria verslininkas. – Juk sakoma – už atvirumą muša. Todėl niekas jos ir nesako.

- Kiekvieno teisybė vis kitokia, – aiškina sportininkas. – Pasakęs gali būti nesuprastas.

- Tačiau be jos yra ir kita, vienintelė ir tikra, – atsiliepia skaitantysis. – Visiems vienoda.

- Kaip vienoda?! – ginčija verslininkas. – Yra mano, tik man naudinga, ir yra kito... – akimis perbėgęs palatą, užkliudo vaikinuką. – Sakykime, jo...

- Ne, tikroji tiesa tėra viena, ir visiems tokia pat, – neleidžiančiu prieštarauti balsu pakartoja skaitantysis. – Nors ne vienas ir norėtų, kad teisybė būtų tik jo!

- Bet ką daryti, jei negali apsiginti kitaip, kaip tik nepasakydamas tikrosios teisybės? – grįžta prie ginčo pradžios sportininkas.

- Štai ir visas klausimas: ar žmonės gali vienas kitam pasakyti visą tiesą, bet nesipykti? – samprotauja skaitantysis. – Čia mes turime prisiminti ir pakantumą kitam, ir pagarbą, ir kultūrą. Nors demokratija tai užtikrina, bet viskas priklauso nuo mūsų pačių. Tad argi jūsų vieno tiesa gali būti teisingiausia, jei aukščiau už ją yra dar kita, visuotinė, nors, pasitaiko, skaudesnė? – skaitantysis užverčia nakčiai knygą ir užjaučiamai atsidūsta: – Dažniausiai ji ir yra skaudesnė, tačiau, deja, mes nieko negalime pakeisti.

Nors nė vienas ir nepažvelgia į jaunėlį, bet jų žodžiai tartum sklando viršum šio galvos, ir iš blizgančių akių nesunku suprasti, koks jis susijau-

dinės. Galima pamanyti, kad jį gąsdina pašnekesys, kad suaugusieji tarsi turi galvose jį, tačiau bijo užkliudyti, atskleisti paslaptį, kurią jie žino. O kai jo kaimynas krenkšteldamas tarsi duoda ženklą, jog tokių užuominų nebereikia, vaikinai su dėkingumu pažvelgia į jį.

Nors kitą dieną ginčas daugiau ir nebekyla, tačiau ne vienas jaučia, jog kažin kas iki galo nepasakyta tvyro ore. Lyg turėtų dar kas nors atsitikti, dėl ko net susidrumstų rami palatos butis, – ar kam nors pasidarytų bloga, ar iš daktarų ateitų negera žinia.

Vieną popietę, visiems prigulus pokaičio, nedrąsiai atsidarė palatos durys ir tartum skersa įsmuko vidutinio amžiaus, tačiau jaunesne besidedanti moteris. Ieškančiu žvilgsniu perbėgo lovas, ilgėliau stabtelėjus prie sportininko, apdovanojo jį draugišku šypsniu. Gulintieji ne iškart suprato, ko ji ieško. Gal ne čia pataikė? Kai galiausiai susirado jaunojo vaikinuko lovą, dažytą, mažumą papurtusį jos veidą apniaukė rūpestis. Žengtelėjo prie ligonio. Gulintieji suko į šalį akis, bet visų ausys buvo įtemptos. Palatoje įsivyravo nejauki tylą.

– Na, tai guli? – tyliai, kone pakuždom, viešnia žemu, lyg kintelėjusiu balsu kalbino vaikinuką. – Ką daktarai sako? Vaistų gauni? Kiek dar laikys?..

Beria klausimus, o vaikinukas iš pradžių nedrąsiai, išraudęs, lygu susigėdęs, bet paskui garsėliau, net ir piktokai atsakinėja. Kaimynai, nors ir iš pasalų, tačiau atidžiai apžiūri viešnios išorę: nutritus, per storas šlaunis plyštančius ankštus džinsus, raudoną, dėl nešvarumo įjuodusią, dygsniuotą sintetikos striukę, gruboką, ryškiai dažytom lūpom veidą, palaidus, lyg vėjo išdraikytus plaukus, lakuotus, bet apsilaupiusius nagus. Ypač krenta į akis sunešioti ir nubrizgę, kiniški drobės kedai. Arčiausiai gulintis kaimietis net pašniaukia orą ir, užuodęs alkoholio kvapą, susiraukia.

Išklausinėjusi, tik nesulaukusi atsakymo – vaikinukas į ją nebežiūri, paniuręs tyli – lankytoja atsigręžia į kaimynus ir kaltai, lyg teisindamasi, prašneka:

– Vis neturėjau kada užbėgti... Gyvename atskirai, nė nežinojau, kad vėl paguldytas... O jis jau toks, tik serga ir serga nuo pat gimimo, – lyg gailėdama savo vaiko, lyg skųsdamasi, o gal juokaudama, beria.

Ir vis gręžiojasi į palatos vyrus, kurie dedasi negirdintys, nematantys. Kai pažvelgia į sportininką, ji šypteli ir droviai suspindi akys. Bet tuo metu į palatą įeina nebe jauna seselė, kuri, prieš prijungdama verslininkui lašelį, pauodžia orą, ir jos sausas veidas tampa rūstus.

- Vyrai, sakyta, kad čia negertumėte, - įspėja. - Sužinos vedėjas, kaip mat išrašys!..

Gulintieji neatsako, o ji pažvelgia į viešnią, dar kartą pauodžia orą ir primena:

- Ponia, ar jums nežinoma, kad dabar ne lankymo valandos? - ir, susirinkusi savo reikmenis, išeina nepatenkinta.

- Aa, bėgu!.. - tartum susigriebia, net apsidžiaugia viešnia ir pašoka nuo kėdės. Prieš išeidama sugriebia vaiko ranką, įspaudžia kažką, tikrai šis nepadėkoja, nė nepažvelgia. Kai ji nuo durų dar atsisuka, kad plačiai, lyg kaltai, lygu ir viliokiškai nusišypsotų palatos vyriėjai, iš atgniauztos vaikinuko saujos iškrenta ir skambteli pinigėlis.

Palatoje ir vėl ilgai tylu. Niekas neužsimena apie tai, kas įvyko, atrodo, kad visai nieko nebuvo. Netrukus ji lieka tuščia - kas eina į procedūras, ką išvilioja skausmi rudens diena, saulėtas, šaltų šešėlių užklostytas, bet vėlyvomis gėlėmis žydintis ligoninės parkas. Ateina vakaras, viršum parko, viršum miesto plačiai parausta dangus. Renkasi palatos gyventojai, jau ir vakariinės metas. Tik kažkas pastebi, jog nėra jaunojo ligoniuko. Sportininkas prisimena matęs jį parke, ramina, kad pareis. Tačiau vaikiną vis neatsiranda.

- Vyrai, čia nebe juokai, - susirūpina kaimietis. - Ar nematėt, kas jam darėsi, kai buvo motina? Reikia pasakyti budinčiajai!..

- Kam kelti paniką? - ramina jį sportininkas, bet netrukus pats išeina į tamsėjantį parką. Po kurio laiko iš koridoriaus pasigirsta kūkčiojimas - už parankės parvedamas jaunikas. Jis nugriūva ant lovos ir ima garsiai, drebėdamas visu kūnu, raudoti. Kaimynai kaltai, tarsi kuo dėti, tyli. Galiausiai kaimietis ima jį guosti:

- Nesigraudink, vaikel, mes žinome ir suprantame viską... Žmonėms visaip gyvenime atsitinka. Pagysi, ir bus gerai.

Vaikinukas išsiverkia, tik dar kurį laiką šnirpščioja, žagsi, paskui nusišluosto ašaras ir balsu gailauja:

- O aš visiems sakiau, kad artistė... Bet juk ji mano motina - tai kaip pasakyti visą tiesą?..

Tačiau niekas jo nebeguodžia. Tikrai kaimietis skrebena savo spintelėje, ieškodamas, kuo pamaitinti globotinį.

Raimondas KAŠAUSKAS

VYTAUTAS ALMANIS

IŠ ČIABUVIŲ GYVENIMO

Kadai europiečiai kokį nors Afrikos ar Azijos gyventoją vadindavo čiabuviu. Dabar tas pats Afrikos gyventojas, zulusas ar etiopas, atskridęs į Europą, mus laiko čiabuviais.

Čiabuvis – ne koks nors atsilikėlis ar laukinis, o tik vietinis gyventojas, čia būnantis. Tokiu būdu mes latviams iš Aucės, kurie sekmadieniais atvažiuoja į Naujosios Akmenės turgų, esame čiabuviai ir, atvirkščiai, kai nuvykstame į Aucę, tuomet jau jie yra tikrų tikriausi čiabuviai.

DŽIAUGSMAS

Siaura gatvele link mažojo turgelio priekyje manęs juda dvi drūtos moteriškės. Aš minu dviračiu iš paskos, nes negaliu jų pralenkti nei iš dešinės, nei iš kairės, tad turiu klausytis, ką anos šneka:

Viena giriasi:

- Mano anūkas, kuris su tėvais gyvena Londone, jau beveik nebekalba lietuviškai.

Antroji numoja ranka:

- Ką ten tas tavo, vo mano tai nė žodžio nebesupranta lietuviškai!
Tai bobulėms didelis džiaugsmas!

FEDIA

Gūdus Taigos Sungajaus kaimas gūdžioje taigoje. Mūsų kaimo paštą pristatydavo toks Fedia, kuris dar sutaisydavo radijo aparatus, vikriai paskersdavo jautuką ir šiaip buvo visų galų meistras. Dėkingi kaimiečiai už tai vaišindavo Fedią, tad šis būdavo pastoviai įdrėkęs (žiemgališkai – įkaušęs).

Mes užsisakydavome daugybę laikraščių bei žurnalų, o Fedia per žiemos trijų metrų aukščio pusnynus, per pavasario patvinusias upes raitas, slidėmis, pėsčias ar plaukte visa tai pristatydavo laiku, be jokių pavėlavimų.

Per visus tuos metus mums nedingo nė vienas laiškas, laikraštis ar žurnalas. Tik kartais gaudavome juos sudrėkusius ar aplamdytus, nes Fediai 50 kilometrų iki pašto tekdavo plaukti per patvinusias upes, įsiki-bus į balną, ar brautis taiga meškų takais.

Mūsų laikai. Lygi, patogī, išasfaltuota Lietuva. Paštas taip pat patogus ir reformuotas. Turėtų dirbti greitai ir tiksliai, kaip koks šveicariškas laikrodīs.

Siunčiu laišką į Šiaulius. Gavo jį po savaitės. Jėzau Marija, aš atbulas greičiau iki Šiaulių suvaikščiočiau. Kitą kartą laišką ir banderolę kažkur užmetę ar pametę. Pašto darbuotojai siūlo laiškus siųsti tik registruotus, o šiaip nėra jokios garantijos, kad gaus adresatas laišką, o gal ir negaus...

Vėl siunčiu banderolę į Alytų, dabar jau registruotą ir pirmenybinę (už atskirą mokesť!). Banderolė pasiekė Alytų po 6 dienų. Esu patenkintas ir didžiai dėkingas mūsų moderniam ir reformuotam paštui, kuris gal kada nors ir pasieks Fedios aptarnavimo lygį.

KEIKSMAŽODŽIAI

Seni sovietiniai laikai. Kareivinės. Du kareiviukai dėl kažko susipyko ir dabar keikia vienas kitą. Keiksmazodžių žodynas gana ilgas, susidedantis iš „matų“, o taip pat išvardijant kai kurias kūno dalis. Palaipsniui

keiksmazodžių atsargos senka ir pagaliau abu keikūnai, pavargę ir išraudę žiūri vienas į kitą, nebežinodami, ką pasakyti.

Tada vienas rikteli:

- Kaimas!

Antras tik nebyliai krutina lūpas ir nebeįstaria nė žodžio: yra priblokštas ir nugulėtas.

Pas rusus žodis *kaimas* yra pats didžiausias keiksmazodis. Kodėl? Tuoj sužinosite.

Marksistai nekentė kaimo ir apie jį nėra nieko gero pasakę. Štai Marksas visą laiką kalba apie kaimo idiotizmą. Jam antrina Leninas. Pastarasis rašo, kad valstietis yra nuožmus ir niekingas individualistas. Stalinas valstiečius laikė padugnėmis.

M. Gorkis: „Šiurkštūs, kvaili ir niūrūs Rusijos kaimų gyventojai išmirs, visi tie veik siaubą keliantys žmonės, apie kuriuos kalbėjau anksčiau, ir jų vietą užims naujo tipo raštingi, protingi ir energingi žmonės“.

Georgijus Plechanovas: „Grubūs žemrausiai, žiaurūs ir negailestingi darbiniai gyvuliai, kuriems mąstymas – pernelyg didelė prabanga“.

Čia – Rusija, seni laikai, visokie ten marksistai-komunistai... Geriau grįžkime į Lietuvą, kurią visai neseniai valdė valstiečiai. Jie tai tikrai apie kaimą ir kaimiečius turėtų kalbėti gražiai.

Tai kad ne. Apie tuos, kurie valdo šimtus ar tūkstančius hektarų, ištis kalba gražiai, o kitus, vis dar įsikibusius į savo vieną, tris, penkis ar dešimt hektarų, keikia lietuviškais „matais“.

- Sofos ūkininkai, trihektarininkai! - spjauna išspjauna žodžius.

Tie mažiukai seniai privalėjo atsisakyti savo žemės ir atiduoti ar parduoti (pigiai) daug jos turintiems. Užtat ir yra įnirtingai keikiami lietuviškais keiksmazodžiais.

Ir pabaigai. Visi – Marksas, Leninas, Stalinas ir kiti į juos panašūs buvo tik už didelius ūkius.

MOKINIAI

Tai vienam Lietuvos pakraštyje, tai kitame atsiranda kokia nors jau-na šeima ir išvyksta gyventi iš miesto į kaimą.

Kai kuriuos kaimiečius, kurie jau seniai nebelaiko jokio gyvūno – karvės, kiaulės, vištos, nepasisodina bent svogūno ar serbentų krūmo ir nė dienos negyvena be krautuvės, tokie naujieji kaimynai didžiai erzina.

Beje, juos erzina viskas – kam valdžia neduoda pakankamai pinigų, kam lyja, saulė šviečia, sninga, kad yra per šalta arba per karšta. Erzina žmona ir vaikai, kaimynas, kuris dar laiko karvę, žodžiu, viskas.

Naujieji kaimiečiai džiaugiasi viskuo: rudeniui ir žiema, pavasariui ir vasara. Džiaugiasi įsigiję ožką ar porą avių, o kas turi karvę – jaučiasi pačioje laimės viršūnėje. Stebuklų stebuklas yra agurkas ar ridikėlis iš savo daržo, į tuščią avilį atskridęs bičių spiečius ar prinokusi pirmoji vyšnios uoga. Žiūrėk, po kiek laiko naujoko žmona jau ima perprasti kaimietiškus darbus ir jai tas labai patinka. Mokytojai giria naujosios poros vaikus. Tik ar daug tokių žmonių yra Lietuvoje? Nedaug, bet Kristus pradžioje irgi turėjo 12 mokinių, kurie pakeitė pasaulį.

GRĮŽO ELOČKA LIUDOJIEDKA

Ilfo ir Petrovo kūrinuose buvo tokia Eločka Liudojiedka (žmogėdra). Nors ji tikrai nėra vieno žmogaus nesuvalgė, tad autoriai, reikia manyti, pavadino ją šitaip dėl jos labai skurdaus žodyno.

Eločkos Liudojiedkos žodynas tikrai buvo menkutis, gal 24 žodžiai kartu su pusžodžiais (ištiktukais). Jai mintis išreikšti būtų pakakę ir vienos O. Ta O buvo tariama su įvairiom intonacijom – tai trumpiau, tai ilgiau, ir Eločkai to užtekdavo.

Jeigu Eločka būtų dar gyva, jai turėtų būti virš šimto metų. Reikia manyti, kad jos nebėra. Kur tau! Eločka – gyva, kokia buvo jauna, tokia ir liko, mokslus baigusi ir čia, ir ten, dažnai ją matome televizorių ekranuose ar per radiją girdime. Štai viena mūsų lietuviška eločka, gyvenanti ir kurianti tarp Vilniaus ir Londono, niekaip neapsieina be žodelių *vau* ir *am*. Vau dabar yra populiariesnis „žodis“ už ačiū, jį taria ir garsi teležvaigždė, ir česnakus turgelyje pardavinėjanti bobulė.

Mūsų puskalbiai be *am* ir *vau* dar visą laiką sako – *tipo, ta prasme, principe, dedasi, ar ne...*

Prieš kokius 60 metų kur nors tarp krūmynų pasimetusios septynmetės mokyklos moksleiviai, kuriems lietuvių kalbą dėstė ką tik vidurinę baigusi mokinukė-neakivaizdininkė, visai padoriai kalbėdavo ir rašydavo lietuviškai...

IŠGARSĖJIMAS

Išgarsėjau per vieną dieną. O buvo šitaip. Po darbų sode ir miške pavakariui dviračiu grįžtu namo ir matau – prie Dacinės žvyro karjero stovi su įjungtomis šviesomis mašinėlė, o greta guli žmogus. Iškart supratau – negyvas. (Vėliau sužinojau – neatlaikė širdis). Atvažiavo policija, medikai, o aš niekam miestelyje apie tai nepasakojau, nebuvo nuotikos kalbėti ar dalintis tokiais liūdnais įspūdžiais.

Kitą dieną važiuoju dviračiu į parduotuvę ir girdžiu, kaip kažkas mane vejasi. Žmogus lekia iš paskos, paveja. Sunkiai lekuodamas bėga greta ir klausia:

- Kaip... ten... buvo... vakar?..

Aš didinu greitį, tik tas klausėjas neatstoja, bėga greta: jam žūtbutinai reikia sužinoti kas ir kaip.

Dabar mane stabdo gatvėje, čiumpa už skverną, klausinėja krautu-vėje ir visi nori kuo smulkiau sužinoti apie tą nelaimėlį.

Po kiek laiko mane pamiršo. Dar po kelių metų išleidau knygą. Štai, viliuosi aš, dabar tai kas nors paklaus apie knygą, sustos pasikalbėti ar šiaip tars keletą žodžių. Tyla, niekas nė kriukt. Neiškentęs sakau vienam pusiau pažįstamam:

- Knygą neseniai išleidau.

- A ja?- abejingai atsiliepia šis. - Negirdėjau...

ŽINGEIDUMAS

Kasame kapinėse duobę, o čia – šast! – ir prisistatė prie mūsų tokia žingeidi senolė.

- Ką čia, vyrai, darot? - klausia ji.

- Bulves sodinam.

- Kas mirė?

- Žmogus.

- Vyras ar moteris?

- Moteris.

- Kiek jai buvo metų?

- Lygiai tiek, kiek dabar tamstai.

Senučiukę kaip vėjas nupūtė...

GRASINA

Televizijoje skeryčiojasi tokia energinga moteriškė. Sakosi, jog žemės turinti visai mažai, tik 60 hektarų (po Mykolo Krupavičiaus žemės reformos dvarininkams buvo palikta po 80 ha), laikė karves – pardavė, dabar sėja tik rapsus ir kviečius, bet lietus neleido viso derliaus nuimti. Turinti didelį, naują namą, visokios žemės dirbimo technikos, bet vis tiek viskas yra blogai, negerai, tad keliasi į miestą, išvažiuos į užsienius, nes kaime esanti tikra prapultis, tada pamatysite, kas jums bus!

Iš tikrųjų šiomet karvėms yra tikras rojus. Praėjusiais ir dar ankstesniais metais sausros išdegindavo pievas, ir karvės jau rugpjūčio mėnesį būdavo šeriamos žiemai paruoštu šienu. Šiomet iki pat lapkričio, kur tik pažvelgsi, žaliavo minkštas, sultingas atolas, nors pats jį valgyk.

Geriau neužsimink šiuolaikiniam kaimiečiui apie karves. „Prie karvių esi prisirišęs, piktai rėkia jie, – kiekvieną dieną dirbti reikia!“

Spokso į televizoriaus ekraną susigūžęs žiūrėtojas-valgytojas ir baiminasi: „Iš tikrųjų, o kas tada bus?“

Ogi nieko nebus. Štai estai nesėja cukrinių runkelių, kelių neblokuoja, o cukraus ten apstu ir pigesnio negu pas mus.

Nedirbama žemė taps švaresnė, atsigaus, pailsės. Be trąšų ir herbicidų praskaidrės upeliai. Tuomet paliktoje žemėje (nors iš tikro niekas jos nepaliks, nes ją dirbti ir dar kaip apsimoka) pasodinsime mišką, tada suvis bus gerai.

ŠYPSENA

Sakoma, jeigu visą laiką žmogų vadinsi paršu, tai jis nejučiom, pats to nenorėdamas, ims kriuksėti. Štai per vieną televizijos laidą (ir vėl televizijos, kad ją kur) susirinko didelis būrys užsieniuose dirbančių lietuvių, parkakusių į Lietuvą nusipirkti dešrų, degtinės, susitvarkyti dantis, pauliavoti. Jie visi vienu balsu mus ūdija, bara, priekaištauja, jog mes, lietuviai (jie jau lyg ir nebe lietuviai) nemokame šypsotis. „Pas mus, – postringauja jie, – visi šypsosi, vienas su kitu, nors ir nepažįstamu, sveikinasi, o jūs esate liūdni, paniurę, susirūpinę, nelinksmi“. Žodžiu, prieš pasaulį atrodome nekaip ir dėl to mums turėtų būti gėda.

Man irgi dėl savęs gėda, tad įdėmiai žiūriu į buvusių tautiečių, o dabar lyg ir užsieniečių, būrį ekrane, kad išmokčiau iš jų tikrosios europietiškos šypsenos. Tik nėra iš ko mokytis, nes jie, mus mokydami, išrodo dar labiau rūstūs, susiraukę ir netgi pikti.

Kitą kartą sutikau prie parduotuvės tikrą užsienietį, o ne pabuvojusį užsieniuose lietuvį, su juo pasisveikinau ir dar išspaudžiau šypseną, kad atrodyčiau kaip tikras vakarietis. Tik anas, tas iš tikrųjų tikrasis, perliejo mane tokiu nedraugišku žvilgsniu, kuris aiškiausiai bylojo: „Koks čia dar nevisprotis atsirado!?“

Daug kas skundžiasi turį įprastą alergiją nuo žolių, žiedadulkių, katinų, šunų, o aš įgijau retą alergijos formą nuo pamokymų apie nemokantį šypotis lietuvį.

BLIUŽNYTOJAI

Po karo, jeigu koks nors žmogelis, kuriam labai niežėdavo liežuvį ką nors pasakyti apie valdžią ne taip, tuoj pakliūdavo į kalėjimą ar Sibirą. Tiesa, prieš tai dar vietinio miestelio stribyne mažumėlę aplamdydavo: sutrupindavo žandikaulį, išmušdavo dantis ar įlauždavo kaukolę. Po to tokie kalbėtojai įgavo patirties: apie valdžią nė žodžio, o geriau apie „antrą galą“, už tai nemuša ir nesodina.

Nepadoriai ir nešvankią kalbą vadindavo bliužnyjimu, o tų kalbų kūrėjus – bliužnytojais. Kai kuris kaimietis, kuris dar sekmadienį atsi-versdavo maldaknygę ar retkarčiais nueidavo į bažnyčią, sakydavo, kad bliužnytojui ant snukio užaugo krapai.

Viename literatūriniame mėnraštyje jauna, graži poetė spausdina savo eilėraščius. Štai, ištrauka iš jos poezijos:

*kraujuoti speniai,
grobai,
snarglinas šaukštas,
žarnas skalbianči kaimo mergelė,
šūdmusės pinas į mano kasas –
mano perlai iš kiaulės danties,
o nugaroj peilis,
krešančios seilės,
pragaro utelės,*

*taškos šlapimas į smėlį,
žandikaulis tarkšteli stuburo slenkstį atkandęs,
kai klykia verdamos sraigės,
kaip klykia šaltienai kapojamas veršis.*

Čia jau ant dailaus poetės veidelio ne krapai, o krūmai turėtų žaliuoti...

Literatūros kritikai gali mane sumenkinti, sakydami, kad aš nieko neišmanau apie poeziją. Poeziją, teigtų jie, reikia suprasti kitaip, negu yra parašyta.

Beje, dažnai matome kokiam nors filme ar seriale, kaip žmona užtinka savo vyrą su meiluže lovoje. Nuogutėlius. Tik vyras vis tiek sako: „Brangioji, leisk paaiškinti, čia viskas yra ne taip, kaip matai...“

IŠ PATIES VILNIAUS

Mažasis turgelis. Bobulės – šio turgelio profesionalės – pardavinėja užaugintą savo daržuose derlių: svogūnus, agurkus, burokėlius ir kitką. Pirkėjų nedaug, moterėlės tarpusavyje šnekučiuojasi, tik staiga visos vienu metu nuščiūva ir pasuka galvas penkiaaukščių namų link. Horizonte pasirodo vyriškis. Jis neskubriai, sunėręs rankas už nugaros, artinasi link turgelio. Geltonas švarkas, violetinės kelnės, raudoni sportbačiai ir marga guminė skrybėlė ryškiai išskiria ne mūsiškį vyrą iš pilkos vietinių minios. Moterėlės, kaip vasaros saulėgrąžos, gręžia galvas paskui nueinantį vyrą. Šis vėl neskubėdamas grįžta ir taip daro keletą kartų, o visas turgelis iš paskos šnibžda: „Iš Vilniaus, iš paties Vilniaus“.

Žmogus tikrai yra iš Vilniaus. Ten jo niekas nepažinojo, niekam jis nebuvo įdomus, o čia – *iš paties Vilniaus*.

Kitas, ten Vilniuje dešimto svarbumo vyrelis, atvykęs pas mus jaučiasi dideliu ir svarbiu vyru. Jis būtinai visus susirinkusius salėje pavadina žemaičiais. Ir ne šiaip sau žemaičiais, o užsispyrusiais. Iš tikrųjų tokiam oratoriui reiktų duoti per ausį, nes užsispyręs būna asilas, o žmogus – atkaklus, bet žemaičiams patinka, visi ploja.

O jeigu kas nors atvyktų iš dar toliau, pavyzdžiui, iš Italijos? Čia jau anie yra kviečiami į televiziją. Vienas toks tamsaus gymio pietietis, mažas pilvūzas, siaura kakta ir plačiais žandais dėsto, kokie yra netikę

Lietuvos vyrai. Pastarieji – aukšti, liekni, išvaizdūs – sėdi nunarinę galvas iki kelių ir beveik įtiki, kad tikrai yra nieko verti...

„FABRIKANTAI“

Aukšti, juodi dūmiją kaminai, kaip magnetas traukė aplinkinių kaimų jaunimą. Kolūkyje negauni beveik nieko, gal tik keletą maišų grūdų, o ten, gamykloje, moka grynus pinigus. Gal ir nedaug, bet moka. Vieną mėnesį, gavęs algą, gali nusipirkti kelnes, kitą – švarką ir, jeigu esi taupus, po metų įsigysi ir dviejų durų spintą. Ištrūkti iš kolūkio tai tas pats, kas dabar išlošti žaliąją kortą į Ameriką. Tada vieni pabėgdavo, tuos gaudydavo ir grąžindavo atgal. Išėję į armiją ir sugrįžę pasijusdavo laisvi, galėdavo įsidarbinti gamykloje. Ir dar kitais nepaaiškinamais būdais daug kas ištrūkdavo iš kolūkio, ir kaimietis tapdavo darbininku. Kaime juos vadindavo „fabrikantais“, o ir patys tokio pavadinimo nesikratė.

Dabar reikėjo dirbti gamykloje, o kai pasitaikydavo laisva diena, važiuoti pas tėvus ir plušti kaip pridera. Ypač visi laukdavo tarybinių švenčių, kurios kaip tyčia pasitaikė pačiu geriausiu laiku – per rudens ir pavasario mėšlavežį. Tada ne tik „fabrikantai“, o ir studentai važiuodavo namo. Galėjo ir nevažiuoti, niekas smarkiai nevertė. Tik fabrikinio atlyginimo ir studento stipendijos niekaip neužteko, o iš tėvų grįždavai įsidėjęs lašinių, sviesto, sūrių, jei turėjai kuo parsivežti, ir vieną kitą maišą bulvių. Kelias savaites galėjai valgyti tą, ką parsivežei iš kaimo. Nors reikdavo pas tėvus gerokai padirbėti, bet ir buvo už ką.

Atvykėliams iš Rusijos butus duodavo tuoj pat arba neužilgo. Tuo tarpu mūsiškiai „fabrikantai“ per labai trumpą laiką pagal kelią nuo Šapnagių tarp krūmų ir kemsynų pasistatė daugybę mažyčių namelių, kai kuriuos ant ratų, kitaip vadinamą Antrąją Rygą. Kai versdavo tuos nameliūkščius nugriauti, jų gyventojai viens du nukeldavo juos toliau, kur nors prie Vydaučių pelkės pakraščio.

Vėliau jau gaudavo bendrabučius, butus, tik daug kas pasistatė nuosavus namus. Tuoju pat tvartuose (juos vadindavo ūkiniais pastatais) atsirado karvės, kiaulės, vištos, galybė triušių ir nutrijų. Ne viename kieme žvengė ir arklys. Visi lig vieno turėjo daržus – prie namų, kur nors nušalėje tarp krūmų, vėliau kolektyviniuose soduose, o vienas kitas, kam žemės neužteko, kaip koks kinas, atsiveždavo juodžemio ir įsitaisydavo

nedidelį daržą karjero dugne, ant akmenų. Pažinojau vieną chirurgą, kuris savo darže augino kopūstus ir juos parduodavo. Visa tai žmonės darė ne iš meilės darbui ar neturėjimo ką veikti, o iš didelio būtinumo.

Vis tiek buvęs „fabrikantas“, o dabar seniai jau vadinamas senjoru, keikia susiriesdamas Lietuvą. Prie rusio, tvirtina jis, buvę daug geriau gyventi. Jeigu paklaUSDavai, tai kodėl jis prie rusio vargdavo su daržais, tempdavo ant savęs vikšrų kur nors iš pelkės savo karvei, važiavo už Poliarinio rato pirkti padėvėtą mašinėlę, po tris metus laukdavo talono baldams, tada suvis susinervina ir už tokius klausimus išmeta tave iš draugų sąrašo, o pasitaiko, ir iš giminaičių...

PALECKIS SPAUDŽIA RANKĄ

Kartą į Kruopius atvyko Paleckis su savo palyda ir Žagarės rajono valdžia. Tuoju į mokyklos salę suginė kolūkiečius, o mokytojai liepė būti ir mokiniams, kad daugiau atrodytų. Už ilgo stalo sėdi pats Paleckis, kiti svarbūs veikėjai, rajono valdžia, o vietinio kolūkio pirmininko, dėl ko ir atvažiavo čia Paleckis – susitikti su kolūkiečiais, nėra! Tuoju sukrito Paleckio pavaldiniai, apsauga, matyt, kažkas pasakė iš vietinių, ir neužilgo į salę atvedė mažą, pečiuitą žmogelį, senoviška skrandu, kreivai užsimaukšlinusį žieminę kepurę, styrančiais į šalis rudais ūsais ir pasodino greta Paleckio.

Juk kolūkio pirmininkas tikrai žinojo, kad šiandien atvyks pats svarbiausias respublikos žmogus, bet vis tiek nutarė, kad alų gerti pas vieną pakrūmyje gyvenantį kaimietį yra jam dar svarbiau. Ten jį, patogiai ir ilgai įsitaisiusį už stalo, ir ištraukė pasiūsta apsauga.

Paleckis garsėjo jau nuo Smetonos laikų, kaip geras oratorius. Užtat jau 1940 metais iškilo iki laikinojo sovietų Lietuvos prezidento, o vėliau ilgai buvo aukščiausiosios tarybos pirmininku.

Aukščiausiosios tarybos pirmininkas ėmė doroti kolūkio pirmininką. Iš lėto, pasigardžiuodamas, pradėdamas nuo žiaurių Smetonos laikų, pogrindžio, karo. Atėjęs iki šių laimingų laikų, pasakė: „Pasitaiko vienas kitas nesusipratėlis, kaip va šitas kolūkio pirmininkas, kuris liaudžiai trukdo žengti į šviesų komunizmo rytojų...“

Paleckiui pačiam patiko, kaip jis sklandžiai kalba, tad vis smarkiau, nuožmiau dorojo kailiniuotą žmogelį. Gal jau užtektų, tik pats nebegali sustoti kalbėjęs.

Tik šis, apie kurį taip įsijausdamas kalba Paleckis, vietoj to, kad susigūžtų, kiaurai žemę prasmegtų ar bent išmikčiotų kelis atgailos žodžius, iš po vešlių antakių tokiomis mažutėmis akutėmis vis pikčiau ir pikčiau žiūri į Paleckį, o ant galo pratrūksta. Matyt, alaus būta tikrai gero, jis neišsivadėjo taip greitai, tad žmogus nieko ir nebijo: „Eikit jūs visi... Reikia man tos pirmininko vietos! Galiu ją užleisti nors tuoj pat! Eikite ir dirbkite. Viskas, daugiau nebebūsiu pirmininku“.

Tada Paleckis pradėjo švelninti savo kalbą, matydamas, kad pirmininkas iš tiesų gali atsisakyti darbo, beveik ėmė įkalbinėti, kad liktų ir netgi paglostė jam nugarą per sustirusią skrandą.

Iš tikrųjų juk niekas iš čia esančių didelių viršininkų, netgi pats aukščiausiosios tarybos pirmininkas, ir savaitės kolūkio pirmininko pareigose netrauktų, kur iš beveik veltui dirbančio kolūkiečio ne kažką ir pareikalaus, o iš tavęs, pirmininko, reikalauja, įsakinėja, bara, grasina visi – nuo mažo iki didelio valdininkėlio.

Išvažiuodama Paleckio komanda ir rajono valdžia sustojo ratu miestelio aikštėje pakalbėti ir atsisveikinti. Aš tuoj pat įsispraudžiau į tą ratą – įdomu, apie ką jie ten kalbasi. Šie tik pašnairavo į mane, bet nieko nesakė.

Prieš sėsdamas į savo ilgą juodą mašiną Paleckis, eidamas ratu, su visais atsisveikino. Man, kiek padvejojęs, irgi padavė ranką.

Aikštėje kartu su kitais žioplinėtojais likau vienas. Gaila, kad Paleckis tiek trumpai pabuvojo, galėjo ilgiau užsilikti...

VALENTINO DIENĄ PRISIMENANT

Prie tvoros styro nedidelis kreivakojis, purvinas šunelis. Seniau jis turėjo šeimininką, buvo baltas, sotus, glaudėsi užuovėjoje, o gal kartais įleisdavo jį ir į vidų, kas žino?

Pro šalį sunkiai velka kojas senolis. Matyt, skauda sąnarius, gal nugarą, ir staiga jis pamato šunį. „Netvarka“, – tuoj nusprendžia senolis. Čia pat mėtosi plytgalis, senolis nori jį paimti. Tas jam sunkiai sekasi – stena, krenkščia, lenkiantis svaigsta galva, braška per siūles kelnės ar ten dar kažkas. Pagaliau pasiekia plytgalį, sunkiai stojasi ir meta į šunį. Tik kur tau! Visos jėgos jau išėkvotos pakeliant plytgalį, ir šis šlepteli čia pat į purvą, gal už poros žingsnių.

Neužilgo tame pačiame take pasirodo klegantis vaikų būrys. Visi jie Valentino dienos proga apsiklijavę raudonomis širdelėmis – ant kuprių, drabužių, veido, visur, kur pakliuvo. Vienas jų, kiek atsilikęs nuo būrio, pastebi prie tvoros prisiglaudusį šunelį. Pribėga prie jo ir priklįjuoja raudoną širdelę ant kaktos.

Šunelis dar ilgai žiūrėjo į nueinančius vaikus, kol šie dingo už namo kampo.

Su Valentino diena!

„BROLIŠKA PAGALBA“

Kada norima galutinai baigti ginčus ar besitęsiančias diskusijas, kad viskas būtų aišku, yra toks rusų mėgstamas posakis: „sudėti taškus ant i“. Nors jie neturi tos raidės „i“ su tašku, o vis tiek taip sako.

Ilgus dešimtmečius vis primindavo ir primindavo, kad mus maitinę ir gelbėję nuo bado. Tiesa, buvo toks atsitikimas 1940 metais, kai atvežė arbūzų vagoną su užrašu ant jo šono „Badaujančiai Lietuvai“. Kur jau ne! Čia tikrai reiktų padėti didelį tašką ant didelio „i“. Jau 1944 metais, kai dar pusė Lietuvos buvo *po vokiečiais*, kaimiečiams uždėjo didelius mokesčius ir pyliavas. Tuoj dar padidino, ir dar, ir dar.

Mūsų kaimyno Pociaus per mūšius sudegė visi pastatai. Taip pat ir padargai. Neliko ničnieko. Pats su šeima apsigyveno nudegusio tvarto kampe su pakreiktais šiaudais vietoje stogo. Vis tiek gavo pranešimą, kad pyliavoms reikia atiduoti grūdus, mėsą, pieną ir viską, kas priklauso. Šis, neiškentęs, pasiginčijo, kažką dar pasakė ir gavo kalėjimo, kaip sabotazininkas. Kaip sakė kartą mano tėvui toks nusmuktkelnis iš valsčiaus: „Iš žemės iškask, kad man būtų“.

Jei ne mūsų kaimiečių grūdai, mėsa, pienas, sviestas, kuriuos, kaip jau minėjau, reikėjo atiduoti ir už 1944 metus ir vis daugiau, vis daugiau, tai ne vienas milijonas Rusijos gyventojų būtų badu išmirę.

Kartą mus, mokinius, nuvežė į cemento gamyklą aprodyti, kaip ji dirba. Vienas gamyklos inžinierius rodo į kažkokį prietaisą ir sako:

- Čia vokiškas įrenginys. Jis turi dirbti 50 metų, kad atsipirktų.

Kiek žinau, buvo išardyta visa vokiška cemento gamykla ir pervežta pas mus. Ir jokios „broliškos“ pagalbos nebuvo, tad tikrai reiktų sudėlioti taškus ant „i“, kad neliktų melo ant melo, kaip tų lopų ant vokiečių belaisvių uniformų.

ŽAIDIMAI

Važiuoja sau žmogelis vežimu iš Karpėnų (visi aplinkiniai kaimiečiai taip vadino Naująją Akmenę) turgaus ir yra patenkintas. Eikit jūs sau, kaip čia gerai viską pardavė! Beveik geriau, kaip Rygoje. Vietiniai, lietuviai, pirkdami gabalėlį mėsos, varto jį šimtą kartų, kol išsirenka ir dar ilgai derasi, o atvažiavę rusai ima viską iš eilės už tiek, kiek paprašysi.

Ir čia iš paskos važiuoja didelė mašina su geležiniu kėbulu, kurią vairuoja ką tik atvykęs „frontovikas“. Jis, kad geriau užsivistų mašina, taip pat „užsivedė“, tad nelabai suvokia, kur esąs – visos kitos šalys į Vakarus jam yra vokiečiai, kur jis neseniai kariavo ir darė, ką norėjo. Dabar jis kažkodėl užsimanė tą žmogelį įvartyti į griovį, tad važiuoja iš paskos, priekiu beveik liesdamas vežimą. Kaimietis suka į dešinę, į kairę, vairuotojas daro tą patį, kol žmogus, vežimas ir žvengiantis arklys atsiduria griovyje. Smagu!

Kartą taip atsitiko mano mamai, ji buvo nustumta į šalikelės griovį. Laimei, viskas gerai baigėsi.

Į gamyklą suvažiuodavo aplinkinių kaimų jaunimas – bernai ir mergos. Jie dviračius sumeta į vieną krūvą ir dirba, kur liepiami. Atsiranda koks vikruolis, kuris jau šį tą nutuokia apie elektrą ir prijungia laido galą prie dviračio ragų. Baigęs darbus dviračio savininkas čiumpa dviratį už ragų ir pasijunta elektros srovės smarkiai kratomas. Ne vieną sykį atsitikdavo ir po visam...

ESESININKAS LIŪDNU VEIDU

1944 metų vasarą mūsų kaime atsirado dvi rusaitės kažkur nuo Leningrado. Jas iš ten atvijo badas, tad Lietuvoje dirbdavo pas ūkininkus, kai nusibosdavo vienoje vietoje, keliaudavo sau toliau. Dabar jos išrodė visai nesumenkusios, o atvirksčiai, netgi suknelės per siūles braškėjo nuo pilnumo. Šįkart viena iš jų semia iš mūsų šulinio vandenį, nes pas kaimyną Maliorių, pas kurį jos apsistojo, per sausrą visai jis išdžiuvo.

Tuo tarpu į kiemą įvažiuoja vokiečių mašina ir jaunas vyrukas su SS ženklais. Išlipęs iš kabinos, pamato rusaitę semiančią vandenį iš paties šulinio dugno, smarkiai pasilenkusią. Vokietis sustingsta, jam suapvalėja akys, prasižioja burna ir neiškentęs rusaitę gnybteli į šoną.

Ši, ilgai nelaukusi, atsisuka ir šlapia ranka pliaukšteli esesininkui per žandą, garsas nuskamba per visą kiemą.

Jei tikėtume sovietine propaganda, kurios po karo prisiklausėme tiek ir tiek, po to turėjo įvykti baisūs dalykai. Ogi nieko neįvyko, tik vyrukas atsitraukė prie savo mašinos ir, trindamas delnu žandą, vis tiek liūdnom akim nenustojo žiūrėti, kur žiūrėjęs...

“IŠVADUOTOJAI”

Kai tik pradėjo statyti cemento gamyklą, darbui atvežė vokiečių belaisvius, nors daug kas tiki iki šiol, kad gamyklą statė komjaunuoliai. Vėliau, jeigu įtikdavo prižiūrėtojams, leisdavo išeiti iš zonos pasidūneliauti po aplinkinius kaimus. Kartą užklydo pas mus du tokie suplyšusiom uniformom vokiečiai. Mane stebino, kad ant jų drabužių lopų buvo dar vienas lopas, o ant pastarojo – trečias. Drabužiai švarūs, o lopai tvarkingai susiūti. Pavalgė, mama įdėjo dar kai ką su savimi ir čia, pasi-
taikyk šitaip, ant slenksčio susitiko su rusų kareiviu, kuris irgi vaikštinėjo prašydamas valgyti. Abu – vokiečiai ir rusas – prasilenkdami beveik susilietė nosimis, bet nepratarė vienas kitam nė žodžio.

O kiek čia seniai abu „vadavo“ lietuvius. Gerai, kad iki galo visų „neišvadavo“, kitaip būtų iš bado patys nusibaigę.

Vokiečių belaisviai užeidavo retai, o rusų kareiviai, baigę žygius ir „išvadavę“ Europą – beveik kasdien. Kartą praveria duris toks kareiviu-
kas, ima saują liepos lapų iš kišenės ir valgo. Mama aiktelėjo:

- Vajetau, vargšas kareivėlis! - ir deda ant stalo viską, kas tik yra valgomo.

Kareivis kiša liepų lapus atgal į kišenę, kerta atsakančiai, net prakaitą rankove nusibraukdamas nuo kaktos.

Pasirodo, gudraus būta to vaikštinėjančio kareivėlio. Jis kiekvienoje troboje pradeda valgyti liepų lapus, o gailestingos moterėlės vaišina jį ką beturėdamos.

KOMJAUNUOLIAI SARGYBOS BOKŠTELIUOSE

Mėgdavau pravažiuoti dviračiu pagal cemento gamyklos pietinę aptvaro sieną, virš kurios matėsi spygliuota viela ir sargybos bokšteliai. Kažkodėl visas statybas tuomet vadindavo komjaunuoliškomis, nors vo-

kiečių belaisviai nė iš tolo nepanėšėjo į komjaunuolius. Po jų, vokiečių belaisvių, čia triūsė kaliniai ir juos saugojo sargybiniai. Va, šitie tai tikrai buvo komjaunuoliai, tad šios ir kitos statybos, nors mažyte dalele, gal ir galėtų vadintis komjaunuoliškomis?

Ne iš vieno žmogaus girdėjau, kaip pabėgdavo kaliniai. Kartą bėgo dviese. Vieną pašovė, o kitą pagavo. Tada sargybiniai išrikiavo visus kalinius ir pro jų rikiuotę vedė tą bėglį. Kaliniams liepė jį mušti, o kuris mušė pasigailėdamas, nesmarkiai, tą patį tada talžė sargybiniai. Sumuštą kalinį nušovė ir vietoje užkasė. Maždaug toje vietoje dabar yra kolektyvinis sodas „Puošmena“. Ten seniau buvo raistas ir augo menki krūmai.

KAS ARIA KELIUS?

Maždaug 1985-aisiais, likus porai metų iki Sąjūdžio, vyksta Vilniaus rajono aktyvo pasitarimas. Jame dalyvauja kolūkių pirmininkai, brigadininkai, kiti „vidurinėsios grandies“ vadovai. Aišku, kalba rusiškai, nes dauguma jų lenkai. Baigiantis pasitarimui paskutinį (svarbų ir apibendrinantį) žodį taria ką tik atsiųstas padėti kelti Lietuvos žemės ūkį partinis veikėjas iš Kirovo (dabar – Viatka).

- Pas jus,- sako jis,- viskas lyg ir neblogai, matau, kad patys tvarkotės, tik negerai, kad kelių nariate...

Susirinkimo dalyviai tuoj atsiverčia bloknotėlius ir stropiai rašo: „Suarti kelius“. Nė vienas nepaklausė: „Kas aria kelius?“

Rusijoje kelių kaip ir nėra. Jeigu yra, tai tik tankams ar raketoms pervežti, o šiaip nuo kaimo iki kaimo ar kokio miestelio važiuoja laukais. Suartu ir nuakėtu lauku, jeigu nelyja, galima važiuoti. Tik greitai tose keliavietėse išsimuša duobės, ir tą vadinamą kelią iš naujo pavasarį reikia suarti, kad būtų lygus. Šiaip normalus lietuvis, išgirdęs, kad reikia suarti kelius, nieko nesuprastų, apie ką čia kalbama, arba pirštu apie smilkinį pasukiotų.

P.S. Čia ne koks išmislas ar anekdotas, nes į tą pasitarimą kaip girininkas buvau pakviestas ir aš. Ką girdėjau, tą ir užrašiau.

POZITYVIAI PAVĖLAVĘS

Radijas ir televizija mus moko ir neiškentę kartais bara, kad būtume pozityvūs. Pozityvus žmogus privalo būti visą laiką patenkintas, laimingai išsišiepęs, nesiskundžiantis gyvenimu. Nesvarbu, kad gauni mažą pensiją, skauda sąnarius ir turi 5-6 ligas, subyrėjo tavo taršus automobilis, šeimoje ne viskas gerai, bet vis tiek turi likti pozityvus iki galo. Neperseniausiai partijos, vyriausybė ir pats prezidentas paskelbė, kad jau yra Gerovės valstybė, tad nėr čia ko skųstis ir inkšti.

Kartą tokiam pozityviam piliečiui reikėjo labai svarbiu klausimu spėti į traukinį. Lekia, skuba, jau čia pat stoties pastatas, sunkiai šnpuodamas pripuola prie kasos ir klausia:

- Ar jau seniai išvyko traukinys?

- Ne,- sako kasininkė,- ką tik, vos prieš tris minutes.

-Tai gerai,- labai apsidžiaugė pozityviai pavėlavęs keleivis,- o aš maniau, kad prieš pusvalandį...

LIUOSAI

Per savaitę porą kartų mums pieno atveždavo toks vikrus ūkininkas iš Ramučių kaimo. Jis tik švyst koją per dviračio balnelį ir nulekia su dviem bidonais ant багаžo. Tekinas užbėga laiptais į penktą aukštą, palieka pieną ir po valandėlės jau dirba ką nors kitką. Paprašytas supjaustyti rąstelius į malkas, be didelių išvedžiojimų, kaip seniau buvę gerai, o dabar labai blogai, užveda motorinį pjūklą, tik spėk atsitraukti į šoną, kad nosies nenupjautų, ir po valandos kitos darbas baigtas. Kitas su ta krūva malkų vargtų dvi dienas ir dar dalį paliktų, ją turėčiau rankiniu pjūkleliu supjaustyti. Tokius žmones mūsųose seniau vadindavo zikeriais.

Panašių darbininkų užtektų suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų, ir tai, jei tai rankai trūktų kokių dviejų ar trijų.

Kai sustoja minutei pailsėti, jam sakau:

- Pats, tikriausiai, be darbo negalėtum gyventi.

- Liuosai! - atsako zikeris,- liuosai galėčiau gyventi be darbo, kad tik daug pinigų turėčiau...

Še tau, o aš norėjau žmogų pagirti.

MAŽAI

Seniai seniai, dar caro laikais, trys valstiečiai – rusas, latvis ir lietuvis išvyko į Sibirą ieškoti sau žemių. Ten kaimo seniūnas jiems ir sako:

– Kiek per dieną apjosite, tiek tos žemės ir gausite!

Rusas nujojo iki pirmo upelio, sustojo pailsėti ir mąsto sau: „Koks gražus, matyt, žuvingas upelis. Galėsiu sau ant kranto sėdėti ir žuvį gaudyti“. Taip taręs pasuko atgal.

Latvis jojo, kol arklys nuvargo, tada nutarė, kad užteks jam tos žemės.

Lietuvis lekia šuoliais, bakina arklio šonus kulnais, kol šis neatlaikė ir krito. Tada bėga pats be arklio, visiškai nusiplūkęs, o kai nebelaiko kojos, šliaužia žeme. Kai nebepajuda nė sprindžio tolyn, nusiplėšia nuo galvos kepurę ir meta kuo toliau į priekį, sakydamas: „O čia dar gabaliukas bulvėms...“

Mano geras pažįstamas valdo 240 ha (savo turėjo 9 ar 10 hektarų). Trys su trupučiu prieškariniai dvarai! Tai gal žmogus džiaugiasi? Kur jau ne! Jeigu kitas turi daugiau, tai koks čia gali būti džiaugsmas? Jo du sūnūs baigė traktorininkų mokslus, tad irgi nori žemės po tiek pat, kiek ir tėvas turi. Kas dar išlaikė savo žemę, neparduoda pusvelčiui. Šeimyna pyksta, nervinasi: kur žiūri valdžia, kodėl nepadedą, kodėl neduoda? O jei ir duoda, per mažai. Žodžiu, visas likęs pasaulis jiems yra didžiai skolingas...

Kažkas iš gudruolių yra paskaičiavęs, jog reikia turėti 500 ha žemės, kad vos vos išgyventų šeima. Tad kam plėšytis ant 500 hektarų, jei gali visai neblogai gyventi ir penkis hektarus dirbdamas?

Ir kas sugalvojo tokį puikų dalyką – ūkininkų akciją – statyti šalielėje kryžius ir važiuoti traktoriais į miestus. Kryžius jau seniai reikėjo pastatyti – tiems žmonėms, kurie kadaise gyveno šiuolaikinėse rapsų ir kviečių platybėse. Vienkiemį ten buvo daugybė, šimtai, vaikai iš visų pašalių ėjo į mokyklas, visi dirbo, gyveno savo žemėje. Dabar – išėjusiems nebesugrįžti. Visam tam darnos ir savarankiškumo pasauliui yra pastatytas kryžius. Žalias. Ir, atrodo, nieko čia nebepadarysi.

Yra daug kalbama ir daroma, kad mūsų ūkininkų žemės ūkio išmokos būtų sulygintos su šalių senbuvų išmokomis. Tik kyla toks nedidelis klausimėlis. Jeigu išmokos susilygins, tai gal tada ir mūsų traktorininkų

ir melžėjų atlyginimai bus tokie pat, kaip prancūzų ar vokiečių?

O gal taip bus, kaip tame kaimietiškame anekdote? Guli sau jaunųjų porelė nuogutėliai prieš saulę, o čia atskrido bitė ir cakt jaunajam į vieną vietą. Skauda. Nulėkė abudu pas gydytoją, o jaunoji ir prašo: „Daktare, ar negalima padaryti taip, kad skausmas praeitų, o sutinimas paliktų?“

Kažkodėl miestietis (per daug žiūri televizorių) yra įsitikinęs, kad kaimietis – tai toks neišsilavinęs stuobrys, kuris stovi atrėmęs į sieną girgždantį dviratį prie kaimo parduotuvės su alaus „bambaliu“ rankoje.

Tai še jums, pasipūtę miesčionys, sėdintys neišvaizdžiose „kalamaškose“, žiūrėkite ir žaliuokite iš pavydo, matydami, kaip tas jums nepažįstamas kaimas suka ratus po Vilniaus centrą, rodydamas savo puikaus dizaino (miestiečių mėgstamas žodis) traktorius. O jeigu miestiečiai žvilgterėtų į kabiną, žado netektų – ten visa elektronikos mandrybių mandrybė, kaip kokiame Boinge.

Tik kam ūkininkai ant traktorių priklijavo užrašus, kad šie pirkti už bankuose skolintus pinigus? Gal tokia mada? Jeigu aš sumanyčiau įsistatyti implantus (jie labai brangūs) ir imčiau iš banko paskolą, argi turėčiau nešioti ant nugaros plakatą, iš kur ėmiau pinigus?

Vienas kitas jaunesnių ir nekantresnių vis pagąsdina: viską mesiu ir išėsiu. Vis tiek tos žemės per mažai. Gali bulvėms neužtekti...

KOMUNISTAI

Seniau ne vienas komunistų partijos bilietą turėjo. Jie stodavo į partiją ne dėl kokių ten įsitikinimų, idėjų, o kad galėtų tapti brigadininku, pirmininku. Gali ir nestoti, tada tau komandos, įsakinės koks nors neišmanėlis, nusmuktkelnis. Stosi į partiją – gausi naują traktorių. O jei ne – kas antrą dieną, keikdamasis ir velniuodamasis stovinėsi su byrančiu senu. Tokie tad tada buvo komunistai, bet per visą apylinkę pasitaisydavo ir vienas kitas, kuris buvo komunistas „iš savęs“. Tokį žmonės laikė kvailėliu, visai susipykusių su protu ir jo vengdavo.

Buvo toks komunistas kombainininkas, pavarde Šniukas iš Beržėnų kaimo (Joniškio r.). Turėjo gražų vienkiemį, išvaizdžią žmoną, darbščius vaikus. Laikė gyvulių, kiek leidžia valdžia, o jautuką, kurio neleido laikyti, užaugino pirtyje. Jis ten pavirto dideliu jaučiu ir per pirties duris, kai atėjo laikas, nebeišėjo. Teko ardyti pirties sienas...

To Šniuko brolis buvo Domas (Domijonas) Šniukas, CK narys, „Pravdos“ korespondentas. Kai komunistas ir kombainininkas Šniukas „paimdavo gramą“ (didelį gramą!), sakydavo: „Kai ateis laikas, visus komunistus iškarsiu...“ Kolūkyje dirbo partorgu komunistas „iš savęs“. Tada jis Šniuką su pirmininko pagalba veždavo į Joniškį, kad pasodintų parų. Ir kaip tyčia, pati rugiapjūtė, varpos svyra, grūdai byra, kombainas stovi. Važiuoja pirmininkas į rajoną, prašo paleisti Šniuką, nes nėra kam dirbti. Negi sės į kombainą pirmininkas su partorgu?

Tik iš kur dygsta komunistai „iš savęs“ mūsų laikais? Ne kokie ten seniai, o gimę jau po 90-ųjų? Jie sako, kad prie ruskio buvę daug geriau gyventi, kad smarkiai myli Putiną ir Lukašenką, o kai trėmė į Sibirą, matyt, buvo už ką, o miškuose po karo buvę banditai...

Kaip tą paaiškinti?

LUMUMBOS GAILA

Viename Rusijos platybių kaime prie mažos, sukrypusios trobelės sėdi jos šeimininkas ir gailiai verkia. Eina pro šalį kaimynas ir klausia:

– Ko verki, Vania?

– Lumumbos gaila... – toliau žliumbia Vania.

Žmogus verkia ne dėl to, kad jo trims vaikams tėra vieni veltiniai, kad stogas kiauras, kad vakar savo pačiai akį uždaužė. Ne, jam gaila tik Lumumbos, ir nieko čia nepadarysi. (Anuomet Lumumba buvo vienos Afrikos valstybės veikėjas ir didelis SSRS draugas).

Naujoji Akmenė. Gražus dviaukštis plytinis namas, išpuoselėta aplinka. Namo šeimininkas sėdi minkštuoliu prieš televizorių ir vos sulaiko ašaras. Ne, jo šeimoje viskas gerai – vaikai puikiai įsitaisė Anglijoje, stogas amžinas, europietiškas, žmona vakarais vaikšto į senjorų šokių repeticijas.

Per televizorių rodo, kaip dega padangos Alytuje, koks ten užterštas oras, kaip dėl to įvykio visi laksto šen bei ten.

Pagal Aplinkos apsaugos agentūros duomenis („Savaitė“, Nr.50, psl.17, 2019 m. gruodis) bendras teršalų kiekis Akmenės rajone per metus 4268 tonos, o Alytaus rajone –... 310.

P.S. Vilniuje, kur tiek daug automobilių ir pramonės įmonių, teršalų kiekis mažesnis negu pas mus, – 4034 tonos.

KARAS PRIEŠ ŽOLES

Graži vasaros diena. Žydi žolynai. Jeigu žydi žolynai, tai toliau reiktų rašyti apie žydinčių žolynų kvapą. Kvapą aš jaučiu. Tik jis man atrodo keistas, visai ne žolynų. Iš kur tai?

Toliau šliaužia vieno žemvaldžio (reikia sakyti ūkininko) traktoriai – tręšia, purškia begalinius rapso laukus. Pasirodo, tas kvapas man pažįstamas dar iš sovietų armijos laikų, kur mokė, kaip atpažinti dujas. Dabar tas kvapas, kurio niekad nepamirši, tvyro ore. Vyksta cheminis karas prieš žoles. Žolės, pamaitintos nuodais, tuoj nulinksta, pajuoduoja ir miršta. Milijonai, milijardai smulkių padarėlių, be kurių dirva tarytum koks bevaisis cemento gabalas, taip pat kartu su žolėmis miršta. Negana to cheminio genocido, tie patys rapsai ilgiems metams į priekį nualina dirvožemį.

Kur mūsų pavasario potvynių prisodrintos ir purienomis padabintos pievos su keliasdešimt pavadinimų žydinčių sveikatingų žolių? Tokių pievų karvių pienas – tikras nektaras. Ne, vis tiek pievas reikėjo suarti, nusausinti, apversti žolynus po velėna, o viršum pasėti vieno-dviejų pavadinimų „kultūrines“ žoles, kurių subrendę stiebai kieti kaip viela...

Kokiam nors tikram miesčioniui gali ir ašara išstrykšti, reginčiam laukus be vienos žolelės. Tuo tarpu bitės po cheminių atakų neberanda savo namų ir pasiklydusios pražūva. Lieka tušti aviliai, sunėstas rėmeliuose medus žiemai ir mirčiai pasmerkti perai – bičių vaikai. Dabar turguje gali nusipirkti atvežtinio marmalo, kurį kažkodėl vadina medumi.

2019 metų pavasarį suartų plikų laukų platybėse vėjas nešiojo dulkes kaip kokioje dykumoje. Sako, jog vienam centimetrui juodžemio susidaryti reikia 10 000 metų!

O jeigu gyventi tik šia diena, viskas yra puiku. Dirva, kaip koks sunkus ligonis, apraizgytas vamzdeliais, kuriais tiekiami vaistai, pripumpuota chemijos, dar kol kas duoda iš hektaro ir iki šimto centnerių kviečių, o karvės po 10 000 (jei mažiau – papjaus) litrų pieno. Kas bus rytoj, ar čia mums daug rūpi. Nuo rūpesčių dar galva įsiskaudės...

BANDELĖ

Po karo, kad šiaip taip išgyventų, Žagarėje tokia bobulė Maliorienė kepė bandeles su varške ar lašinukais ir jas pardavinėjo turguje.

Kartą prie jos priėjo vienas nuvargęs ruselis, pergalingai nužygiavęs iki pat Berlyno, ir prašo:

– Babuška, dajte mnje suchuju buločku!

(Suchaja buločka – bandelė be jokio įdaro, vien iš miltų. Rusijoje nuo pat 1917 metų niekas riebaus maisto nebežinojo, tad nuo lašinių ar varškės galėjo sustoti skrandis).

Senutė rusiškai mokėjo tik kelis populiariausius žodžius, pagalvojo kažin ką ir ėmė ant viso turgaus klykti:

– Šalin, begėdi, šalin! Visokių pirkėjų man pasitaikė, tik niekas dar neprašė bandelės su ch..u!

SENOVĖ

Etnologai, etnografai ir visi kiti nepaliauja ieškoti senovės. Kuo toliau nuo Vilniaus, tuo daugiau senovės, tyvintai tuo įsitikinę yra jos ieškotojai. Tad vienas paskui kitą važiuoja į Žemaitiją, kur tikisi surasti jei ne akmens amžių, tai bent devynioliktąjį šimtmetį.

...Dvidešimtojo amžiaus devintasis dešimtmetis. Vilniaus miesto ribos. Nuo Antakalnio žiedo – 4–5 kilometrai iki Smėlynės. Autobuso bilieto kaina – 4 kapeikos. Kelionės trukmė 10 minučių. Eigulio Makovskio troba. Renkasi į balių giminaičiai, kaimynai, visi lenkai – Žvirbul, Paukštel, Galatilt, o vienas toks apyjaunis su gražia lenkiška pavarde Gediminas. Kadangi yra rugsėjo pirmoji, antrojo pasaulinio karo pradžios (1939) data, žmonės stoja ir gieda Lenkijos himną. Tarpusavyje visi kalbasi lenkiškai. Aš su jais rusiškai. Cinkteli stikliukas į stikliuką, po to dar ir dar, pasigirsta akordeono muzika ir baliauninkai eina šokti. Ne šiaip sau stripinėja, o suka ratelius padainuodami... lietuviškai. Tie šokių rateliai nevienodi, vingrūs, kojomis raito įvairias figūras, vis garsesnė lietuviška daina, atskira kiekvienam šokių rateliui.

Po to sėdasi už stalo, girdėti vis garsesnė lenkiška šnekta, lietuviškai nė žodžio. Tie šokėjai giliai paslėptą lietuviškumą išlaikė savyje, niekas jų kultūrnamiuose nemokė.

Juzef Sipovič, gal 70 metų, bet dar dirba miško darbininku mūsų girininkijoje. Toks „honoravas“ – ūsai užraityti į viršų, apsiavęs dailiomis naginėmis, baltais autais, tvarkingai suvarstytais apivaraais. Jis algalapyje pasirašo trim kryžiuokais. (Vėliau miškų ūkio buhalterija nebeleido taip daryti). Beje, jo krikšto tėvas buvo pats Pilsudskis: iki karo vaikams, kuriems duodavo Juzefo vardą, krikšto tėvu parinkdavo Juzefą Pilsudskį, nors jis pats apie tai ir nežinodavo.

Už kelių kilometrų gilyn į mišką, dar vis Vilniaus miesto teritorijoje, vietinių gyventojų vienkiemiai, lyg būtų perkelti iš Rumšiškių. Senoviški šiaudais dengti klojimai, pastogės sulig žeme, spragilai, arklinės kuliamosios mašinos. Kiti darbo įrankiai guli ne šiaip sau, o visą laiką naudojami darbui. Prie namų – po gabalėlį pasėtų rugių (turėjome ir mes tokį), kuriuos pjaudavo rankiniais senoviškais pjautuvais. Tik samagonui varyti aparatūra išrodydavo kiek šiuolaikiškesnė – vamzdeliai iš nerūdijančio plieno.

Dar toliau – Varžovkos sodžius (Viršupio gatvė), kaip iš devynioliktojo amžiaus rašytojos Ožėškienės romanų puslapių.

...Vis tiek vilniečiai važiuoja ieškoti senovės į Žemaitiją, kuri, kaip ta Gogolio „Trojka“, lekia nesustodama, seniai sumetusi į krosnį spragilus, nagines, nugriovusi klojimus, kiemuose pasistačiusi gražias cementines skulptūras, o tvartus pavertusi garažais automobiliams...

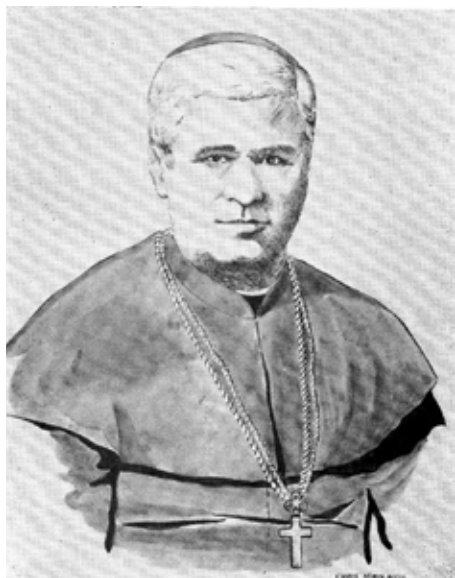
Vytautas ALMANIS

„ANYKŠČIŲ ŠILELIS“ ANGLIŠKAI

Toji Antano Baranausko 42 puslapių knyga anglišku pavadinimu „The forest of Anykščiai“ daug metų pragulėjo Bernardo Brazdžionio namuose. Po to, kai tragiškai žuvo vienas geriausių poeto draugų – žurnalo „Lietuvių dienos“ („Lithuanian days“) literatūros skyriaus redaktorius Juozas Tininis, pastarojo asmeninės knygos, rankraščiai, laiškai, įvairūs dokumentai atsidūrė žurnalo redaktoriaus B. Brazdžionio asmeniniame archyve.

Jau po to, kai literatūros klasiko prašymu visa tai perdaviau Rokiškio krašto muziejui, B. Brazdžionis dar surado ir atvežė į Lietuvą keletą Nado Rastenio ir J. Tininio laiškų, susijusių su A. Baranausko poemos vertimu į anglų kalbą. Viliusi, kad tos mums brangios poemos kelias į platųjį pasaulį sudomins ir almanacho skaitytojus. Tokiu būdu paminėsime ir A. Baranausko mirties 120-ąsias metines.

Didžiausi nuopelnai šioje istorijoje, be abejo, priklauso Nadui Rasteniui (1891–1980) – teisininkui, visuomenės veikėjui ir, žinoma, poetui, vertėjui, dar 1911 m. emigravusiam į JAV, 1924 m. Bostono universitete baigusiam teisę. Nuo 1917 m. jis skelbė eilėraščius lietuvių spaudoje, o nuo 1922-ųjų juos rašė anglų kalba. Daugiausia metų vertėsi advokato praktika, tačiau visada buvo susijęs su Amerikos lietuvių tautinės sąjungos veikla, keletą metų net buvo jos vicepirmininku ir pirmininku. Už pacifistinę poemą „Karo prakeikimas“ 1941 m. išrinktas tarptautinio poetų sambūrio nariu. 1955 m. išleido savo paties iliustruotą eilėraščių rinkinį „Trijų

Antano Baranausko portretas, išspausdintas knygoje „The forest of Anykščiai“.

rožių šventė“. Vienas pirmųjų į anglų kalbą išvertė lietuvių poetų kūrinių. Dalis vertimų 1942 m. išspausdinta Antano Vaičiulaičio knygoje „Lietuvių literatūros istorijos apybraiža“. Reikšmingiausi vertimai – A. Baranausko „Anykščių šilelis“ (1956) ir Kristijono Donelaičio „Metai“ (1967).

Vertimų knygos gimimą primena du N. Rastenio ir vienas J. Tininio laiškas. Abu vertėjo laišakai rašyti ant firminio popieriaus, iš kurio galima spręsti, kad tuo metu N. Rastenis gyveno ir dirbo Baltimorėje.

NADAS RASTENIS
ATTORNEY AT LAW
2 E LEXINGTON STREET
BALTIMORE 2. MD.
PL AZA 2 – 5638

Rugpjūčio 8, 1955

p. Juozui Tininiui
Lietuvių Dienos
9204 S. Broadway
Los Angeles 3, Calif.

Gerbiamas Tamsta:

Prašėte mane „Anykščių Šilelio“, talpinimui Lietuvių Dienose. Aš norėčiau, kad jis išeitų knygos forma. Jei norite, tai parduosiu už \$200.00, tai galėsite perleisti per „Dienas“, o paskui išleisti knyga. Mane yra prašę Amerikos lietuviškos mokyklos, bet kai neatspausta, tai negalėjau suteikti.

Čia siunčiu savo WAR'S CURSE. Jei norite, tai galite talpinti g r a t i s. Jei ne, tai prašau grąžinti.

NADAS RASTENIS
ATTORNEY AT LAW
2 E LEXINGTON STREET
BALTIMORE 2, MD.
PLAZA 2-5636

RESIDENCE
818 HOLLINS STREET
PLAZA 2-8333

Rugpjūčio 6, 1955

p. Juozui Tininui
Lietuvių Dienos
9204 S. Broadway
Los Angeles 3, Calif.

Gerbiamas Temste:

Prašėte mane "Anykščių Šilelio", telpinimui Lietuvių Dienose. Aš norėčiau kad jis išeitų knygos formoje. Jei norite, tai perduosiu už \$200.00, tai galėsite perleisti per "Dienos", o paskui išleisti knyga. Mane yra prašę Amerikos lietuviškos mokyklos, bet kai nestspausa, tai negalėjau suteikti.

Čia siunčiu savo WAR'S CURSE". Jei norite, tai galite telpinti g r a t i s. Jei ne, tai prašau grąžinti.

Priedų, pridedu savo atveidą, ir Kauno Liūnaitės m a t r i c e, iš "Trijų Rožių Šventės", kurio leidinio vieną knygą esu anksčiau pasiuntęs "Dienoms".

Linkiu kad "Dienos", debar puikios, dar daugiau didėtų ir kuopukieusiai spindėtų stelyje.

Su nuoširdžiu pagerbu,

NR-C.

Vienas iš Nado Rastenio laiškų.

Priedų pridedu savo atvaizdą ir Naumės Liūnaitės m a t r i c ą iš „Trijų rožių šventės“, kurio leidinio vieną knygą esu anksčiau pasiuntęs „Dienoms“.

Linkiu, kad „Dienos“, dabar puikios, dar daugiau didėtų ir kuo puikiausiai spindėtų ateityje.

Su nuoširdžia pagarba,

Nadas Rastenis

P. Nadui Rasteniui,
818 Hollins St.
Baltimore,
.

Md
1955.10.5

Didžiai gerbiamas p. Rasteni,

dėkoju už laišką, kuriame pranešate galįs „Anykščių Šilelio“ anglų kalba vertimą perleisti „Lietuvių Dienoms“ ir nurodote honorarą tuo atveju, jei perleidę per laikraštį, spausdintume atskira knyga.

„Liet. Dienos“ iki šiol yra išleidusios eilę knygų, tarp kurių ir vieną anglišką, V. Ramono romano „Kryžiai“ vertimą. Nors tai ir labai intriguojantis veikalas, bet eina labai pamažu. Ne geriau, o gal dar prasčiau būtų su poezija, ypač dar pirma perleidus per laikraštį.

Honorarą vertėjui leidykla mokėjo, bet ne pinigais, o knygomis, nes įdėti knygos išleidiman pinigai iki šiol negrįžta, ir mokėdamas vertėjui grynais, turėtų leidėjas dar padidinti išlaidas iš savo išdo. Gi iš tikrųjų honorarą turėtų sumokėti autoriui (ar vertėjui) pati knyga. Kol taip nėra, tenka daryti „pasiaukojimai“ iš abiejų pusių – iš leidėjo ir iš autoriaus (ar vertėjo), nors pastarasis tuo laimingesnis, kad be ypatingų rūpesčių bei jokios rizikos, knygai pasirodžius, gauna honorarą natūra ir gali juo laisvai disponuoti.

Šiuo atveju, „Anykščių Šilelio“ knygai išėjus iš spaudos, kuri mažiausia turėtų kaštuoti apie 2 dol., gautumėte 100 egz. Tikiuosi, kad Jums tos sąlygos bus priimtinos, o mes netrukus „Anykščių Šilelio“ grožį galėsime parodyti ir lietuviškai

nemokančiam skaitytojui. Būtų gera, kad nuo sausio nr. galėtume pradėti spausdinti. Tuo atveju rankraštį reiktų gauti iki š. m. gruodžio 1 d.

Dar kartą reiškiu nuoširdžią padėką už leidimą pasinaudoti Jūsų išverstais Mai-ronio ir kt. poezijos dalykais. Iki šiol originalių raštų angliškai nedėjome, tai ir poema War's Curse, deja, nepasinaudosime.

Su geriausiais linkėjimais

Juozas Tininis

NADAS RASTENIS
ATTORNEY AT LAW
2 E LEXINGTON STREET
BALTIMORE 2. MD.
PL AZA 2-5638

Kovo 9, 1956

p. Juozui Tininiui
LIETUVIŲ DIENOS
9204 S. Broadway
Los Angeles 3, California

Mielasai:

Su šiuomi prisiunčiu ištaisytą pabaigą Anykščių Šilelio.

Aš, kaip sakiau, manyčiau, kad leidžiant A. Š. knygą, reikia spausti didesnėmis ir tiesiomis raidėmis – maždaug kaip Donelaičio METAI, kaip išleista liuksusinė laida. Geriau bus skaityti bei vartoti mokyklose.

Mačiau LIETUVIŲ DIENOSE, kad bus dedamas ir lietuviškas tekstas. Tas tvarkoj. Tik prieš spaudimą prisiųskite man abu tekstu peržiūrėjimui.

Visko geresnio linkįs,

Nadas Rastenis

* * *

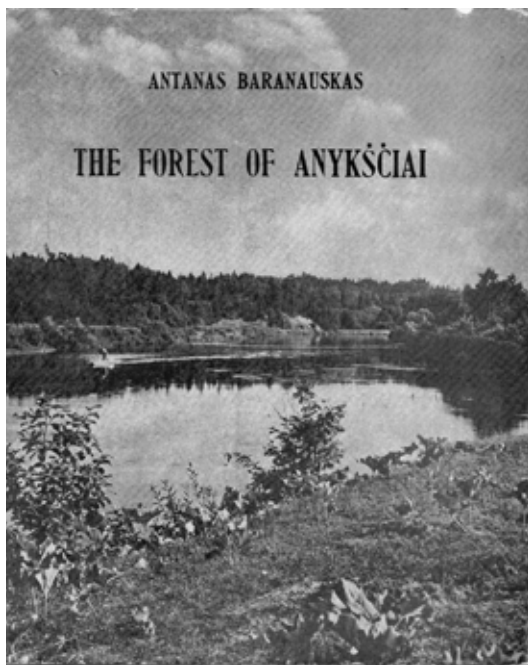
„ANYKŠČIŲ ŠILELIO“ LEIDIMAI – taip vadinasi knygos pabaigoje įdėtas tekstas lietuvių kalba, kurio autorius knygos redaktorius J. Tininis

Antanas Baranauskas (1835–1902) kilimo buvo anykštėnas, iš didelės, bet neturtingos ūkininkų šeimos. Sulaukęs jaunuolio amžiaus, raštininkavo Rumšiškėse, Kaune, Vainute, Sedoje ir Skuode. Vėliau, įsigijęs Telšių gimnazijos keturių klasių baigimo pažymėjimą, įstojo į Varnių dvasinę seminariją, kurioje tarp kitų profesorių buvo ir didelis lenkomanas A. Gabševičius. Sėkmingai baigęs seminariją, A. Baranauskas tapo kunigu, o senatvėje buvo pakeltas vyskupu.

Minėtas Gabševičius vienos paskaitos metu neigiamai atsiliepė apie lietuvių kalbos tinkamumą poetinei kūrybai ir tvirtino, kad Adomui Mickevičiui pavykę taip žaviai aprašyti „Pono Tado“ poemoje miško grožybes tik todėl, kad jis vartojęs lenkų kalbą. A. Baranauskas pasipiktino tokiu tvirtinimu ir pasiryžo įrodyti, kad lietuviškai galima aprašyti mišką su nemažesniu poetškumu, kaip lenkiškai. Per dvejus 1858 ir 1859 m. atostogas Anykščiuose 23–24 metų jaunuolis klierikas šį savo pasiryžimą įvykdė, sukurdamas vieną iš poetiškiausių lietuvių literatūros kūrinių – poemą „Anykščių Šilelis“, kuris yra nuostabi ir nepakartojama gamtos giesmė, ištryškusi iš pačių giliausių lietuviškos sielos gelmių. Vėliau A. Baranauskas parašė ir daugiau lyrikos bei patriotinių dainų, kurios savo laiku susilaukė nepaprasto populiarumo.

„Anykščių Šilelis“ pirmą kartą buvo išspausdintas 1860 ir 1861 m. L. Ivinskio kalendoriuose. Poemos tekstas buvo išspausdintas anykštėnų tarme. Netrukus „Anykščių Šilelio“ kalbos savumais (tarmybėmis) susidomėjo Prahos universiteto filologas docentas L. Geitleris. Iš kalendorių 1875 m. jis perspausdino poemą savo knygoje „Litauische Studien“. Ivinskis, spausdindamas poemą savo kalendoriuose, buvo ištaisęs kai kuriuos A. Baranausko tarmiškumus pagal tų laikų bendrinę kalbą. Tačiau Geitleris vėl atitaisė tuos ištaisymus ir išleido poemą gryna anykštėnų tarme.

Vėliau „Anykščių Šileliu“ susidomėjo kalbininkas H. Weberis. Jo patarimu A. Baranauskas parengė du poemos tekstus: vieną grynai

Knygos viršelį.

tarmiškai, antrą bendrinę kalbą. Abu šie tekstai pasirodė 1882 m. knygoje „Ostlitauische Texte“ ir buvo sukirčiuoti. Tai buvo trečiasis „Anykščių Šilelio“ leidimas. Autorius savo poemą dabar buvo įvairiose teksto vietose papildęs dvidešimčia eilučių ir paskui jau niekad savo kūrinio nebekeitė. (Iš viso poemoje 342 eilutės). Pažymėtina, kad poetiškiausias šiame leidime tekstas yra tarminis.

Amerikoje „Anykščių Šilelį“ iš III leidimo 1892 m. persispausdino laikraštis „Vienybė Lietuvinkų“, o 1904 m. – „Naujasis Kalendorius“. Abu persispausdinti

tekstai daug kur buvo su klaidomis ir netikslūs.

Netrukus po to (1905) Vilniuje pasirodė labai geras J. Jablonskio parengtas „Anykščių Šilelio“ tekstas, ištaisytas pagal bendrinę rašomąją kalbą. Šį tekstą kartojo beveik visi vėlesnieji leidėjai tiek užsieniuose (1916 m. Baltimorėje ir 1820 bei 1828 m. Tilžėje), tiek Lietuvoje (1924 m. ir vėliau). Net ir šiuo metu Lietuvoje pasirodė trys „Anykščių Šilelio“ lietuviški leidimai (1949, 1951 ir 1954 m.) ir du rusiškame vertime (1950 ir 1952 m.).

Netrukus nuo „Anykščių Šilelio“ pasirodymo sukaks 100 metų (1958–1959). Šiai sukakčiai atžymėti „Lietuvių Dienos“ išleidžia naują šios poemos laidą. Ruošiant tekstą ir nenorint sužaloti kai kurių poemos eilučių tobulo surimavimo, palikta tarmybių, kaip štai: trūšias (trašias), nugalašta (nugaląsta), topo (tapo) ir kt. Aišku savaime, paliktas ir autoriaus žodynas su jo charakteringais zasiokais, liesvinčiais, dūšiomis ir pan.

Šis „Anykščių Šilelio“ leidimas yra ypatingas tuo, kad šalia lietuviš-

ko teksto spausdinamas ir angliškas jo vertimas. Tai daroma dėl to, kad silpnai bemokantieji ar visai lietuviškai nebemokantieji tautiečiai, o taip pat ir kitataučiai galėtų pasigėrėti „Anykščių Šilelio“ poetiniu grožiu. Poezijos kūriniai leidiniai dviem tekstais yra populiariūs ir labai gerai vertinami grožinės literatūros mėgėjų.

„Anykščių Šilelį“ į anglų kalbą išvertė Nadas Rastenis, ne tik surimuodamas, bet ir kiek galima išlaikydamas bei angliškai atkurdamas poetines originalo savybes.

Be to, šis leidimas yra gausiai iliustruotas grafiko dailininko J. Kužminskio medžio raižiniais. Linkime, kad šis gražus ir pirmas dviem tekstais „Anykščių Šilelio“ leidinys surastų kelią į tautiečių pastoges.

* * *

Dar keli žodžiai apie knygos redaktorių J. Tininį.

Tai buvo kūrėjas – rašytojas ir mokslininkas, kurio dėka literatūrinis pasaulis tapo gerokai pilnesnis. Šalia paties novelių rinkinių, romano, vertimų iš prancūzų ir graikų kalbų daug nuveikta kolegų labui. Neatsitiktinai išlikusi korespondencija visų pirma susijusi su jo, kaip redaktoriaus, veikla.

JAV atsidūrė šeštojo dešimtmečio viduryje. Prieš tai buvo teologijos-filosofijos studijos Vytauto Didžiojo universitete ir prancūzų literatūros studijos Nancy universitete, mokytojavimas Joniškio gimnazijoje. Palikus tėvynę – dar vienos studijos, šįkart graikų kalbos ir literatūros Tübingeno universitete ir apginta daktaro disertacija Vienos universitete. Dideli darbai nuveikti Australijoje, kur pavadintas net australiškos temos pradininku lietuvių literatūroje. Liko daug neįgyvendintų sumanymų, 1971-ųjų rugpjūčio 2 d. žuvus auto katastrofoje.

Gerokai keista, kad duomenų apie šią įdomią asmenybę nėra „Vissuotinėje lietuvių enciklopedijoje“. Šiomet pažymėtume 115-ąsias jo gimimo metines (g.1907). Tebus ši kukli publikacija skirta ir J. Tininio garbei.

Parengė Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

*Šio straipsnio autorius prof. dr. Antanas Klimas – ilgametis „Varpų“ bičiulis, ba-landžio 17-ąją jam būtų sukakę 98-eri. Jis parengtas paskaitos, skaitytos 1984 m. Lie-
tuvų Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime Romoje, pagrindu. Tekstas iš JAV
atkeliaavo viename paskutinių mokslininko laiškų „Varpų“ redakcijai.*

Rašinio herojui prof. dr. Antanui Saliui šie metai – jubiliejiniai (g.1902).

*Prof. dr. A. Klimas labiausiai žinomas, kaip žurnalo „Lituanus“ redaktorius, Ro-
chesterio universiteto profesorius, kaip paskutinis Vinco Krėvės mokinys.*

*Mokslininkas – išskirtinė asmenybė. Prienų „Žiburio“ gimnazijos auklėtinis pir-
mąjį pilietinį krikštą gavo 1941 m. už antisovietinę veiklą patekęs į Marijampolės
sunkiųjų darbų kalėjimą. Kalbotyros studijas pradėjęs Vytauto Didžiojo universitete, jas
tęsė Vokietijoje, o baigė JAV, Pensilvanijos universitete, kur tuo metu profesoriavo An-
tanis Salys, V. Krėvė, Alfredas Sennas. Čia ir pats apgynė daktaro disertaciją (1956),
dėstė (1950–1957). Daugiausia metų (1957–1989) profesoriavo Rochesterio universi-
tete. Svarbiausi darbai: kartu su Leonardu Dambriūnu ir Viljumu Šmolstygu parengė
„Dabartinės lietuvių kalbos įvadą“, kuris 1966–1999 m. sulaukė keturių leidimų ir ligi
šių plačiai naudojamas penkiuose žemynuose, atvėrė duris daugelio šalių mokslininkams,
panorusiems studijuoti lietuvių kalbą; parengė (kartu su V. Šmolstygu) pirmąjį
kalbotyros istorijoje „Lietuvių–anglų kalbų lingvistikinių terminų žodyną“ (1971); sure-
dagavo (su Stasiu Barzduku) „Lietuvių kalbos žodyną mokyklai ir namams“ (1974);
parengė knygą „Lietuvių kalbos dalyvių vartojimas“ (išleista 1993 Vilniuje); parengė
„Lietuvių kalbos mažybinių (maloninių) daiktavardžių žodynelį“ (išleistas 1999 Vil-
niuje); parengė knygą „Kalbos puošmenos ir pabiros“ (išleista 2001 Vilniuje); paskelbė
per 350 studijų ir straipsnių, pranešimų tarptautinėms kalbotyros konferencijoms ir kt.*

ANTANAS KLIMAS

PROF. DR. ANTANAS SALYS – KALBININKAS

Nėra lengva žmogaus gyvenimą žodžiais pasverti. Ypač žmogaus, ku-
ris savo aštriu protu, logišku galvojuimu, giliu įžvelgimu paliko neišdildomus
pėdsakus lietuvių kalbotyroje bei lietuvių kalbos istorijoje. Kalbėsiu apie prof.

Antaną Salį kaip kalbininką mokslininką, tik vienu kitu brūkšneliu paliesdamas jo taip pat labai svarius darbus lietuvių kalbos kultūros bei praktikos klausimais. Kitaip sakant, kalbėsiu apie jo darbus lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje, baltistikoje, lituanistikoje.

Kai būsimasis profesorius dr. Antanas Salys 1930 m. pradžioje pradėjo darbą Vytauto Didžiojo universitete, jis jau buvo gerai pasiruošęs visą savo gyvenimą pašvęsti kalbotyrai. Tais laikais lietuvių kalbotyros padėtis buvo nepavydėtina: prof. Kazimieras Būga buvo miręs jau prieš šešerius metus. 1930 m. pačioje pradžioje, vasario 23-įją, mirė ir prof. Jonas Jablonskis. VDU kai kuriuos kalbotyros kursus dėstė šveicaras prof. Alfredas Sennas (Alfred Senn) ir dar vienas kitas užsienietis kalbininkas. Abu tik ką sugrįžusius iš Vokietijos jaunuosius kalbininkus – dr. Praną Skardžių ir dr. Antaną Salį griūte užgriuvo dėstymo, mokslinių tyrimų, praktinio lietuvių kalbos vartojimo darbai. Jie abu turėjo atlikti keliolikos, o gal net keliasdešimties žmonių darbus: ir mokslininkų, ir dėstytojų, ir pedagogų, ir redaktorių, ir valdininkų, ir kalbos patarėjų, ir net kalbotyros bei kalbos klausimų populiarintojų.

Padėtis, aišku, buvo suprantama istorine prasme: juk tik prieš keliolika metų, 1918 m. vasario 16 d., lietuvių kalba pirmą kartą savo ilgoje istorijoje buvo tapusi valstybine kalba, taip pat aukštojo mokslo, teatro, radijo, tarptautinio susižinojimo kalba. O pati lietuvių kalba nebuvo tam nei „pasiruošusi“, nei „paruošta“, nes tam ji nebuvo turėjusi nei pakankamai laiko, nei sąlygų, nei pakankamo skaičiaus „paruošėjų“. Beveik visos kitos Europos tautos turėjo šimtmetines tokio pasiruošimo bei paruošimo tradicijas.

Iš tikrųjų tik du akademiškai pasiruošę kalbininkai Didžiojoje Lietuvoje buvo kuri laiką vertę lietuvių kalbos ir kalbotyros dirvonus: tai K. Būga ir J. Jablonskis, kurių tuo metu, kai pradėjo dirbti P. Skardžius ir A. Salys, jau nebebuvo gyvųjų tarpe.

Anksčiau dirbę genialeji kunigas Kazimieras Jaunius ir vyskupas Antanas Baranauskas kalbotyroje buvo savamoksliai mėgėjai.

Ligi šio laiko – nuo pat moderniosios kalbotyros pradžios XIX a. – beveik visiems užsienio kalbininkams lietuvių kalba pirmoje eilėje buvo tik mokslinių tyrinėjimų objektu. Žinoma, ko kito ir laukti nebuvo galima. Sakysime, 1908 m. išleistame viename vokiečių populiariame enciklopediniame žodyne buvo parašyta:

Lietuvių kalba, kuria yra kalbama Prūsijos Gumbinės provincijos šiaurinėje dalyje, taip pat Rusijos Kauno ir Vilniaus provincijose, yra jau beišmiršanti (originalė: *stirbt jedoch aus*)¹.

¹ MEYERS, *Kleines Konversationslexicon*, 7-ji laida, IV t., Leipcigas ir Viena, 448 psl.

Taigi suprantama, kodėl tik ką iš užsienio sugrįžęs A. Salys pasinėrė įvairių kalbotyros darbų mariose: ir dėstyti reikėjo, ir redaguoti, ir mokslinius bei populiarus darbus rašyti; reikėjo patarinėti, taisyti, sudarinėti reikalingus naujadarus. Ir taip tęsėsi visus keturiolika metų, kol siaubo dienos užgriuvo Lietuvą.

Apie 1930 m. kalbotyra – bent Europoje – buvo suprantama kaip istorinė lyginamoji indoeuropiečių kalbų kalbotyra. Nors tuo metu jau kai kur buvo žinomi Trubeckoj ir kitų vadinamųjų Prahos mokyklos kalbininkų darbai, padėjusieji pagrindą vėliau išsivysčiusiam struktūralizmui, tačiau tik vienas kitas indoeuropiečių kalbotyros specialistas tuo kiek giliau domėjosi.

Tuo tarpu ir pati indoeuropiečių kalbotyra pergyveno lyg ir savo nužydėjimo laikus, t. y. tuos laikus, kai nebuvo padaryta – bent indoeuropiečių kalbų tyrinėjimuose – kokių stambių ar svarbių naujų atradimų, o buvo daugiau dirbama XIX a. pabaigoje išdirbtais vadinamaisiais jaungramatikų metodais, tik juos pritaikant platesnėms ir įvairesnėms kalbotyros problemoms.

Lemiamą įtaką 1920–1930 m. laikotarpiui indoeuropiečių kalbotyrai turėjo jau ne vokiečių kalbininkai, kurių darbai aiškiai dominavo visą XIX a. (Bopp, Pott, Jacob Grimm, Schleicher, Leskien, Johannes Schmidt, Osthoff, Delbrück, Brugmann ir kt.). Svarbiausia figūra šioje srityje tapo žymusis prancūzų kalbininkas Antoine Meillet.

A. Meillet svarbiausia pažiūra – ir labai aiškiai jo paties suformuluota – buvo tai, kad kalbotyros dėmesio centre turėtų būti tarmės, kaip natūralios kalbės išsivystymo liudininkės. Tik tarmės duoda kalbininkui tiesioginius duomenis kalbos išsivystymo bei keitimosi tyrinėjimams. Anot A. Meillet, bet kokia bendrinė, ypač rašto, kalba esanti jau sunorminta, dirbtinė kalba, nes jos susidarymas, formavimasis, ugdymas esti įtaigojimas ne paties natūralaus ir normalaus kalbos išsivystymo dėsnių, bet išviršinių jėgų: politinių, istorinių, geografinių, socialinių, ekonominių ir t. t.

Antras labai svarbus A. Meillet teiginys buvo tai, kad jis nuolat pabrėžė, jog kalba gyvena, keičiasi tik žmonių bendruomenėje, visuomenėje, t. y. kalba yra socialinių sąveikų išdava.

Kaip jau daugeliui mūsų gerai žinoma, pirmieji A. Salio mokslo darbai kaip tik buvo atlikti tarmių tyrimo srityje. Šia proga reikia paminėti, kad A. Salys čia ir naują gražų terminą pasiūlė: vietoje graikiško dialektologija jis siūlė tarmėtyrą. Abu šie terminai yra kartais pagrečiui ir dabar dar vartojami.

Pirmas didelis, svarbus ir naujoviškas A. Salio darbas lietuvių kalbos tarmėtyros srityje buvo jo 1930 m. išspausdinta disertacija *Die žemaitischen Mundarten I: Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets* („Žemaičių tarmės I:

žemaičių tarmės srities istorija“). Panaudodamas daug lig šiol netyrinėtų istorinių šaltinių, jis smulkiai aprašė žemaičių tarmės išsivystymą bei išsiplėtimą, jos ribas, jos ploto keitimąsi. Šis jo darbas buvo ir yra pagrindas vėlesniesiems tyrinėjimams ir ligi šiol – dėl metodų preciziškumo, dėl panaudotų duomenų gilaus analizavimo – jis ne tik nenustojė vertės, bet visiems laikams pasiliks žemaičių tarmių tyrinėjimo kertiniu akmeniu.

Vėliau A. Salys pats pėsčiomis, dviračiu bei motociklu apkeliavo kelių tarmių pakraščius, aiškiau ir griežčiau nustatydamas tarmių ribas. Šio darbo rezultatai: a) 1933 m. išspausdintas labai svarbus A. Salio straipsnis, pavadintas tipiškai kukliu vardu *Kelios pastabos tarmių istorijai*, žr. *Archivum Philologicum* IV, 1933. Ypač svarbus buvo jo čia pridėtas tarmių žemėlapis, kuris nuo to laiko ir yra pagrindinis lietuvių kalbos tarmių žemėlapis; b) 1935 m. išleista, o 1946 m. Tübingene pakartota A. Salio knyga *Lietuvių kalbos tarmės*.

Kai 1966 m. pasirodė Zigmo Zinkevičiaus didelė monografija *Lietuvių dialektologija*, visi šie A. Salio novatoriški, originalūs, beveik pirmapradžiai darbai užėmė labai svarbią vietą, nors, suprantama, ne visur tai yra pačiame Z. Zinkevičiaus darbe minima. Sakysime, nors Z. Zinkevičius naudoja kitokius pagrindus tarmių skirstymui, tačiau jo paskelbtieji tarmių žemėlapiai nedaug skiriasi nuo A. Salio 1933 m. paskelbto ir 1946 m. pakartoto lietuvių kalbos tarmių žemėlapio. Z. Zinkevičiaus knygai pasirodžius, A. Salys švelniai kritikavo šį metodą, ypač naujuosius tarmių pavadinimus, kurie remiasi apylinkės miestų bei miestelių vardais².

Savaime aišku, pasitraukęs iš Lietuvos, A. Salys prie betarpiško tarmių tyrinėjimo sugrįžti negalėjo.

Savo įžvalgų metodą, kurį naudojo tirdamas lietuvių kalbos tarmes, vėliau A. Salys panaudojo rašydamas labai įdomų straipsnį apie baltų kalbas³. Čia jis duoda vėl bent du naujus dalykus:

- 1) Labai reikšmingą baltų kalbų savitarpio santykių aprašymo schemą, kartu su smulkiu tų santykių moksliniu aprašymu.
- 2) Tiksliau negu bet kas ligi šiol aprašė genetinius arba kilminius baltų kalbų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbų grupėmis bei atskiromis kalbomis.

Šiame iš tikrųjų gal net per daug „moksliškame“ enciklopediniame straipsnyje A. Salys taip pat aiškiai pasisakė ir tuo nepaprastai kontroversiniu,

² *Lietuvių kalbos tarmės*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XV t., Bostonas, 1968, 571–589 psl.

³ *Baltų kalbos*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, II t., Bostonas, 1954, 132–138 psl.

ginčijamu klausimu – apie genetinius arba kilminius baltų ir slavų kalbų santykius. Vienas iš jo čia ypač iškeltų argumentų niekuomet nenustos reikšmės lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje. Jeigu suponuojama, prileidžiama bet kokio pobūdžio vadinamoji „baltų-slavų prokalbė“, tada reikėtų laukti tarp baltų ir slavų kalbų kokių nors tarpinių, pereiginių tarmių, bet tokių tarpinių, pereiginių tarmių, atseit, „maišytų baltų-slavų tarmių“ nėra ir niekad jos nėra buvusios. Tai – argumentas, paremtas gerai žinomais faktais, kurio ligi šiol net ir patys energingiausi „baltų-slavų prokalbės“ arba „baltų-slavų vienybės“ hipotezės šalininkai negalėjo paneigti.

1969 m. Chicagoje įvykusiame I-jame Mokslo ir kūrybos simpoziume A. Salys jau visiškai atmetė kokią nors galimybę, kad kada nors būtų galėjusi egzistuoti vadinamoji „baltų-slavų prokalbė“. Jis toje paskaitoje, kuri, deja, ligi šiol niekur nėra paskelbta, išdalino padalą, kuriame smulkiai išdėstė viso šio ginčo istorijos svarbiausius punktus ir nurodė konkrečius, nenuginčijamus senuosius baltų ir slavų atskirų prokalbių skirtumus. Šioje paskaitoje A. Salys nurodė konkrečius kalbinius duomenis, kurie rodo, kad senosios baltų ir slavų prokalbės turėjo tokių skirtumų, kurie jokių būdu neleidžia rekonstruoti vadinamosios „baltų-slavų“ prokalbės. Baltų prokalbė ir slavų prokalbės išsivystė atskirai ir savarankiškai, tiesiog iš indoeuropiečių prokalbės. Tik vėliau šios dvi atskiros indoeuropiečių kalbų grupės arba šakos buvo kiek suartėjusios ir viena kitai padarė kiek įtakos – ir tai daugiausia tik žodyno srityje. Konkrečiai kalbant, A. Salys nurodė vienuolika baltų prokalbės bruožų, kurių nė pėdsako nėra slavų prokalbėje, taip pat aštuonis svarbius kalbinius bruožus, kurie yra slavų prokalbėje, bet jų nė žymės nematyti baltų prokalbėje⁴.

1956 m. A. Salys paskelbė nepaprastai reikšmingą indoeuropiečių kalbų šeimos grupių arba šakų pasklidimo ir savitarpio santykių schemą⁵. Griežtai nepasisakydamas dėl visiškai konkrečios indoeuropiečių protėvynės bei prokalbės lokalizacijos, savo modeliu arba schema A. Salys labai moderniai apima ir susintetina tris pagrindines indoeuropiečių kalbų pasklidimo schemas (modelius): kilmės medžio teoriją (August Schleicher ir jo pasekėjai), bangų teoriją (Johannes Schmidt, jo pasekėjai, ypač jaungramatikiai ir jų pasekėjai – ligi šių dienų imtinai) ir vadinamąją lingvistinės arba realinės geografijos, kitų vadinamos dialektologinės krypties teoriją (Meillet, Bonfante, Pisani ir jų pasekėjai).

⁴ Plačiau apie tai: Antanas KLIMAS, *Baltic and Slavic Revisited*, žr. *Lituanus*, 1973, 1 nr., 7–26 psl.

⁵ *Indoeuropiečių kalbos*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, VIII t., 487–490 psl.

Būtent – pagal A. Salio modelį-schema – centrinėje srityje liekančios, nors gal kiek ir pasistūmėdamos iš pirmagimio išeities taško, šios grupės arba šakos: baltai, slavai, indai-iranėnai, trakai-frigai, armėnai, ilyrai ir albanai; jau kiek anksčiau šiek tiek pajudėję į periferijas: tocharai – į rytus, italikai-keltai – į vakarus, hetitai – į pietus ir germanai – į šiaurę. Tai buvęs pats pirmasis indoeuropiečių grupių arba šakų pajudėjimas, įvykęs dar priešistoriniais laikais, vėliau daug kartų šių judėjimų kryptis keitėsi ir t. t.

Cia būtų mums labai pravartu prisiminti dar vieną dalyką: šia A. Salio sudaryta ir pasiūlyta schema (modeliu) labai metodiškai galima išspręsti vieną gana opų indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros ir apskritai istorinės kalbotyros klausimą. Mat ilgai buvo ir tebėra ginčijamasi, kurios kalbos ir tarmės daugiau bei ilgiau išlaiko tam tikrus senesnius, archajiškesnius bruožus – ar vadinamosios centrinės, t. y., kurios lyg ir pasilieka prokalbės bei protėvynės vietoje, ar vadinamosios periferinės, t. y. tos, kurios anksčiau išsikelia į naujas, kraštines, periferines vietas. Sakysime, baltų kalbos yra daugiau centrinės, o baltų kalbose pati centrinė kalba yra lietuvių kalba, kuri iš tikrųjų yra ir labai archajiška, ir labai konservatyvi. Iš kitos pusės, hetitų ir tocharų kalbos yra periferinės kalbos, bet ir jos turi išlaikiusios kai kuriuos tokius archajiškus bruožus, kurių nerasi centrinėse kalbose. Pagal A. Salio pasiūlytąjį modelį (schema), pritaikant jį jo pasiūlytąja prasme, ir šis klausimas išsprendžiamas tokiu būdu:

- a) ir centrinės kalbos, pasilikusios arčiau protėvynės srities, išlaiko tam tikrus archajiškus bruožus (sakysime, baltų kalbos yra išlaikiusios labai archajišką vardžodžių morfologinę sistemą ir t. t.);
- b) ir periferinės kalbos, anksti apleidusios savo protėvynę, gali, kaip tam tikros rūšies kolonialinės kalbos, užkonservuoti ir išlaikyti labai archajiškus bruožus, kas dažnai pastebima apskritai izoliuotose kalbose ir tarmėse (sakysime, toks senųjų bruožų išlaikymas labai aiškiai matyti hetitų kalboje: vienas iš tų bruožų yra tai, kad hetitų kalba visiškai neturi moteriškosios giminės. Tai reiškia, kad kai hetitų prokalbė apie 2000–1800 m. prieš Kristų išsiskyrė iš indoeuropiečių prokalbės, tai dar pačioje indoeuropiečių prokalbėje moteriškoji giminė nebuvo išvystyta, kaip atskira gramatinė kategorija).

Kita didelė ir labai svarbi vaga A. Salio buvo išvartyta lietuvių kalbos onomastikos, vardotyros srityje: giliai susipažinęs su garsų mokslu – fonetika, pirmasis iš lietuvių tyrinėjo garsų susidarymą, jų artikuliaciją bei keitimąsi moderniais laboratoriniais metodais; išstudijavęs artikuliacinėje bei istorinėje

plotnėje mūsų tarmės bei jų išsivystymą, jis buvo kaip niekas kitas pasiruošęs tarti mokslinius sprendimus ir taip labai istorinių įvykių suraizgytoje mūsų vardų sistemoje.

Istoriniuose šaltiniuose mūsų vietovardžiai buvo per ištisus šimtmečius ne lietuvių kronikininkų, istorikų, rašytojų įvairiausiai rašomi, iškraipomi, o vėliau dažnai pripuolamai aiškinami. Tokie aiškinimai nuvedavo kartais tuos „aiškintojus“, net ir rimtus kalbininkus, į tokias nesąmones, kad vienas lenkų kalbininkas ėmėsi aiškinti, jog lietuvių vietovardis *Sūduva* yra kilęs iš lietuvių kalbos žodžio „excrementum“; o toks lenkas prof. Jan Otrębski, kuris ir lietuviškai labai gerai mokėjo, pradėjo aiškinti, kad *Ukmergės* vardas kilęs metatezės keliu iš žodžio *mergukė*, tuo tarpu kai jau seniai yra žinoma, kad tai niekas kitas kaip dėsningas tos tarmės išsivystymas iš senesnio vardo *Vil-kmergė*, ir panašiai.

A. Salys ėmėsi šio darbo metodiškai. Tik labai gaila, kad du dideli jo šios srities darbai nebuvo išspausdinti. Tai jo su kitais nuo 1938 m. ruoštas ir jo galutinai redaguotas *Pavardžių žodynas*, likęs rankraštyje. Žinoma, juo naudojasi dabartinėje Lietuvoje dirbą kalbininkai. Dalis šio darbo yra išspausdinta – kad ir kitokioje formoje – didžiajame lietuvių-vokiečių kalbų žodyne⁶.

Lietuvių kalbos vietovardžius, kurie anksčiau, o kartais dar ir dabar užtinkami ir labai toli nuo dabartinių Lietuvos etnografinių ribų, irgi visi, kaip kas išmanė, vokiečio, lenkino, gudino, rusino. Čia irgi reikėjo daug patirties ir darbo.

1939 m., atgavus Vilniaus kraštą, buvo parengtas atlietuvintų sulenkinčiųjų ir sugudintųjų vietovardžių, t. y. senųjų, originalių lietuviškų formų sąrašas. A. Salys redagavo ir šį leidinį, kuris 1943-1944 m. jau buvo pradėtas spausdinti. Šio leidinio korektūriniai lankai yra Vilniuje. Dalis šio darbo rezultatų buvo išspausdinta prie *Lietuvos žemėlapių*⁷. Savo prakalboje bei įvadinėse pastabose A. Salys rašė:

Prieš keletą metų, sumanius leisti Lietuvos žemėlapi, buvau paprašytas peržiūrėti ir pataisyti jo vardus. Vėliau, jo leidimą perėmus *Lietuvių Enciklo-*

⁶ A. SENN ir A. SALYS, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 490-500 psl. (Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija jį perspausdino A. SALIO *Raštų* II tome, Roma, 1983, 186-266 psl.).

⁷ A. SALYS, *Lietuvos žemėlapių vardynas*, žr. *Lietuvos žemėlapis*, Lietuvių Enciklopedijos leidykla, Bostonas, 1956, 11-46 psl. (Ištisai šį sąrašą išleido Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija: Prof. Salys, Raštai, II t., Roma, 1983, 489-569 psl.: *Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų vardai*).

pedijos Leidyklai, nusistatyta žemėlapi žymiai papildyti. Papildinėjant pagausėjo vietovardžių, o vandenų tinklas prof. S. Kolupailos rūpesčiu buvo veik dvigubai sutankintas. Teko vėl iš naujo visą jo vardyną tikrinti. Tam nebepakako spausdintųjų kalbiškai patikimų šaltinių. Reikėjo ieškoti gyvojo žodžio talkininkų. Kreipiausi spaudoje, ir jų atsiliėpė net per tris dešimtis, kilusių iš įvairių Lietuvos vietų. Su tų talkininkų pagalba pavyko nustatyti visur trūkstamųjų vardų lytis bei kirtį ir daugeliu atžvilgių dar patikslinti šaltininius duomenis⁸.

Lietuvos vietų vardai – nelaimingiausias viso
pasaulio „sutvėrimas“.

K. Būga

Šie mūsų žymiausiojo kalbininko žodžiai tebegalioja ir šiandien. Lietuviškųjų žemių vardai amžiais kaimynų savaip perdirbinėta – lenkinta, vokietinta, rusinta. O mūsų laikais M. Lietuvos lietuviškasis vardynas nacių ir sovietų bandyta šluote nušluoti. Pagaliau įkandine seka ir sovietinimas. Marjampolei – prieš visus lietuvių kalbos dėsnius – jau prikergtas „tarybinis“ Kapsukas.

Bet nemaža vietovardžių, iš nežinios ir neapdairumo, prigadina ir mūsų pačių spauda, net mokykliniai vadovėliai. Blogiausia, kad vardynas iki šiol nebuvo tvarkingas nė Lietuvos žemėlapiuose. Paskutiniaisiais prieškario metais čia buvo imtasi planingo darbo, bet jį nutraukė okupacija. Pvz., Lietuvių Kalbos Instituto paruoštas kirčiuotas Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų sąrašas (lietuviškai-lenkiškas) 1943–44 m. buvo spaudoje. Po karo kartkartėmis skelbta jį išleisiant. Bet, matyti, bus užkliuvęs už „gamtos pertvarkymo plano“ ar ko kito⁹.

Kartu su žemėlapiu leidžiamas kirčiuotas vardynas yra pirmas tos rūšies mūsų leidinys. Jis galės eiti patarėju laikraštininkams, vadovėlių autoriams ir visiems kitiems rašto žmonėms. Į jį pravartu bus žvilgterėti ir šiaip inteligentui, prirėkęs patikrinti kurios vietovės, upės ar ežero vardą, jo kirtį. Juk paprastai tos rūšies varduose daugiausia daroma ir kirčio klaidų¹⁰.

Ar mūsų „laikraštininkai, vadovėlių autoriai ir visi kiti rašto žmonės“ šiuo dideliu darbu – nors ir nedidelės apimties: trisdešimt labai smulkiu šriftu spausdintų puslapių – naudojasi, tai jau kitas klausimas.

⁸ Ten pat, 12 psl.

⁹ Ten pat, 12 psl.

¹⁰ Ten pat, 13 psl.

Daug išties studijinių straipsnių, paremtų šaltiniais, dažnai pavartotais pirmą kartą, A. Salys išspausdino *Lietuvių enciklopedijoje*, ypač apie svarbių Lietuvos upių, vietovių vardus, pavardes, krikštavardžius ir t. t. Daugelis jų liečia ir kitas baltų kalbas, ypač prūsų atskirų kilčių vardus, gyvenamąsias vietas, tarmes ir panašiai.

Todėl labai malonu girdėti, kad Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija ėmėsi didžiulio darbo – išleisti prof. A. Salio rinktinius raštus¹¹. Redaguojami dr. Petro Joniko, tie keturi tomai yra labai reikalingi ir naudingi mūsų kalbos mokslui ir praktinei lietuvių kalbos vartosenai.

Neužmiršamas ir didžiulis darbas A. Salio atliktas leksikografijos bare. Čia jo labai plačios žinios, paremtos dar ir nepaprastai gera atmintimi ir studijomis, labai daug prisidėjo prie paskutinių pusketvirto tomo jau minėto bendrinės arba rašytinės lietuvių kalbos žodyno *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*. Jo paruošime nuo pat pirmųjų puslapių dalyvavo prof. A. Sennas, kuris ir buvo vėliau žodyno vyriausiasis redaktorius. Kaip pats žodyno pradininkas ir autorius bei redaktorius prof. A. Sennas rašo baigiamajame žodyje¹², A. Salys duodavo dažnai apie trisdešimt procentų papildymų. A. Salys taip pat peržiūrėdavo visą rankraštį, papildydavo, pataisydavo. Tada abu autoriai dar kartą viską nuodugniai išdiskutuodavo. Todėl šis žodynas kalbininkų tarpe ir yra žinomas kaip *Senno ir Salio žodynas*.

Šis didžiulis penkiatomis žodynas, turįs apie 3000 puslapių, apie 120 000 žodžių, yra tikras aruodas mūsų studentams, mokytojams, rašytojams, redaktoriams, tik, deja, reikia nors kiek mokėti vokiečių kalbą. Yra jame ne tik atskiri žodžiai, bet labai daug idiomatinių išsireiškimų, posakių ir t. t.

Labai trumpai suminėsime vieną kitą A. Salio darbą praktiniais lietuvių kalbos vartojimo klausimais. Tai yra jo įvairūs straipsniai laikraščiuose, žurnaluose, pradedant nuo *Židinio* ir *Lietuvos aid*o ligi *Švietimo gairių*, *Aidų* ir *Draugo* imtinai. Labai svarbūs yra A. Salio straipsniai *Encyclopedia Britannica* 13-je laidoje ir taip pat *Catholic Encyclopedia*. Minėtini ir plačiau būtų dar daugelis jo darbų: Žemaitės raštų redagavimas, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos *Suvažiavimo darbų* II-jo tomo koredagavimas, jo darbas Švietimo ministerijos komisijose kalbos klausimais, Lituanistikos institute Lietuvoje ir vėliau jau JAV. JAV jis keliolika metų redagavo didžiulės metinės

¹¹ I tomą *Bendrinė kalba*, XXIV-570 psl. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija išleido Romoje 1979 m., II tomą *Tikriniai vardai* – 1983 m.

¹² Alfred SENN und Anton SALYS, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 561-565 psl.

MLA bibliografijos Rytų Europos kalbų ir literatūrų skyrių.

O kiek gražių naujų žodžių A. Salys yra sukūręs ir paleidęs į sėkmingą gyvenimą lietuvių kalbos vartosenoje: *tarmėtyra, staigmena, javieniai, padalas* ir daugelį kitų.

Prof. A. Salys buvo labai rūpestingas ir geras universiteto dėstytojas: visuomet giliai pasiruošęs, remdamasis neklaidinga savo atmintimi, jis savo paskaitose bei seminaruose itin giliai nagrinėdavo einamuosius dalykus. Apie jį, kaip dėstytoją dar Lietuvoje rašė jo kiek jaunesnis kolega dr. Vincas Maciūnas:

Man pačiam nebeteko klausyti Salio skaitomų kursų, bet daug kartų teko girdėti palankius atsiliepimus apie juos. To didžiai talentingo kalbininko ir puikaus dėstytojo paskaitos buvo jo gausių klausytojų labai mėgstamos.

Per keturiolika metų jo klausė šimtai mūsų studijuojančių lituanistų¹³.

Čia minėjome kiek plačiau tik, mūsų nuomone, pačius svarbiausius, jeigu ir ne taip plačiai žinomus darbus. Ypač tuos, kuriais mūsų jaunai kalbotyrai buvo statomi tvirti pamatai, kuriais dabar Lietuvoje remiasi prof. A. Salio mokiniai ir jo mokinių mokiniai.

Pabaigai leiskime lyg ir prabilti pačiam a. a. prof. A. Saliui. Savo tik juostelėn įrašytame žodyje, skirtame II Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui, jis tarp kitko sakė:

O dabar mūsų pareiga tai turimai vertenybei. Ji savaime suprantama, nes esame lietuvių tautos vaikai. Mums visų pirma svarbu tos pareigos praktiškoji vykdomoji pusė (...). Praktiškai lietuviybės išlaikymas susiveda į kalbos išlaikymą. Jei nueisime tuo keliu, kad lietuviškai tik šoksime ir dar vieną kitą dainą, kad ir prisvilusiu liežuvio pajėgsime sudainuoti, tai bus tik lietuviškos dekoracijos, o ne lietuviybės išlaikymas¹⁴.

Antanas KLIMAS

¹³ *Draugas*, 1979.X.28.

¹⁴ Antanas SALYS, *Lietuvių kalba – vertenybė ir pareiga*, žr. *Laiškai lietuviams*, XXIII, 1972, 9 nr., 306 psl.

JONAS NEKRAŠIUS

DAILININKAI IR DAILĖS GYVENIMAS ŠIAULIŲ KRAŠTE XVI a. II p. – XX a. I p.

Pirmieji kūriniai, kuriuose pavaizduoti Šiauliai ir Šiaulių kraštas

Apie Šiaulių dailininkus ir dailę, jos raidą yra rašęs G. Bagdonavičius (Vaizdingasis menas Šiauliuose. „Varpai“, 1943, p.292-297), prof. V. Rimkus, S. Vaitkus ir kiti autoriai. Nemažai medžiagos apie Šiauliuose ir Šiaulių krašte dirbusius dailininkus ir jų sukurtus darbus galima rasti Lietuvos dailininkų žodyne: T.1: XVI-XVIII a.. (sud. Paliušytė A., 2005); T.2: 1795-1918 m. (sud. Širkaitė J., 2012); T.3: 1918-1944 m. (sud. Šatavičiūtė-Natalevičienė L., 2013); T.4: 1945-1990 m. (sud. Žvirblytė M., 2016), iš kurių kai kurie svarbiausi anketiniai duomenys ir faktai pateikiami šiame straipsnyje. Šią temą vienas pirmųjų išsamiai nagrinėjo prof. V. Rimkus straipsnyje „Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. pab.–XX a. I p.)“ („Kraštotyra“, nr.11, 1980, p.34-45) ir knygoje „Dailės raida Šiaulių mieste. – Šiaulių praeitis ir dabartis“ (str. rinkinys). – V.: Mintis, 1986, p.149-162.

Šiame straipsnyje pateikiama nauja ir papildyta medžiaga apie dailės ir vaizduojamojo meno raidą Šiauliuose ir Šiaulių krašte, apie kai kuriuos iš čia kilusius, čia dirbusius dailininkus ir jų sukurtus darbus. Istorinė Šiaulių krašto dailės panorama siekiama atskleisti, kaip vystėsi ir buvo plėtojama dailė Šiauliuose ir krašte, kokie dailininkai ir kūrėjai čia dirbo, kokius darbus sukūrė, kokį indėlį paliko.

Šiaulių krašte ir Šiauliuose dailė ir sakralinis menas iš pradžių buvo plėtojamas bažnyčiose ir vienuolynuose, kur vietos ir atvykę iš svetur dai-

Kasparo Volpelos sudarytas Europos žemėlapis, kuriam pirmą kartą pažymėti Šiauliai – Sovli. 1555 m.

rengimo darbus 1590 m. inicijavo Lietuvos didysis maršalka, Vilniaus vaivada, Šiaulių ir kai kurių krašto žemių nuo 1572 m. balandžio 29 d. valdytojas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616). Žemėlapiu rengimo darbai baigti apie 1600 m. Jį braižė T. Makowskis, spausdinimo formą pagaminio Nyderlandų kartografas H. Gerlisas. Žemėlapis gana tikslus ir gerokai

lininkai, savamoksliai skulptoriai kūrė skulptūras ir medžio drožinius, tapė religinius paveikslus, kitų dailininkų kopijas, atliko įvairius kitus užsakymus. Deja, nemažai kūrėjų pavardžių ir jų likimų nežinome. Laukia didelis dailės istorikų darbas nustatant ir identifikuojant juos. Bandyta rasti pirminius šaltinius ir kūrinius, kuriuose pavaizduoti Šiauliai ir krašto vietovės.

Vokiečių kartografas, atlasų ir žemėlapių rengėjas, mokslinių prietaisų gamintojas Kasparas Volpelos (Caspar Volpel, 1511–1561) 1555 m. sudarytame Europos žemėlapyje pažymėjo Šiaulius – Sovli.¹ Nuo XVII a. pr. Šiauliai ir Šiaulių kraštas pradėti vaizduoti senuosiuose žemėlapiuose, planuose ir schemose.

1613 m. Amsterdame, Willemo Janszoono Blaeu leidykloje buvo išleistas pirmasis originalus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis su Dniepro kartografiniu vaizdu ir Tomaszo Makowskio Lietuvos aprašymu. Šio žemėlapiu

pralenkė to meto Vakarų Europos sudarytus žemėlapius. Vien tik dabartinėje Lietuvos teritorijoje pažymėta apie 150 gyvenviečių ir 60 upių. Tai – vienas geriausių Renesanso epochos kartografijos darbų. Beveik pusantro šimto metų jis buvo Europos kartografų kopijuojamas, perdirbinėjamas ir spausdinamas įvairiuose atlasuose. Žemėlapio originalas neišliko.

Upsalos (Švedija) universiteto bibliotekoje yra pirmosios laidos spausdintas variantas. Vokietijoje, Veimaro bibliotekoje, saugomas antrasis šiuo metu žinomas šios laidos žemėlapių egzempliorius. Jame Šiauliai pažymėti Szawle: čia ir bokštas, simbolizuojantis miestą, taip pat gal bažnyčią ir dvarą, pabrėžtas valdos dydis. Pagal sutartinius ženklus visų pirma tai reiškė miestą – Oppidum.

Vėliau tokį pat vaizdųlį perėmė ir kiti atlasai bei žemėlapiai – M. K. Radvilos Našlaitėlio perdirbiniai. Žemėlapis svarbus ir tuo, kad jame paženklintos tuometinės Žemaitijos – Samogitia – ribos, kai kurios krašto vietovės – Lygumai (Ligumij), Linkuva (Linkow), Pakruojis (Pokroie), Žeimelis (Zemele), Joniškis (Janiski), Žagarė (Zagarij), svarbiausios upės – Mūša (Musza), Kruoja (Kroia), Daugyvenė (Daugyvena).

Ir vėliau Šiauliuose lankėsi kartografai, topografai, matininkai ir dailininkai. Jie braižė planuose ir schemose Šiaulius, pavaizdavo Šv. Petro ir Povilo bažnyčią (dabar – Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus katedrą), miesto aikštę, gatves. Šiauliai senuosiuose planuose ir schemose pradėti žymėti nuo XVII a. pab.

Bene pirmąjį Šiaulių miesto vaizdą plane 1699–1700 m. pavaizdavo Saksonijos kariuomenės topografai, kurie nubraižė kelių nuo Lietuvos pajūrio į Kuršą ir Kauną žemėlapi (72,5x50,5 cm). Vienoje iš kelio atkarpų pirmą kartą pavaizduoti Šiauliai–Shaulen, pateikta urbanistinė miesto struktūra, vietovės ir jos apylinkių teritorijų schema.

Švedų kartografų sudarytame Šiaulių ir kitų Lietuvos apylinkių žemėlapyje pirmąkart pateiktas Šiaulių miesto planas. Jame nurodytos miesto gatvės, turgaus aikštė, bažnyčia, svarbiausi pastatai, upė, Šiaulių ežeras, kiti objektai. Plane aiškiai matyti miesto išdėstymas, bažnyčia ir turgaus aikštė.

Iš plano (piešinio) matosi, kad Šiauliai buvo nedidelis miestas, turgaus aikštė keturkampė, pažymėtos kai kurios gatvės, minimos XVII a. vidurio miesto gatvių aprašymuose. Aplink turgaus aikštę sužymėti didesni miestiečių namai. Šiame plane žymimas tiltas per ežerą. Šio žemėlapi ir Šiaulių miesto plano piešinio originalas saugomas valstybinėje Prūsijos kultūros paveldo bibliotekoje Berlyne².

Dr. E. Vasiliauskas, 2010 m. dirbdamas Švedijos archyvuose, aptiko iki tol nežinomą 1703 m. Joniškio miesto brėžinį. Tai pats seniausias žinomas šio miesto atvaizdas. Švedijos karo kartografa piešinyje pavaizdavo Joniškį 1703 m. vasario 1-3 d. švedų kariuomenei puolant miestą. Šio piešinio priekinėse pozicijose – švedų pėstininkai ir kavalerija, centre – bažnyčia, dešiniau – rotušė, prieš bažnyčią, kairiau – tik du miesto namai su kaminais, visi kiti – be kaminų³.

1781 m. vasario 20 d. pažymėtame Šiaulių ekonomijos scheminiame žemėlapyje nurodyti raktai, dvarai, miesteliai, bažnyčios. Žemėlapis, kurio autorius nežinomas, nupieštas popieriuje su vandens ženklais „ADRIAN ROGGE“ – su heraldiniu lelijos ženklu skyde kairėje pusėje. Tai – seniausias žinomas visos Šiaulių ekonomijos žemėlapis, kuris saugomas Ukrainos centriname istorijos archyve Lvove. Jį rado ir kopiją į Lietuvą parvežė Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas dr. E. Vasiliauskas⁴.

1870 m. matininko Kožino parengtas Šiaulių miesto planas buvo patvirtintas 1872 m. sausio 14 d. Jame aiškiai nubrėžta miesto teritorija ir jos ribos. Yra išlikęs 1871-1872 m. Kauno gubernijos Šiaulių plano 1903 m. tipografinis atspaudas, kuriame nurodytos visos miesto gatvės, svarbiausi pastatai, bažnyčios ir cerkvės, Berniukų gimnazija, paštas, kalėjimas, ligoninės, kapinės, fabrikai, Rūdės upė, tekanti per miestą, Talšos ežeras, pagrindiniai keliai, vedantys iš miesto. 1912 m. pakoregavus šį planą, miesto gatvių tinklas išliko beveik toks pat.

Dailininkai ir jų darbai Šiauliuose ir krašte (XVII a. I p.–XX a. pr.)

Susipažįstant su sakraliniu menu Šiaulių krašto bažnyčiose ir vienuolynuose, studijuojant Lietuvos dailininkų žodyno I, II, III ir IV tomus, galima rasti nemažai dailininkų ir kūrėjų, kurie, pradedant XVII a., dirbo Šiauliuose ir krašte, pagal užsakymus kūrė įvairius darbus, restauravo bažnyčiose ir vienuolynuose esančius įvairius dirbinius ir kūrinius. Dailininkai dirbo Šiaulių, Joniškio, Kelmės, Kražių, Pašiaušės ir kitų Šiaurės Lietuvos miestų ir miestelių bažnyčiose, Linkuvos karmelitų, Tytuvėnų bernardinų ir kitų vietovių vienuolynuose. Tai – tapytojai, grafikai, skulptoriai, medžio drožėjai, dekoratoriai, dažytojai ir kiti kūrėjai. Pagal istorinę dailės raidą pateikiame duomenis apie kai kuriuos iš šių vietovių kilusius dailininkus, iš svetur atvykusius kūrėjus ir jų sukurtus darbus Šiauliuose ir Šiaulių krašte, taip pat duomenis apie dailininkus, tuo laikotarpiu sukūrusius darbus,

kuriuose vaizduojami Šiauliai ir kraštas. Tačiau tai tik pirmasis bandymas juos susisteminti ir sugrupuoti.

Tapytojas Miller (Miler) 1715–1746 m. gyveno Vilniuje, 1715 m. atnaujino Joniškio parapijos Švč. Trejybės bažnyčios Šv. Martinijono altorių.

Skulptorius Laurynas Kšiževičius (Krzyżewicz Wawrzyniec (Laurentius) 1725 m. Pašiaušės Šv. Stanislovo bažnyčioje savo lėšomis pastatė ir dekoravo Švč. M. Marijos altorių⁵.

Tapytoja Ona Gonkuvna (Gonkowna Anna) 1738 m. Šiaulių parapijos Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje nutapė didelį altoriaus paveikslą „Šv. Petras ir Povilas“⁶.

1748 m. su tapytoju Pranciškom Bronovskiu (Bronowski Franciszek) buvo sudaryta sutartis remontuoti Šiaulių parapijos Šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

Tapytojas Vaclovas Vladislovas Adlersfert 1750 m. gegužės 30 d. pasirašė sutartį nutapyti du erelius ant Joniškio parapijos Švč. Trejybės bažnyčios kryžiaus už 10 muštinių talerių. Darbą baigė prieš 1751 m. rugpjūčio 1 d.

1752 m. Joniškyje gyveno ir dirbo tapytojas Stanislovas Šlamcevičius (Szlamciewicz Stanisław)⁷.

XVIII a. II p. nemažai dailininkų atliko įvairius darbus Linkuvos karmelitų vienuolynui ir Švč. M. Marijos Škaplierinės bažnyčiai. Tapytojas Kazimieras Rimkevičius (Rymkiewicz Kazimierz) 1761–1762 m. Linkuvos karmelitų vienuolynui ir Švč. M. Marijos Škaplierinės bažnyčiai atliko įvairius smulkius darbus. Vienuolyno koridoriuje nutapė Švč. M. Mariją su abitu ir karmelitišku apsiaustu.

Tapytojas Steponas (Stefan) 1769 m. Linkuvos Švč. M. Marijos Škaplierinės brolijos užsakymu ištapė vėliavas. Už šiuos darbus jam sumokėti 94 auksinai ir 24 grašiai.

Tapytojas Antanas Ziglinskis (Zyglinski Antoni (Zyglimski) 1773–1774 m. dirbo Linkuvos karmelitų Švč. M. Marijos Škaplierinės bažnyčioje. Koplyčioje paausavo Šv. Mykolo altorių (už 500 auksinų), paausavo ir ištapė Šv. Juozapo ir Šv. Antano altorius (už 1440 auksinų), ištapė vėliavą (už 16 auksinų) ir atliko kitus smulkius tapybos darbus. 1774 m. Linkuvos Švč. M. Marijos Škaplierinės brolijos užsakymu ištapė vėliavą (už 102 auksinus)⁸.

Drožėjas Pranciškus Weydeman (Weideman Franciszek) gyveno Kelmėje. 1767 m. balandžio 28 d., po Kelmės klebono mirties patvirtino, kad gavo 72 timpų likutį už Kelmės parapijos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje pastatytą Rožinio Švč. M. Marijos altorių⁹.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, kuriame pažymėti Šiauliai – Szawle. 1613 m. Braižė T. Makowskis.

Drožėjas Antanas Chalchevičius (Kalkevičius) (Chalchiewicz Antoni) 1773-1774 m. dirbo Linkuvos karmelitų Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčioje. Presbiterijos šoniniams altoriams išdrožė 4 sparnus ir kitas ornamentines detales, už tai gavo 72 auksinus. Kartu su staliu Adomu Šeleta ir tapytoju Antanu Ziglinskiu sukūrė Šv. Mykolo altorių Viešpaties Jėzaus koplyčioje. 1774 m. klijavo bažnyčios vargonų vamzdžius ir drožinius¹⁰.

Tapytojas Andriejus Bochdanovičius (Bochdanowicz Andrzej) 1785 m. Joniškio klebono Antano Ignaco Vildės laidotuvėms ištapė karstą ir katafalką, už tai jam buvo sumokėti 32 auksinai¹¹.

Tapytojas Petras Rozalinas (1775-1820) (dar – Rozalino Piotr, Roselino, Rozalini Petrus) 1796-1801 m. Tytuvėnų bernardinų Švč. M. Marijos Angeliškosios bažnyčiai nutapė šešių paveikslų ciklą Naujojo Testamento tema: „Išminčių pagarbinimas“, „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“,

„Šv. Stepono mirtis“, „Piemenėlių pagarbinimas“, „Kristus laimina vaikus“ „Kristus gydo ligonius“. 1801 m. tai pačiai bažnyčiai sukūrė paveikslą „Šv. Pranciškaus išaukštinimas“ (visi paveikslai išlikę), padarė Tytuvėnų bernardinų Švč. M. Marijos Angeliškosios bažnyčios fundatorių ir statytojų Andriejaus Valavičiaus ir Jeronimo Valavičiaus portretų kopijas¹².

1800–1801 m. buvo nubraižytas Šiaulių miesto planas (43x59 cm). Jame pavaizduota bažnyčia, aikštė, gatvė, upė. Tai – seniausias žinomas Šiaulių miesto planas.

Bene pirmas detalesnis piešinys, susijęs su Šiauliais, buvo sukurtas prieš daugiau kaip du šimtus metų. Piešinio autorius – Vilniaus miesto prezidentas, Vilniaus gubernijos bajorų maršalka, žymus teisininkas ir visuomenės veikėjas Mykolas Juozapas Riomeris (1778–1853). 1818 m. lapkričio 14 d. jis atvyko į Šiaulius rekrūtų klausimais ir apsigyveno grafo Platono Zubovo (1767–1822) rūmuose. M. J. Riomeris Šiauliuose išbuvo iki 1819 m. sausio 4 d.

Savo įspūdžiuose M. J. Riomeris rašė, kad Šiauliai jam paliko gražaus miesto su vaizdingu kraštovaizdžiu įspūdį, patikusi gotikinė bažnyčia, kurią vietos gyventojai vadino Žemaitijos stebuklu. 1818 m. lapkričio 17 d. M. J. Riomeris iš Šiaulių kartu su laišku žmonai Rachelei į Vilnių atsiuntė piešinį, vaizduojantį Šiaulių senamiestį. Piešinyje pro P. Zubovo rūmų langą pavaizduota visu ūgiu iškilusi Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Virš jos mūrinės bokšto dalies stiebiasi profiliuoto varpo formos dviejų dalių šalmas. Jo apačia grakščiai lenkta, banguoto kontūro, aukštyrnia siaurėjanti, viršus mažesnis, ištęstas ir persmaugtas. Priešais bažnyčią netvarkingai išsidėstę mediniai ir mūriniai vienaukščiai ir dviauksčiai namai, kai kurių kiemai ir daržai aptverti medinėmis tvoromis. Ypač įdomus piešinio dešinėje pusėje pavaizduotas dviejų aukštų pailgas stačiakampio formos mūrinis pastatas su dviem arkos formos įėjimais, stovintis dabartinėje miesto Savivaldybės vietoje. Manoma, kad tai buvusi pagrindinė miesto savivaldos įstaiga – Rotušė. Gali būti, jog tai seniausias iki šiol žinomas, su Šiauliais susijęs piešinys, kuriame pavaizduota Šv. Petro ir Povilo bažnyčia ir senojo miesto dalis. 1818 m. lapkričio 17 d. rašytas M. J. Riomerio laiškas su piešiniu saugomas Lietuvos Mokslų akademijos valstybinės bibliotekos Rankraščių skyriuje. Šis piešinys pirmą kartą paskelbtas 2011 m. prof. T. Bairašauskaitės monografijoje „Mykolas Juozapas Riomeris (1775–1853). Bajoro viešojo ir privati erdvė XIX a. pirmojoje pusėje“¹³.

Architektas, piešėjas, pedagogas Jokūbas Šolma (Szolmo Jakub, Szolmo Jakob) mokėsi Padubysio mokykloje (dab. Šiaulių r.) ir Kražių gim-

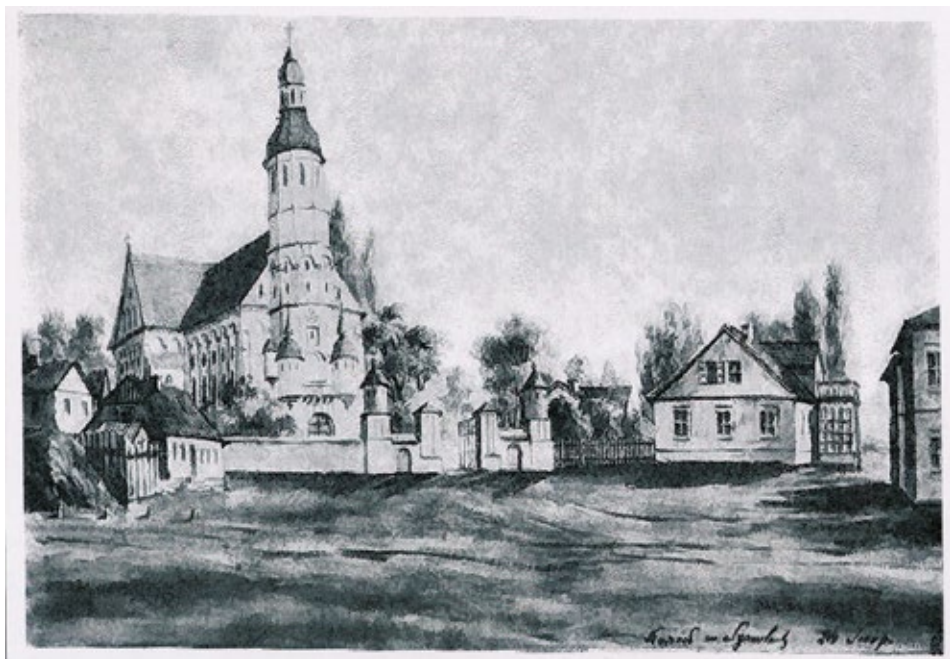
nazijoje. 1802-1809 m. VU studijavo matematiką, fiziką, logiką. Lankė piešimo, tapybos, raizybos, iškalbos, dailės istorijos, lenkų ir rusų literatūros paskaitas. J. Saundersas mokė jį raizybos. 1804-1809 m. buvo Jono Rustemo mokinys. 1810-1817 m. VU dėstė topografinį piešimą. 1816 m. laikė egzaminą piešimo mokytojo teisėms gauti. 1817 m. priimtas kandidatu į Mokytojų seminariją. Kražių (1820-1824) ir kitų gimnazijų piešimo mokytojas. Sukūrė architektūrinių piešinių¹⁴.

Tapytojas, piešėjas ir pedagogas Polikarpas Joteika (Joteiko Polikarp) gimė 1796 m. Šiauliuose, čia lankė mokyklą. 1819-1824 m. VU studijavo istoriją, mokėsi piešimo ir tapybos pas Joną Rustemą, skulptūros pas Kazimierą Jelskį. 1829 m. jam suteiktas laisvųjų menų kandidato laipsnis. Dirbo piešimo mokytoju Nesvyžiuje, 1841-1847 m. dėstė piešimą Svisločiaus (Mogiliovo gub.) mergaičių gimnazijoje, nuo 1847 m. birželio 15 d. Minsko gimnazijose. Tapė ir kopijavo portretus. Dalyvavo VU studentų darbų parodose¹⁵.

Lietuvių tapytojas ir skulptorius, medalininkas, dailininkas Alfredas Izidorius Romeris (1832-1897) XIX a. 7 dešimtmetyje (1867) nupiešė Šv. Petro ir Povilo bažnyčios bokštą (popierius, pieštukas, 15,2x8,5 cm). Šiame piešinyje pavaizduotas bažnyčios bokštas su jame įmontuotu mechaniniu laikrodžiu ir originalia varpo formos viršūne. Piešinys vertintinas ne tik kaip dailės kūrinys, bet ir kaip dokumentas Šiaulių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus katedros istorijai ir miesto architektūros raidai pažinti¹⁶.

Tapytojas, raizytojas, architektas, meno kritikas Stanislovas Vitkevičius (Witkiewicz Stanislaw) gimė 1851 m. gegužės 8 d. Pašiaušės dvare (dab. Šiaulių r.). Mokėsi namuose ir Šiaulių gimnazijoje. Būdamas Peterburgo dailės akademijos studentas, 1870 m. sukūrė piešinį „Lenkijos sukilėliai, rusų pakarti sausio mėnesį Šiauliuose“ („Wieszanie powstancow styczniowych w Szawlach“). Paveikslas saugomas nacionaliniame Varšuvos muziejuje. Mirė 1915 m. rugsėjo 5 d. Lovrane¹⁷.

Tapytojas, literatas Nikodemus Erazmas Ivanauskas gimė 1843-1846 m. Paragių dvare (dab. Akmenės r.). 1871-1872 m. su šeima gyveno Šiauliuose. Pagal užsakymus tapė religinius paveikslus, daugelio žinomų dailininkų darbų kopijas (pvz., „Kristus Alyvų sode“ pagal Paulį Delaroschė'ą Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčiai), atnaujindavo bažnyčių įrangas bei senas drobes¹⁸. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose saugomi 9 dailininko darbai: Vitkevičienės portretas (drobė, al., 68 x 52. ŠAM DT-2797), Onos Lastauskaitės-Glovackajos Priss portretas (drobė, al., 53x39.

Napoleonas Orda. Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Apie 1875 m.

ŠAM DT-2797), Ksavero Ivanausko portretas (pop., oledrukas, 58 x 47. ŠAM DT-2799), Paragių veranda mėnesienoje (kartonas, al., 30x23. ŠAM DT-2802), Autoportretas (drobė, al., 50x35. ŠAM DT-2797), Karolina Ivanauskienė su seserimi Vitkevičiene (drobė, al., 76x93,5. ŠAM DT-2808), Marcelinos Skausgirdienės portretas (drobė, al., 49,5x39,5. ŠAM DT-2809), Sviežovskienės portretas (drobė, al., 39,8x29,5. ŠAM DT-2810), Lazdynų Pelėdos-Sofijos Pšibiliauskienės portretas. 1921 (medis, al., 63,5 x 28. ŠAM DT-2805). Mirė 1931 m. sausio 23 d. gimtinėje¹⁹.

Lenkų dailininkas Napoleonas Orda (1807-1883), gyvenęs ir kūręs prie Rusijos imperijos prijungtose Lietuvos provincijose, 1875 m. lankėsi Šiauliuose ir sukūrė du darbus: pavaizdavo Šv. Petro ir Povilo bažnyčią (pop., pieštukas, akvarelė, 204x29,2 cm) ir Zubovo dvaro rūmus (Didždvarį). Pirmajame darbe dailininkas sujungė į vieną kompozicinę visumą bažnyčią ir aplinkinius pastatus. Piešinyje pavaizduota erdvi aikštė, ribojama nedidukų vienaukščių ir dviauksčių trobesių. Pagrindinė dominantė – antrame plane įkomponuota monumentali bažnyčia su aukštu bokštu. Ji piešta iš toliau, nuo kito aikštės krašto šiaurės vakaruose. Kitame N. Ordos

piešinyje pavaizduoti grafo Zubovo rūmai ir parkas. Tai – seniausias žinomas šios rezidencijos vaizdas. Piešta iš pietų pusės, nuo dvaro keliuko (dab. Aušros alėjos). Šiame piešinyje pavaizduotos dvaro rūmų klasicistinės architektūros formos ir artimoji aplinka. Zubovų rūmai buvo žymi rezidencija, joje ne kartą lankėsi ir buvo apsistoję Rusijos carų šeimos nariai, kiti žymūs žmonės. Todėl N. Orda ir įamžino juos kaip miesto įžymybę²⁰.

Drožėjas, bažnyčių dekoratorius Jonas Danauskas (Danovskis, Danavskis, Danowski Jan) gimė 1854 m. liepos 23 d. (kitais duomenimis – 1855, 1861) Utėnų k., Rozalimo valsčiuje. Mokėsi pas tėvą altorių meistrą Ksaverą Danauską, trumpai dirbo Jozefo Szpetkowskio liturginių reikmenų dirbtuvėje Varšuvoje. Gyveno Starkynės vienkiemyje ir Moniūnų k., turėjo bažnytinių reikmenų dirbtuvę. Nuo 1871 m. dirbo bažnytinės dailės srityje – gamino altorius, sakyklas ir kt. bažnytinę įrangą, drožė iš medžio šventųjų skulptūras bažnyčioms ir koplytėlėms, tapė religinio turinio paveikslus, kūrė dekoracijas spektakliams, apipavidalindavo šventinius renginius. Tapė ir paveikslus ant drobės. Altorių ir kitus bažnytinės įrangos projektus eksponavo pirmosiose lietuvių dailės parodose 1907–1909 m. Šventųjų statulų yra Debeikių, Klovainių, Krinčino, Pušaloto, Rozalimo, Smilgių, Stačiūnų ir kitose bažnyčiose. Tapyti Kryžiaus kelio stočių paveikslai yra Linkuvos bažnyčioje. Mirė 1937 m. spalio 29 d. Moniūnų k. (dab. Pakruojo r.)²¹.

1875 m. Šiauliuose surengtoje žemės ūkio parodoje pirmąkart buvo eksponuojami ir dailės kūriniai (tapytojo Romano Švoinickio darbai). R. Švoinickis (Aleksa-Švoinickis, Švoinickis-Aleksa, Szwoynicki Roman) gimė 1845 m. gruodžio 12 d. Rodų dvare netoli Krekenavos (dab. Panevėžio apskr.). 1875 m. dalyvavo žemės ūkio parodoje Šiauliuose, dailės parodoje Vilniuje 1897 ir 1899 m. Mirė 1915 m. sausio mėn. gimtinėje²².

1879 m. lenkų dailininkas B. Puschas iš Varšuvos sukūrė medalį Šiaulių žemės ūkio parodai. Šio medalio averse išlietas užrašas „ШАБЕЛЬСКАЯ СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННАЯ ВЫСТАВКА“ (diametras – 44 mm).

1879 m. lenkų dailininkas Podbielskis sukūrė graviūras apie Žemės ūkio ir pramonės parodą Šiauliuose. Pagal šiuos kūrinius buvo atspausdinti atvirukai, kuriuos 1879 m. išleido B. Veržbickio ir Ko spaustuvė Varšuvoje. Juose – Žemės ūkio ir pramonės parodos Šiauliuose 1879 m. vaizdai. Pirmoje atvirutėje pavaizduoti pastatai ir žemės ūkio technika, įvairūs padargai ir parodos organizavimo komitetas, įsikūręs specialioje stoginėje. Joje matyti parodos dalyviai ir svečiai, pučiamųjų orkestras.

Dailininkas graviūroje, pavadintoje „Apdovanojimų įteikimas“ („Roz-

Lenkų dailininko B. Puscho medalis „Šiaulių žemės ūkio paroda“. 1879 m. Iš Petro Kaminsko rinkinio.

danje nagrađ“), su dokumentiniu tikslumu užfiksavo momentą, kai parodos organizavimo komiteto pirmininkas, skambant pučiamųjų orkestrui, paskelbė parodos nugalėtojus. Piešinyje užfiksuoti įvairūs mediniai pastatai, kuriuose buvo įrengtos parodos ekspozicijos ir laikomi eksponatai.

Kitame atviruke atspausdintas to paties dailininko piešinys, kuriame pavaizduotas parodos paviljono Šiauliuose vidus ir juose esantys įvairūs eksponatai. Joje be parodos lankytojų matosi stalai ir vitrinos, kuriose išdėlioti žemės ūkio ir pramonės produkcijos pavyzdžiai, įvairios statinės, dėžutės. Pasieniuose matyti iš gėlių ir augalų padarytos kompozicijos. Trečiajame piešinyje pavaizduoti Šiaulių žemės ūkio ir pramonės parodos medaliais apdovanoti geriausių veislių gyvuliai: jaučiai, karvės, arkliai, kiaulės. Šioje parodoje buvo eksponuojami įdomūs žuvininkystės pradininko Lietuvoje Mykolo Girdvainio paruošti eksponatai: Baltijos ir Juodosios jūros bei Lietuvos gėlųjų vandenų fauna, taip pat gausus žuvininkystės priemonių rinkinys. Buvo išleistas ir šio rinkinio katalogas. Už savo ekspoziciją Šiaulių žemės ūkio ir pramonės parodoje M. Girdvainis buvo apdovanotas aukso medaliu. Parodoje dalyvavo ir Laurynas Ivinskis, kurio herbariumai buvo įvertinti Valstybės turtų ministerijos didžiuoju sidabro medaliu, o jis pats išrinktas parodos garbės nariu.

Apie šią parodą rašė Jan Karłowisz straipsnyje „Z Wystawy Szawelskiej“, kuris kartu su Podbielskio piešiniais buvo išspausdintas 1879 m. lapkričio 22 d. Varšuvoje leistame laikraštyje „Tygodnik ilustrowany“²³.

1892 m. Nikolajui Zubovui (1832-1898) – Šiaulių dvarininkui, rėmusiam lietuvių nacionalinį judėjimą, taip pat aktyviai prisidėjusiam organizuojant Šiauliuose žemės ūkio parodą, buvo sukurtas medalis (dailininkas L. Steinmanas, Peterburgas). Jo averse: viduryje – apskritas herbinis skydas su karūna. Jame įrašas: „MERITIS CRESCUNT HONORES“. Aplink pakraščiu dviejų eilučių įrašas: „CIVI OPTIME MERITO NICOLAO COMITI ZUBOW. AGRARIAE FIDEI CONDITORI A. MDCC-CLXXII-MDCCCXCII“.

XIX a. pab. Šiauliuose gimė dailininkai litvakai Viktoras Dovydas Brenneris, jo brolis Michailas Brenneris, Josefas Saksas ir kt.

Viktoras Dovydas Brenneris (Brenner Victor David) gimė 1871 m. birželio 12 d. (pagal kitus duomenis – Brenneris Dovydas Vigderas, Geršeno Štarko ir Šorės sūnus g. 1871 m. gegužės 27 d. ar 1872 m. Pasvalyje, 1886 m. gyveno Šiauliuose) juvelyro ir antspaudų gamintojo, graverio Georgo Brenner ir Saros Margolis šeimoje. Skulptorius, raizytojas, medalininkas. 1887 m. Viktoras Dovydas Šiauliuose įsteigė graverio dirbtuvėlę ir joje savarankiškai dirbo. 1889 m. persikėlė į Kauną, 1890 m. emigravo į JAV ir apsigyveno Niujorke. Mokėsi Cooper Union koledže, dirbo Niujorko metalinių ženklų ir medalių dirbtuvėje.

Už sukurtą L. van Beethoveno medalį V. D. Brenneris gavo finansinę paramą ir išvyko studijuoti į Paryžiaus Juliano akademiją, kur 1898-1900 m. studijavo pas įžymųjį medalininką Luis Oscar Roty. Su savo darbais 1900 m. dalyvavo Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, 1901 m. Bafalo mieste ir 1904 m. Sent Luise vykusiose parodose jo kūryba buvo įvertinta apdovanojimais. Labiausiai išgarsėjo dėl 1907 m. sukurto JAV prezidento Abraomo Linkolno atvaizdo, panaudoto vienam centui, pirmąkart kaldintam 1909 m. minint prezidento gimimo 100-ąsias metines. V. D. Brennerio sukurtas JAV prezidento A. Linkolno atvaizdas ant JAV vieno cento nominalo monetų kaldinamas iki šiol. Per savo karjerą sukūrė daugiau nei 123 medalius, plaketes, biustus ir portretus. Mirė 1924 m. balandžio 5 d. Niujorke. Dalis V. D. Brennerio kūrinių saugoma Kauno Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriuje. Jo kūriniai buvo eksponuoti 1991 m. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus jubiliejinėje 70-mečio parodoje. 2016 m. birželio 16 d. V. D. Brennerio originalūs kūriniai, taip pat plakečių, medalių ir monetų spalvotos reprodukcijos buvo eksponuojamos Šiaulių apskr. P. Višinskio viešojoje bibliotekoje surengtoje parodoje, skirtoje šio garsaus skulptoriaus 145-osioms gimimo metinėms.

*Skulptorius ir medalininkas
Viktoras Dovydas Brenneris.*

Dailininkas Vaidotas Janulis sukūrė atminimo lentą, skirtą skulptoriui (idėja – J. Nekrašius), kuri 2016 m. gruodžio 14 d. atidengta Šiauliuose, Tilžės ir Vilniaus gatvių kampe, ant AB „Šiaulių bankas“ sienos. 2017 m. Šiaulių apskr. P. Višinskio viešoji biblioteka ir Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus išleido V. D. Brenerio plakečių, medalių ir monetų parodos katalogą (sudarė J. Nekrašius)²⁴.

Mykolas Brenneris (Brenner Michael) gimė 1885 m.. JAV skulptorius, piešėjas. 1894 m. kartu su tėvais emigravo į JAV, kur jau buvo įsikūręs vyresnysis brolis ir jo pirmasis mokytojas. Niujorke lankė Meno studentų lygos mokyklą (Art Student's League School). 1900 m. M. Brenneris persikėlė į Paryžių, įstojo į Ecole des Beaux-Arts ir Juliano akademiją. Mokėsi pas savo brolių Viktorą Brenerį ir Augustą Saint-Gaudensą. Įkūrė savo dailės studiją Lotynų kvartale Rue Lhomond 52 Paryžiuje ir buvo įtrauktas į amerikiečių rašytojos, dramaturgės ir dailės kolekcininkės Gertrūdos Stein (1874–1946) meno salono draugų ratą. 1914 m. kartu su savo draugu amerikiečių dailininku Robertu J. Coady Niujorke įkūrė Vašingtono aikštės galeriją, kurioje dirbo Europos agentu. 1917 m. ši galerija buvo pervadinta į Coady galeriją. 1938 m. išvyko į Niujorką, po Antrojo pasaulinio karo pakaitomis gyveno Niujorke ir Paryžiuje. Kūrė portretus, skulptūras, bareljefus, piešė. 1917 m. dalyvavo Nepriklausomų dailininkų salone Paryžiuje, 1933 ir 1933 m. eksponavo skulptūras grupinėse parodose Paryžiuje. Mirė 1969 m. Niujorke.²⁵

Dailininkas, tapytojas Josefas Saksas (Joseph Sacks) gimė 1887 m. rugsėjo 1 d.. Jis buvo žydų Isako ir Idos Saksų sūnus. Jo tėvas I. Saksas 1888 m. išvyko iš Šiaulių į JAV, o praėjus trims metams, išsikvietė į užatlantę ir žmoną su sūnumi. 1892 m. rudenį šeima apsigyveno Filadelfijoje. J. Saksas lankė piešimo pamokas privačioje studijoje, vėliau studijavo Meno akademijoje, įvairiose studijose. Gavęs JAV meno stipendiją, studijavo piešimą ir tapybą Europoje. 1914 m. rugsėjo 15 d. jam suteikta JAV pilietybė.

*Viktoras Dovydas Breneris. A. Linkolno 100-osioms gimimo metinėms skirtas medalis. 1909 m. Medalio originalas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlio-
nio dailės muziejuje.*

JAV gyventojų surašymo metu J. Saksas nurodė, kad yra dailininkas portretistas, turi savo dailės studiją. Išgarsėjo kaip dailininkas portretistas, nuo 1930 m. buvo įvairių meno asociacijų ir dailės organizacijų narys, dalyvavo parodose. Jo darbai saugomi JAV ir Europos muziejuose, galerijose ir privačiuose rinkiniuose. Kūrybai būdingas lyrizmas, kraštovaizdžio idealizavimas. Mirė 1974 m. gegužės mėn. JAV.

1903 m. gegužės 19 d. Šiauliuose gimė lietuvių dailėtyrininkas, filosofijos daktaras ir kritikas Mikalojus Vorobjovas. 1904 m. šeima persikėlė į Kauną. M. Vorobjovas

1924 m. birželio 23 d. baigė Kauno vokiečių realinę mokyklą ir išvyko studijuoti į Marburgo universitetą. 1926 m. studijas tęsė Berlyne, 1927 m. – Miuncheno universitete. 1933 m. gegužės 18 d. Miuncheno Liudviko Maksimilijono universitete apgynė daktaro disertaciją. 1934 m. rugpjūčio 1 d. gavęs filosofijos daktaro diplomą, M. Vorobjovas grįžo į Lietuvą ir pradėjo dėstyti vokiečių kalbą bei literatūrą Kauno žydų gimnazijoje. 1940 m. „Spaudos fondas“ išleido M. Vorobjovo studiją „Vilniaus menas“, ji tapo viena legendinių XX a. Lietuvos kultūros istorijos knygų. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. Iš pradžių apsigyveno Austrijoje, Graco priemiestyje Andrice. 1946 m. persikėlė į karo pabėgėlių stovyklą netoli Zalcburgo. 1949 m. emigravo į JAV, Smitho merginų kolegijoje Nortamptone (Masačusetso valstija) dėstė rusų literatūrą ir papildomai dirbo bibliotekoje. Mirė 1954 m. birželio 7 d., palaidotas Kembridžo kapinėse JAV. Su M. Vorobjovu susirašinėjo dailininkas G. Bagdonavičius²⁶.

1904 m. rugsėjo 23 d. Šiauliuose gimė JAV meno istorikas ir kritikas, rašytojas ir dėstytojas Mejeris Šapira (Meyer Schapiro). Augo Lietuvos žydų Natano Menachemo Šapiros (Nathan Menachem Schapiro) ir Fani

Adelman Schapiro šeimoje. 1906 m. jo tėvas išvyko dirbti į Niujorką. 1907 m. į JAV atvyko ir šeimos nariai, apsistojo Bruklino rajone. M. Šapira 1920 m., baigęs mokyklą, įstojo į Kolumbijos universitetą Niujorke, kur studijavo meno istoriją ir filosofiją, nuo 1928 m. jame dėstė. 1929 m. tapo meno istorijos mokslų daktaru. 1932–1936 m. dėstė Niujorko universitete, nuo 1936 iki 1952 m. – Niujorko socialinių tyrimų mokykloje Niujorke. 1952 m. tapo profesoriumi. 1966–1967 m. dėstė Harvardo universitete, 1974 m. skaitė paskaitas Prancūzijos meno koledže Paryžiuje. Su paskaitomis, pranešimais nemažai keliavo po Ameriką, Europą. M. Šapira parašė nemažai meno istorijos ir kritikos, šiuolaikinio meno problemoms skirtų straipsnių ir apžvalgų, išleido knygas apie Vincent van Gogh, Paul Cezanne ir kitus dailininkus, knygų meno ir kultūros klausimais. M. Šapira taip pat piešė, tapė, kūrė skulptūras. Mirė 1996 m. kovo 3 d. JAV.

Mejerio brolis Morisas Šapira Morisas (Morris Schapiro) gimė 1903 m. Šiauliuose. JAV bankininkas ir šachmatininkas. Jis, kaip ir Mejeris, 1920 m. įstojo į Kolumbijos universitetą, kur studijavo inžineriją. Studijuodamas atstovavo savo universitetui įvairiuose JAV šachmatų turnyruose. Įkūrė investicinį banką „M. A. Schapiro & Company“. 1995 m. Morisas paskyrė 1 milijoną dolerių savo brolio Mejerio Šapiros šiuolaikinio meno ir teorijos tyrinėjimams ir jo veikalų išleidimui. Mirė 1996 m. gruodžio 23 d. JAV.

XX a. pr. tapytojas Kazimieras Valčakevičius iš Panevėžio dekoravo bažnyčias Joniškyje²⁷.

Lenkų tapytojas batalistas Voicekas Kosakas (Wojciech Kossak (1856–1942) 1904 m. nutapė paveikslą „Emilija Pliaterytė susidūrime ties Šiauliais“ („Emilia Plater w potyczce pod Szawłami“, drobė, al., 60x90 cm), kuriame pavaizdavo kapitoną Emiliją Pliaterytę su 1-ąja pėstininkų kuopa 1831 m. liepos 8 d. mūšyje prie Šiaulių.

1908 m. rugsėjo mėn. laikraštyje „Viltis“ buvo patalpinta žinutė apie vieną bene pirmųjų lenkų dailininkų paveikslų parodų Šiauliuose. Joje rašoma: „Šiauliuose, rugsėjo 4 d. vietinio klubo salėje (gr. Zubovo namuose) atsidariusi paveikslų paroda. Veikalai – Senkievičiaus apysakų iliustracijos – nuteplioti žymiųjų lenkų dailininkų-tepliojų. Paroda būsianti atvira tik iki rugsėjo 8 dienos“²⁸.

Dailininkas ir fotografas Stefanas Plateris-Zyberkas (St. Zyberk-Plater) gimė 1891 m. liepos 31 d. Kurtuvėnuose, mirė 1943 m. vasario 9 d. Aušvice. Baigė gimnaziją Vilniuje. 1912–1916 m. studijavo architek-

tūrą Rygos technikos universitete. Vėliau baigė Varšuvos dailės akademiją. Apie 1908-1910 m. išleido atviruką „Šiaulių bažnyčia. – Kosciol w Szawlach“ (piešinys, popierius, 13,9x9,1 cm). Šio atviruko averse pavaizduotas Šv. Petro ir Povilo bažnyčios fasadas iš rytų pusės su šešiasiene apside. Dar yra jo pieštas atvirukas „Kurtuvėnų bažnyčia“²⁹. Nuo 1912 m. pradėjo fotografuoti, darė įvairias kraštovaizdžių ir pastatų nuotraukas, keliaudavo po Šiaulių apylinkes ir fotografuodavo kraštovaizdį. Žinomas jo fotografuotas gamtos vaizdų ciklas „Pory roku na Litwie“ sudaro 12 numeruotų foto atvirukų, iš kurių šešiuose yra Šiaulių apylinkių vaizdai.

Fotografas, piešėjas savamokslis dailininkas, knygrišys ir spaudos platintojas Aleksandras Ratkus gimė 1866 m. Kepalių dvare, Mėdgingių k. (dab. Joniškio r.). Mokėsi Joniškio pradžios mokykloje. Nuo vaikystės domėjosi piešimu. P. Bugailiškis knygoje „Gyvenimo vieškeliais“ apie Aleksandrą Ratkų rašė: „Joniškio pradžios mokykloje būdamas pirmūnu jau uždarbiavo pavalgymui... iš karikatūrų, portretų, piešinių, tačiau egzaminų nelaikė, negalėdamas pasitraukti nuo bandos. 16 metų jis jau ne tik knygų skaitytojas, bet ir platintojas – knygnešys, lietuviškų spaudinių gabentojas iš Prūsų. Vėliau Peterburge, Roko Šliūpo padedamas, jis ėmė studijuoti piešimo meną, bet dėl ligos buvo priverstas iš čia išvykti. Po to Rygos fotografijos įmonėje baigė praktiką, išmoko gerai vokiečių kalbą ir Palangoje, Peterburge bei Dorpate dirbo kvalifikuotu fotografu retušuotoju <...>“³⁰. Mečislovo Davainio-Silvestraičio prašymu, A. Ratkus pagal nuotraukas nupiešė Lietuvos veikėjų portretų, tarp jų ir Simono Daukanto (per 30), Roko Šliūpo. Du iš jų buvo publikuoti to meto JAV spaudoje“³¹. 1904 m. A. Ratkus Radviliškyje atidarė knygrišyklą, 1905 m. tapo profesionaliu spaudos komersantu. Gavęs leidimą, platino knygas Vilniuje, vėliau grafo Vladimiro Zubovo, Mečislovo Davainio-Silvestraičio ir V. Janavičiaus paremtas išvežiojo spaudą po visą Lietuvą. 1908 m. persikėlęs iš Vilniaus į Šiaulius, kartu su Stasiu Mackevičiumi atidarė modernią knygrišyklą. Vėliau Marijono Miliaus vardu Tilžės g. įsteigė knygyną. 1909 m. grafo V. Zubovo padedamas dar įsteigė kolonialinių prekių krautuvėlę, tačiau susirgo džiova ir mirė 1910 m. kovo 1 d. Šiauliuose.

Vokiečių dailininkas Maksas Riomeris (Max Riomer, 1878-1960) 1915 m. liepos 20 d. sukūrė 70x54 cm dydžio spalvotą piešinį-adresatą (popierius, akvarelė, grafika), dedikuotą vokiečių kariuomenės Šiaulių komendantui hauptmanui Stiffui. Šis sveikinimo adresatas gausiai iliustruotas įvairiomis dekoratyvinėmis detalėmis, puošniais simboliais ir vokiečių

kareivių figūromis. Piešinio viršuje pavaizduotos vokiečių karių kapinės Sukilėlių kalnelyje Šiauliuose. Kūrinio apačioje ovalo formos įrėmintame piešinyje atskleista gana tiksli Šiaulių miesto panorama, kurioje išsiskiria Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, netoli jos stūkso rusų cerkvė, kiek tolėliau – Šv. Jurgio bažnyčia, taip pat matosi įvairių fabrikų kaminai. Priekiniame plane – karo suniokotų miesto pastatų griuvėsiai. Šios akvarelės centre – kaligrafiškai užrašytas gotiškas tekstas. Jame minimi Šiauliai, vokiečių kariuomenės 31 etapo komendantūra ir įrašyta data – 1915 m. rugsėjo 12 d. Išvertus šį tekstą iš vokiečių kalbos, skamba taip: „Kilnojamosios Šiaulių komendantūros komendantui ponui hauptmanui Stiffui prisiminti karių kapų pašventinimą (atidarymą) Šiauliuose, 1915 m. rugsėjo 12 d. Skiria 31 mobiliosios Šiaulių komendantūros amatininkai“. Piešinio apačioje yra įrašas, kad šį darbą sukūrė Max Riomer Berlyne 1915 m.³²

Duomenų apie tai, ar dailininkas Maksas Riomeris, kurdamas šį darbą, lankėsi Šiauliuose, nepavyko aptikti. Tikėtina, kad šią akvarelę-adresatą dailininkas sukūrė pasitelkdamas į pagalbą karo fotografų Šiauliuose darytas fotografijas ir tuo metu vokiečių leidėjų Pirmojo pasaulinio karo metais išleistus atvirukus su Šiaulių miesto vaizdais. Šią įdomią ir originalią akvarelę 1916 m. Šiauliuose apsistojusiam vokiečių kariuomenės dalinyje tarnavęs dailininkas A. Hacnelis savo piešinyje „Šiaulių centras, 1916 metais kovo 16 d.“ pavaizdavo karo nusiaubtą miestą ir jo griuvėsius. Pieštas sugriauto Šiaulių centro fragmentas nuo Katedros vartų, buvusios turgavietės ir cerkvės link³³.

Vokiečių žydų dailininkas, grafikas, vokiečių kariuomenės ryšių palaikymo pareigūnas ir karo menininkas Hermannas Struckas (Hermann Struck, 1876-1944), 1916 m. apsilankęs Šiauliuose nupiešė miesto Rinkos aikštę („Marktplatz von Schaulen“, 1916). 1916 m. šis piešinys buvo išspausdintas Berlyne, Georg Stilke leidykloje vokiečių kalba išleistame leidinyje „Skizzen aus Litauen Weissrussland und Kurland. Von Hermann Struck und Herbert Eulenberg“³⁴.

XX a. pr. į Šiaulių dailės gyvenimą įsiliejo didelė A. Zaborskio dailės dirbtuvė (A. Zaborskio artistiškoji bažnytinių daiktų dirbtuvė), kuri veikė 1905-1915 m. dabartinėje Vilniaus g. – nuo P. Višinskio gatvės Draugystės prospekto link. Vokiečių fotografo A. Kiulevindto (apie 1915 m.) nuotraukoje, dešinėje pusėje, viršutinėje pastato dalyje iš dviejų pusių matyti trijų eilučių rėminančia linija apibrėžta iškaba keliomis kalbomis ir įvairaus dydžio šriftu: KRAUTUVĖ / ARTISTIŠKŲ BAŽNYTINIŲ DAIKTŲ /

Makso Riomerio piešinio viršuje pavaizduotos vokiečių kapinės Sukilėlių kalnelyje, apačioje – miesto panorama su Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Grafika, akvarelė. 70x54 cm. 1915 m. Dėdikuota vokiečių kariuomenės Šiaulių komendantūros komendantui hauptmanui Stiftui. Iš Petro Kaminsko rinkinio.

MAGAZYN / KNYGYNAS / KSIEGARNIA / A. ZABORSKI³⁵.

A. Zaborskio dailės dirbtuvė vykdė bažnyčių, vienuolynų užsakymus. Joje dirbo nemažai meistrų, dekoratorių, skulptorių, kurių ne vienas, ypač altorių meistras, atvykdavo net iš Varšuvos³⁶. 1908 m. „Šaltinio“ žurnale išspausdintame skelbime apie šią dirbtuvę rašoma (*kalba netaisyta*): „A. Zaborskio artistiškoji bažnytinių daiktų dirbtuvė Šiauliuose, Kauno gub. Ap-siimu atlikti darbus pagal įvairių stilių ir piešinių: dirbu altorius, sakyklas, konfesijonus, stovydas. Atnaujinu senus bažnyčių daiktus“. Be to, A. Zaborskis laikė visokių bažnytinių daiktų sankrovą (krautuvę), kurioje buvo „didelis pasirinkimas: stacijų, stovydų ir medžio bei bronzinių daiktų, arno-tų, kopų, stulų ir t. t.“³⁷.

A. Zaborskis buvo žymus verslininkas, turintis Šiauliuose, Didžiosios ir Kalno gatvių kampe krautuvę (sankrovą) ir savo namuose Mažąją pasa-dna gatvėje didžiausią Lietuvoje garinių artistiškų bažnytinių darbų fabriką, „apdovanotą 7 aukso medaliais ir garbės diplomu“, kuriame 1914 m. dirbo apie 120 darbininkų³⁸.

Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. I p.–XX a. pr.)

Prof. V. Rimkus straipsnyje „Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. pab.–XX a. I p.)“ rašė: „XX amžiaus pradžioje, prieš pirmąjį pasaulinį karą Šiauliuose dirbo keletas piešimo mokytojų, iš kurių paminėtini N. Aristar-chovas, A. Syčiugovas, K. Mazinas, M. Sevastjanovas“³⁹.

Galima papildyti šią profesoriaus straipsnio tezę tuo, kad jau apie 1841 m. piešimas buvo dėstomas Šiaulių apskrities bajorų mokykloje. Pen-kių klasių bajorų mokykla buvo įsteigta 1839 m. Joje dirbo italų kilmės tapytojas Pranciškus Andriolis (Andrioli Franciszek, Francesco), gimęs 1794 m. Brentonico (dab. Trentinas-Alto Adidžė, Italijos administracinė sritis). 1827 m. balandžio 18 d. jis priėmė Rusijos pavaldinbę. 1832 m. spalio 15 d. VU prof. Karolis Podčasinskis įteikė jam tapytojo ir dekora-toriaus liudijimą. 1839 m. balandžio 7 d. Peterburgo dailės akademijos ta-ryba už pateiktus aliejinis paveikslus ir piešinius aliejumi bei tušu suteikė P. Andrioliui piešimo mokytojo vardą. Apie 1841 m. tapo Šiaulių bajorų mokyklos piešimo mokytoju, bet 1844–1845 m. vėl minimas Vilniuje, gy-veno savo name Didžiojoje gatvėje. Mirė Vilniuje 1861 m.⁴⁰.

Dailininkas, piešėjas, pedagogas Juozapas Šiška (Szyszka Josef) gimė

1808 m., minimas iki 1844 m.. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje, 1825–1830 m. studijavo VU, 1827, 1829, 1830 m. buvo Jono Rustemo mokinys. Peterburgo dailės akademija jam suteikė piešimo mokytojo teises. Nuo 1841 m. dėstė piešimą Šiaulių apskrities bajorų mokykloje. Nupiešė portretų ir peizažų⁴¹.

XIX a. pab.–XX a. pr., prieš Pirmąjį pasaulinį karą Šiauliuose dirbo piešimo mokytojai N. Aristarchovas, A. Syčiugovas, K. Mazinas, M. Sevastjanovas ir kt. 1870–1885 m. piešimo mokytoju Šiaulių berniukų gimnazijoje dirbo N. Aristarchovas. Jį pakeitęs A. M. Syčiugovas piešimo mokytoju dirbo nuo 1885 iki 1908 m. Buvo baigęs Peterburgo meno akademiją. Pas jį mokyti piešti G. Bagdonavičius, kaip ir M. Biržiška, lankėsi privačiai. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugoma piešimo mokytojo A. Syčiugovo nuotrauka.

M. Biržiška savo prisiminimuose apie Šiaulių berniukų gimnazijos piešimo mokytoją A. Syčiugovą rašo: „Šis apsiėmė mane namie pamokyti po 1 rublį už pamoką. Ėjau pas jį kas sekmadienį ir išbūdavau po 2–3 valandas, nes turėjau ne tik piešti, bet ir klausytis mokytojo atsiminimų iš akademijos laikų, girti jo šabloniškus laukų ir pievų vaizdus <...>. Antrame ir trečiame ketvirtyje jau turėjau 3, nes mokytojas prieidavo klasėje prie mano darbo, jį pataisydavo ir po to rašė man pažymį, o ketvirtame ketvirtyje gavau net 4 be jokios pagalbos. Prisidėjau prie paišybos mėgėjų grupės [IV kl. – J. N.], bet ji dirbo nerimtai, ir mokytojas mažai jai skyrė dėmesio, tad po kelių pamokų mokslą nutraukiau“⁴².

Šiaulių berniukų gimnazijoje 1910–1914 m. piešimo mokytoju dar dirbo dailininkas M. Sevastjanovas. Pas jį privačiai ir dviklasėje mokykloje mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijos moksleiviai, vienas iš jų Anatolijus Tyčina, vėliau tapęs žinomu Baltarusijos dailininku.

Šiaulių berniukų gimnazijoje 1913–1915 m. piešimą dėstė K. Mazinas. Šis mokytojas piešimą dėstė ir G. Bagdonavičiui. Mokytojas mėgo piešimą demonstruoti lentoje, daug darbų užduodavo į namus. G. Bagdonavičius prisimena, kad šio dailininko puiki akvarelė „Endrejavo malūnas“ dar ir po karo tebebuvo išlikusi pas jo buvusią šeimnininkę. K. Mazino iniciatyva abiejose gimnazijose – Vyrų ir Mergaičių – jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo pradėtos ruošti moksleivių darbo parodėlės. 1910–1911 m. Šiaulių žemės ūkio ir smulkiosios namų pramonės parodose buvo eksponuojami amatininkų kūriniai ir gimnazistų piešiniai bei darbeliai. Šioje parodoje buvo eksponuojami A. Tyčinos piešiniai. Grafas Zubovas, pamatęs šiuos piešinius, pasiuntė jį mokyti į Penzos dailės mokyklą⁴³.

Apie vieną iš pirmųjų tokių moksleivių dailės parodų, surengtų Šiau-

liuose, Mergaičių gimnazijoje 1911 m. balandžio 24 d. žurnale „Ateitis“ rašoma (*kalba netaisyta*): „Mokiniam ir mokinėms pavyko parodyti visuo-menei savo gabumus. Tapymo mokytojas surengė 24 balandžio paveikslėlių parodą; paveikslėliai buvo iškabinti mergaičių gimnazijoje. Lankytojams labiausiai patikę V klasės mokinio Kumpio paveikslai. „Vytautas“ ir „Egip-tietė“ tiesiog žavėjo žiūrėtojus. Stambūs „Vytauto“ bruožai; jo karžygiški ginklai, plastiškai gracinga „Egipietės“ išvaizda – viskas liudija, kad ta-pytojo mokama sugretinti įvairias linijas. Puikus taipogi buvo to paties autoriaus paveikslas „Mokinio staliukas“, nutapytas dažais. Čia jis parodė mokėjimą parinkti ir suderinti spalvas taip, kad paveikslas liktų natūralus, teisingas. Ant „Mokinio staliuko“ šviečianti lempa spindi, duoda atspindžių ant stalo ir sienų; beveik visi tie atspindžiai pagauti ir teisingai apibrėžti ant popieriaus. Žodžiu, toje parodoje pasirodė Kumpio talentas.

Gera matyti, kad tarp lietuviškos besimokančios jaunuomenės yra dai-lės mylėtojų. Jie ateityje gali įnešti nemažą indėlį į dailės sritį. Tik reikia tobulinti savo talentą, susipažinti su tautos dvasia, jos siela, jos tvariniais ir kurti paveikslus savitai, tautinėje dvasioje. Tuomet tik lietuviai tegalės „įnešti į Europos civilizaciją didelę nekasdieninę dovaną“, ko trokšta Čiurlionienė ir kiti tautiečiai. Iš kitų paveikslų pasižymėjo IV klasės mokinio, ruso Bie-ganskio paveikslai.

Mokinės labai mėgsta gėles; iš išstatytų mokinių mergaičių paveikslų, apart gėlių, beveik nieko kito nebuvo. Bet užtat buvo įvairūs siuvimo darbų skyrius. Buvo gražių kilimų, nertinių dalykėlių⁴⁴.

Vienas ankstyviausių G. Bagdonavičiaus darbų „Senutės portretas“ (apie 1915 m.) byloja apie anksti išryškėjusius jo meninius gabumus, ge-bėjimą perteikti portretuojamosios panašumą, charakteringus veido bruo-žus⁴⁵.

Jonas NEKRAŠIUS

Literatūra

1. Kasparo Volpelos (Caspar Volpel) 1555 m. sudarytas Europos žemėlapis (fragmentas), reprodukcija nr.10, išspausdinta 1566 m., in.: Stanisław Alexandrowicz, Rozwoj karto-grafii Wilkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku. Poznań, 1971.
2. Nekrašius J. Šiaulių vardas planuose, schemose ir žemėlapiuose XVI a.-XX a. pab. „Šiau-lių naujienos“, 2018 rugsėjo 7, p.5.

3. Vasiliauskas E. Surastas naujas XVIII a. pradžios Joniškio istorijos šaltinis. „Kultūros barai“, 2010, Nr.12, p.95-98; Žadeikytė R. Švedų kartografiškai paliko sensaciją. „Šiaulių kraštas“, 2010 lapkričio 18, p.1, 3, 5.
4. Kavaliauskaitė Ž. Šiaulių ekonomijos istorija Lvoje. „Šiaulių kraštas“, 2020 sausio 7, p.1, 3.
5. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1: XVI-XVIII a. (sudarytoja Aistė Paliušytė), Vilnius, 2005, p.162, 187.
6. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p. 114; V. Levandauskas, Šiaulių renesanso paminklas, V. 1988, p.49.
7. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p.78, 61, 252.
8. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p.227, 243, 275.
9. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p.269.
10. Cibulskas V, Linkuvos bažnyčios medžio drožybos stilistinė raida. Nuo gotikos iki romantizmo, V., 1992, p.129, 132, 135; Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p.83.
11. Lietuvos dailininkų žodynas. T.1, p.75.
12. Lietuvos dailininkų žodynas T.1, p.30; Tytuvėnų Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas (autorių kolektyvas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
13. Bairauskaitė T. Mykolas Juozapas Riomeris (1775-1853). Bajoro viešoji ir privati erdvė XIX a. pirmojoje pusėje). Vilnius, 2011, p.334-337.
14. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2: 1795-1918 (sudarytoja Jolanta Širkaitė), Vilnius, 2012, p.395-396; A. Butrimas ir kt. Vilniaus dailės akademijos darbai. Lietuvos grafikos istorijos šimtmečiai. V.: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p.116.
15. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.183.
16. Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F.320-2330/141.
17. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2. , p.426-427.
18. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2., p.162-164.
19. Ščiglienė V. Paragių dvaro savininkas dailininkas Nikodemas Erazmas Ivanauskas. Papildė II, III dalyse. Vilnius, Versmė, 2006, p.608-609.
20. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.272-274.
21. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.109.
22. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.398-399.
23. Nekrašius J. Senoviniai atvirukai pasakoja. „Šiaulių kraštas“, 2006 rugsėjo 8 d.
24. V. D. Brenerio plakečių, medalių ir monetų parodos katalogas: Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rinkinio (sudarytojas Jonas Nekrašius). Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

25. Lietuvos dailininkų žodynas. T.3: 1918-1944 (sudarytoja Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė), Vilnius, 2005, p.78-79.
26. Dailės istorikas ir kritikas Mikalojus Vorobjovas (1903-1954)/ sud. G.Jankevičiūtė. Vilnius, 2017, T.2, p.211-214.
27. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.412.
28. „Šiauliuose... atsidariusi paveikslų paroda...“.- Rubrika: Kas girdėti Lietuvoje // Viltis. – 1908 rugsėjo 7 (20) (Nr.104), p.4.
29. Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944. Sudarytojai Šlivinskas A., Kaminskas P., Baristaitė R. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2006, p.40-41.
30. Bugailiškis P. Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1994, p.192.
31. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.315.
32. Šis M. Riomerio akvarelės-adresato originalas saugomas P. Kaminsko rinkinyje.
33. Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944, p.258.
34. Skizzen aus Litauen Weissrussland und Kurland. Von Hermann Struck und Herbert Eulenberg. 60 Steinzeichnungen. Verlag von Georg Stilke. Berlin, 1916, p.90-91.
35. Senieji Šiauliai atvirukuose 1902-1944, p.234 (34.6.7 iliustr.).
36. Rimkus V. Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. pabaiga – XX a. I pusė), In.: Kraštotyra, Nr. 11, V.: Mintis, 1980, p.35.
37. Skelbimas: A. Zaborskio artistiškoji bažnytinų daiktų dirbtuvė... „Šaltinis“, 1908, vasario 5 (18), Nr.6, p.4.
38. Reklaminis skelbimas: „Didžiausias Lietuvos garinis artistiškas bažnytinų darbų fabrikas Aleksandro Zaborskio“. „Viltis“, 1914 kovo 30 (balandžio 12), p.6.
39. Rimkus, V. Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. pabaiga-XX a. I pusė), p.34.
40. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.45.
41. Lietuvos dailininkų žodynas. T.2, p.394.
42. Biržiška M. Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882-1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų). – Kaunas, 1938, p.108.
43. Rimkus V. Dailės mokymas Šiauliuose (XIX a. pabaiga-XX a. I pusė), p.34-35.
44. Pasirašo: Šiaulietis. Mokiniams ir mokinėms pavyko parodyti visuomenei savo gabumus... „Ateitis“, 1911, balandis, Nr. 3, p.97-98.
45. Rimkus V. Ne veltui praėję metai. Gerardas Bagdonavičius. Apžvalginė 45-erių metų kūrybinio darbo paroda. Katalogas. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ istorijos-etnografijos muziejus, 1968.

2021-ŪJŪ „VARPŲ“ PREMIJOS LAUREATAI

Literatūros almanacho „Varpai“ redakcinė taryba ir rėmėjai 2021 metų literatūrinės „Varpų“ premijos laureatais paskelbė šiuos autorius: **Patriciją DROBLYTĘ** (už esė „Į tikrumą per vidinės laisvės plėtotę“); **Algimantą LYVĄ** (už apsakymus „Vizijos“ ir „Kaleidoskopas“); **Ievą RUDZIANSKAITĘ** (už publikaciją „Poezija ir jos tikrovė“).

Kadangi dėl karantino LRS klube gegužės 5 d. numatytas vakaras neįvyko, laureatams diplomai ir dovanos įteikti asmeniškai.

Varpų“ inf.

RAŠYTOJOS KELIONĖ TILTU PER LAIKĄ

Tik ką baigta spausdinti archyvarų ir bibliografų parengta knyga „TILTU PER LAIKĄ“, skirta ilgametės literatūros almanacho „Varpai“ redaktorės Silvijos Peleckienės gyvenimui ir kūrybai, pirmasis šiais metais „Saulės Titnago“ leidinys. 146 puslapiuose – ne tik bibliografija, bet ir svarbesnės recenzijos, straipsniai, pokalbiai, fotografijos, turintys išliekamąją vertę laiškei.

Apie „vilko vaikus“ – pirmą kartą viešai

Dabar vis daugiau ir plačiau kalbama ir rašoma apie taip vadinamus „vilko vaikus“ – pokaryje į Lietuvą atėjusius elgetaujančius našlaičius iš Karaliaučiaus. Alvydas Šlepikas net romaną, remdamasis „vilko vaikų“ istorijomis, 2012 m. parašė. Tačiau beveik užmirštas faktas, kad dar 1995 m. išleista Silvijos Peleckienės publicistikos knyga „Sugriautų namų vaikai“.

namų vaikai“, kurioje su meile ir dokumentiniu tikslumu pirmą kartą pasaulyje viešai atskleisti Lietuvoje radusių pastogę vokiečių skaudūs, nepaprasti likimai. Autorė pirmoji papasakojo ir apie vokiečių bendriją „Edelweiss“, kurioje, atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, susibūrė 206 „vilko vaikai“.

Bibliografinėje knygoje pažymima, kad prieš 27 metus S. Peleckienės užrašyti pasakojimai susilaukė nemažo dėmesio – žinomų rašytojų recenzijų, visuomenės veikėjų ir paprastų žmonių atsiliepimų. „Sugriautų namų vaikai“ pelnė Lietuvos žurnalistų draugijos premiją, nemaža knygos dalis išversta į vokiečių kalbą ir išspausdinta Vokietijoje. Įdomu, kad tarp pirmųjų skaitytojų buvo žymus Amerikos lietuvių visuomenės veikėjas Vytautas Šliūpas, dr. Jono Šliūpo sūnus. Tai užfiksuota dvikalbiame leidinyje „Lietuvių balsas (Voice of Lithuanians)“ 1996 m. sausio 4 d. paskelbtoje recenzijoje, kuri užrašyta skrendant į namus „virš šiaurinės Grenlandijos“. Trumpa ištrauka: „Po viešnagės Lietuvoje, nakčiai apsistojęs Kopenhagos *Grand Hotelje*, su dideliu įdomumu perskaičiau Silvijos Peleckienės istorinę-biografinę knygą „Sugriautų namų vaikai“. Autorė man autografavo pirmąją knygą, nes tik ką buvo iš *Ryto* leidyklos Klaipėdoje parsivežusi spaudinius“. V. Šliūpas buvo ir tas žmogus, kuris tų pat

metų sausyje Los Angeles mieste vykusiame „Politinių studijų savaitgalyje“ pasiūlė Silvijos knygą, „kurioje aprašomi kraupūs dvidešimt penkių taip vadinamų „vilko vaikų“ likimai“, išversti į anglų kalbą.

Septynios novelečių knygos – intensyvaus dvasinio gyvenimo paliudijimas

Daugiausia recenzentų vertinimų skirta Silvijos noveletėms. Keletas ištraukų: „Subtili beletristė. Autorė skaidriai vaizduoja žmogų, jo ilgesio, laisvės, nerimo ir meilės virpėjimus“ (*Alė Rūta*); „Autorės vizijos nukelia į prarastą laiką, kuris nebūtinai yra nostalgiskas, kaip daugelyje sentimentalių knygų. Paprastume – grožis“ (*Agnė Žemaitytė*); „Autorė laikosi esminio smulkiosios prozos principo: daug pasakyti mažame tekste, kalbėti glaustai ir išraiškingai, jos stilius lakoniškas, nušifuotas ir informatyvus. Iš novelečių sklinda brangias žmogiškas vertybes skleidžianti šviesa“ (*Romualdas Lankauskas*); „Jos noveletės yra geras vaistas surambėjusiai sielai gydyti, apnašų nualintai atminčiai gaivinti, ramybės, tinkamos vidinei harmonijai atstatyti. Noveletės teturi vieną trūkumą (ar tai trūkumas?): gera skaityti, ragauti, bet labai sunku apie jas kalbėti. Kalbėti su kuo nors kitu. Kiek lengviau su savimi. Apie praeitį. Esmę“ (*Viktoras Rudžianskas*); „Visi S. Peleckienės kūrinių – ypač tie, kuriuose autorė kalba pirmuoju asmeniu, – primena ne tiek prozą, kiek verlibru parašytą poeziją, kur vyrauja emocinė įtampa, intymi eleginė nuotaika, subtilios užuominos, prasmingų akimirkų ar susitikimų lūkestis“ (*Jonas Mikėlinas*); „Noveletės – rašytojos vizitinė kortelė“ (*Dainius Sobeckis*); „Skaitydamas S. Peleckienės noveletes, žavėjauisi autorės sugebėjimu lakoniškai atskleisti žmogaus santykių su gamta, su kitu žmogum. Rašytoja yra radusi žanrą, kuriame geriausiai atsiskleidžia jos savitas talentas“ (*Algimantas Baltakis*); „Turime lyriškai romantišką ir sykiu proziš-

kai precizišką kūrybinę manierą“ (*Mykolas Sluckis*); „Tokių subtilių knygų nėra daug. Gal ir todėl, kad „ne ta era“. Tačiau tokios stiprybės trapume, kokia alsuoja S. Peleckienės kūriniai, šiandien labai reikia“ (*Benas Urbutis*); „Gana retas literatūros žanras yra noveletės. Tai trumpučiai, užbaigti pasakojimai apie įvykį, vaizdą, autoriaus pastebėjimą ar jo vidinį išgyvenimą. S. Peleckienė suranda paslaptis, suranda ir žodžius, kupinus prasmų ir bedugnio gilumo, suglaudžia juos į trumpas sakinių pynes, savo paslaptis ir skaitytojui atskleidama“ (*Vytautas Volvertas*); „Septynios novelečių knygos – tai labai intensyvaus dvasinio gyvenimo paliudijimas, neramus skverbimasis į savo vidaus pasaulį, vertybių apmąstymas, tinkamiausio žodžio paieškos. Silvija Peleckienė – lyrikė ir romantikė, kai kada, atrodo, svetima mūsų praktiškam, pragmatiškam, net ciniškam pasauliui. Tai didina etinę jos meninio žodžio vertę“ (*Petras Bražėnas*).

Du romanai ir vieno gyvenimo istorija

„Rašymas yra inspiruotas skaudžios patirties, siekimo per patirties analizę suvokti save, rasti atramų ir motyvų. „Vilties durys“ pakankamai gerai išlaiko būtent psichologinės savivokos krūvį“, – „Literatūroje ir mene“ paskelbtoje recenzijoje, skirtoje novelečių romanui „Vilties durys“ (2002), rašė Viktorija Daujotytė.

Anot romaną „Per tiltą į niekur“ (2019) vertinusio Jono Girdenio, „daug kas čia netikėta, neįprasta, tačiau viena akivaizdu – autorei pavyko ne tik suintriguoti skaitytoją, bet ir atskleisti tokius žmonių tarpusavio santykių lobių, kurie ši pasaulį nušviečia ypatingomis spalvomis“.

O Algimantas Lyva antrąjį S. Peleckienės romaną, be kita ko, taip įvertino: „Tai – tragiška knyga, reikalaujanti susikaupti, nepasiduoti, įveikti liūdesį, pasipriešinti vidiniam skausmui, nugalėti didžiausius gyvenimo

išbandymus“. Tas pats autorius, „Naujosios Romuvos“ žurnale recenzuojamas S. Peleckienės *vieno gyvenimo istoriją* „Neužmiršk manęs...“ (2020), knygą priskyrė „prie klasikinės lietuvių literatūros lobių“.

Apie rašytojos vidinę stiprybę

Iš knygoje paskelbtų įvairiuose leidiniuose publikuotų tekstų apie S. Peleckienę, ko gero, labiausiai išsiskiria dienraščio „Lietuvos žinios“ žurnale „Sveikata ir grožis“ 2003 m., nr.12 išspausdintas pasakojimas „Atėiti prie jūros privalai pats“. Grįžtant iš Vilniaus, iš Rašytojų sąjungos klube vykusio „Varpų“ vakaro rašytoja su vyru pateko į skaudžią avariją. Po akistatos su mirtimi devynis mėnesius praleido lovoje, patyrė net šešias operacijas, galėjo gulėti tik ant nugaros, iš naujo mokėsi vaikščioti. Savo vidine stiprybe ji ne tik nugalėjo, atrodo, neįmanomus sunkumus, bet ir naują knygą parašė. Buvo daug žmonių, užjautusių, vienaip ar kitaip padėjusių, ir pažįstamų, ir visai nepažįstamų, jiems ir savo knygoje, ir tame straipsnyje autorė negailėjo gerų žodžių.

Nors praėjo pora dešimtmečių, lūžiai, patirti avarijos metu, kasdien ir vis skaudžiau primena save. O avarijos kaltininkui net avaruotojo pažymėjimas nebuvo atimtas – pasistengė įtakingi užtarėjai.

Laiškų puslapiuose –

susirašinėjimas su knygos „Sugriautų namų vaikai“ vertėju į vokiečių kalbą Arthuru Hermannu iš Heidelbergo universiteto, rašytojų Danutės Žilaitytės-Juškaitienės, Petronėlės Orintaitės, Alės Rūtos, Valentino Sventicko, Alfonso Maldonio, Algirdo Pociaus, dailininkų Sigitos Baltakienės, Vytauto Osvaldo Virkau, kurso draugės Vilniaus universitete Birutės Kunevičiūtės-Mickevičienės laišškai.

Kelios trumpos ištraukos: „Dar labai man ausyse skamba, Silvija, Tavo jaunatviškas juokas. Labai dėkinga už bičiulystę“ (*S. Baltakienė*); „Vakar gavau „Laukianti stebuklo“. Labai ačiū už tokią gražią staigmeną. Kai ką jau ir perskaičiau. Viskas atrodo labai paprasta, bet pasirodo ne, – vežuosi kartu į kaimą. Tos noveletės lyg kokie japoniški prozos haiku, jei japonai tokius rašytų. Turi savo ritmą nuo pradžios iki galo“ (*V. O. Virkau*); „Ach, pavydžiu Tau, mieloji, nuostabų dalyką parašė! Laiminga esi, kad taip gali. Dievo šviesa šviečia Tau rašytojos kelią“ (*B. Mickevičienė*); „Vakar vakare pašto dėžutėje radau Jūsų „Vilties duris“. Tai naktį ir perskaičiau. Ir išgyventa, ir parašyta. Ačiū. Laikykites, ir toliau taip laikykites – su Migle, Niku ir knyga“ (Lietuvos rašytojų sąjungos pirminkas *V. Sventickas*).

*

Tarp fotografų užfiksuotų akimirkų Silviją regime apdovanotą Gabrielės Petkevičaitės-Bitės medaliu, tituluotą miesto kultūros ir meno premijos laureate, Prezidentūroje, Džordžo Bairono ir Šarlotės Brontės namuose, artimiausių žmonių draugėje.

Pasakojimą apie šią knygą norėtusi užbaigti keliais labai taikliais sakiniais iš jos įžanginio žodžio: „Jau gerokai paėjėta tiltu per laiką. Visko yra ir visko būta. Ar keičiasi rašytojos požiūris į šį pasaulį, kuris toks besikeičiantis ir toli gražu ne visada gražus? Turbūt taip, tačiau niekada nepamirštant, kas yra tikrasis žmogiškumas, kur slypi gėris, kuo ypatinga šviesa, lydinti mus nuo gimimo iki mirties“.

Alfredas Drukeinis

*Knygos viršelyje –
Kazio Kaktavičiaus (Didžioji Britanija)
nuotrauka.*

Skaitytojų pageidavimu spausdiname Literatūrinės „Varpų“ premijos laureatų ir prizinkų (1995–2021) sąrašą.

LITERATŪRINĖS „VARPŲ“ PREMIJOS LAUREATAI

1995

1. Sigitas GEDA
2. Vytautas MARTINKUS
3. Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

1996

4. Jonas AVYŽIUS
5. Valentinas SVENTICKAS
6. Alvydas ŠLEPIKAS

1997

7. Aidas MARČĖNAS
8. Marcelijus MARTINAITIS
9. Vladas VYŠNIŪNAS

1998

10. Viktorija DAUJOTYTĖ
11. Petras DIRGĖLA
12. Kornelijus PLATELIS

1999

13. Donaldas KAJOKAS
14. Mykolas KARČIAUSKAS
15. Danielius MUŠINSKAS

2000

16. Valdemaras KUKULAS
17. Jurgis KUNČINAS
18. Justinas MARCINKEVIČIUS

2001

19. Eugenijus ALIŠANKA
20. Juozas APUTIS
21. Leonardas GUTAUSKAS

2002

22. Algimantas BALTAKIS
23. Romas GUDAITIS
24. Algimantas MIKUTA

2003

25. Vytautas BUBNYS

2004

26. Vytautas BLOŽĖ
27. Arvydas JUOZAITIS
28. Jonas MIKELINSKAS

2005

29. Jonas LINIAUSKAS
30. Viktoras RUDŽIANSKAS
31. Mykolas SLUCKIS

2006

32. Onė BALIUKONĖ
33. Petras BRAŽĖNAS
34. Renata ŠERELYTĖ

2007

35. Birutė JONUŠKAITĖ

2008

36. Vladas BRAZIŪNAS

2009

37. Vacys BAGDONAVIČIUS

2010

38. Albinas BERNOTAS

2011

39. Henrikas Algis ČIGRIEJUS

2012

40. Rimvydas STANKEVIČIUS

2013

41. Vladas KALVAITIS

2014

42. Juozas ŠIKŠNELIS

2015

43. Saulius ŠALTENIS

44. Erika DRUNGYTĖ

45. Juozas NEKROŠIUS

2016

46. Julius KELERAS

47. Vytas DEKŠNYS

48. Elvyra MARKEVIČIŪTĖ

2017

49. Rimantas VANAGAS

50. Kęstutis NASTOPKA

51. Vytautas ALMANIS

2018

52. Raimondas KAŠAUSKAS

53. Libertas KLIMKA

54. Arvydas VALIONIS

2019

55. Stasys KAŠAUSKAS

56. Juozas PABRĖŽA

57. Dalia ČIOČYTĖ

2020

58. Aldona Elena PUIŠYTĖ

59. Jolanta SEREIKAITĖ

60. Andrius KONICKIS

2021

61. Algimantas LYVA

62. Patricija DROBLYTĖ

63. Ieva RUDŽIANSKAITĖ

LITERATŪRINĖS “VARPŲ” PREMIJOS PRIZININKAI

1999

1. Mykolas SLUCKIS

2000

2. Algimantas BALTAKIS

3. Gražina CIEŠKAITĖ

4. Marytė KONTRIMAITĖ

2001

5. Onė BALIUKONĖ

6. Alfonsas MALDONIS

7. Viktoras RUDŽIANSKAS

2007

8. Gintaras GRAJAUSKAS

9. Robertas KETURAKIS

2008

10. Rimantas VANAGAS

11. Henrikas Algis ČIGRIEJUS

12. Onutė GAIDAMAVIČIŪTĖ (debiutas)

2009

13. Gasperas ALEKSA

14. Jonas UŽURKA

15. Alfredas GUŠČIUS

2010

16. Antanas ANDRIJAUSKAS

17. Daiva MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ

18. Gediminas PULOKAS (debiutas)

2011

19. Julius KELERAS

20. Loreta JASTRAMSKIENĖ

21. Jurga BRASTAVIČIŪTĖ (debiutas)

2012

22. Aldona RUSECKAITĖ

23. Kęstutis NASTOPKA

24. Arvydas VALIONIS

2013

25. Raimondas KAŠAUSKAS

26. Virginija ŠIUKŠČIENĖ

27. Saulius VASILIAUSKAS (debiutas)

2014

28. Danutė SIRIJOS GIRAITĖ

29. Paulius JAVSAS

30. Ieva RUDŽIANSKAITĖ (debiutas)

2015

31. Tomas TAŠKAUSKAS (debiutas)

2016

32. Simonas BERNOTAS (debiutas)

2017

33. Julija ALMANIS

Tai – jau istorija. Tik ką tituluoti 2000 metų literatūrinės „Varpų“ premijos laureatai Valdas Kukulas (antras iš kairės), Justinas Marcinkevičius (viduryje), Jurgis Kunčinas (antras iš dešinės) su „Varpų“ redaktoriais Leonu Peleckiu-Kaktavičiumi ir Silvija Peleckiene. Vilnius, Rašytojų klubas, 2000 m. balandžio 27 d.

Varpai-2022 (46): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2022. – 164 p., 21 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

Antano DILIO (30, 74),
Kazio KAKTAVIČIAUS (158),
iš Petro KAMINSKO rinkinio (145, 152),
iš Raimondo KAŠAUSKO asmeninio archyvo (80),
Boriso KUZMINO (95),
iš Jono NEKRAŠIAUS asmeninio archyvo (136, 140, 143, 147, 148),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (16, 18, 25, 118, 119, 123),
iš Mindaugo PELECKIO asmeninio archyvo (64),
Algimanto ŽIZIŪNO (43, 163).

Maketavo Linas JANONIS.

Pirmajame viršelyje – „Varpų“ sumanytojas Algirdas Julius GREIMAS. Gintauto
LUKŌŠAIČIO skulptūra prie Šiaulių universiteto III rūmų, sukurta 2017 m. *Birutės
Musneckienės nuotr.*

Ketvirtajame viršelyje – Vytautas Osvaldas VIRKAU (1930-2017). Žydintis amarilis. Aliejus,
drobė. 98x97 cm. 1962.

Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: varpai@splius.lt Internetinis psl.:
www.radikalai.lt/varpai Už savo teiginius atsako autorius. *Spausdino* UAB „Saulės Titnagas“,
Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2022 (46). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-in-chief
Leonas Peleckis-Kaktavičius.